LOOMING

1 | 2018

Toomas Liivi luule

Emajõe sinine veri

Tammsaare 140

Vene kirjandus Eestis

Aino Perviku Mälestuslikud miniatuurid

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri

LOOMING

1 | 2018

LOOMING

1 | 2018 | Eesti Kirjanike Liidu ajakiri | ilmub 1923. aastast

Toomas Liiv | Surmajõe ületamine / Naermas näen pajupuud jt luuletusi | 3
Jaanus Järs | Kohtumine lapsepõlvega / Tolmuimeja „Lux" | 8
Lehte Hainsalu | Emajõe sinine veri 2 | 23
Toomas Haug | Tõde ja õigus. 5 | 27
Ülar Ploom | Korrad / Maskid jt luuletusi | 29
Jan Kaus | Kohavahetus | 32
Berk Vaher | *pole luulet mis poleks kui / *schrödingeri vanaema jt luuletusi | 39
Aino Pervik | Miniatuure sellest, mis meelde jäänud | 43
Andrej Tomažin | Kes on kõik need inimesed / *Liigne nahk Patrick Cowley kehal / Nõukogude Liidu üksused ja tehnoloogiline potentsiaal XXIII sajandil | 50
Kaija Kängsepp | *Pihlapuu punast ja takside naerust / *Vihm mõtles meid välja / *Eile nägin ma ajalehti | 53
Evelin Tobre | Õhtusse | 55
Ester Mägi | Ülevaatamine | 62
Kaarel B. Väljamäe | *Laps to go...* | 78
Elo Lindsalu | „Alati ja iga päev mina loodud olen Toonela jõgedest üleastumiseks..." | 85
Maarja Vaino | Härra Bõstrõi ja Tammsaare hirmufilosoofia | 92
Irina Belobrovtseva | Vene kirjandus Eestis: eile ja täna | 102
Anneli Kõvamees | Andrei Ivanovi lugedes: eestivenelased ja (eksistentsiaalne) võõrus | 122
Mihkel Mutt | Ärkamisaja absurditundest | 128
Holger Kaints | Raudse süsteemi kiuste | 131
Iiris Viirpalu | Elu — lehekülgedel | 133
Veiko Märka | Inventuur literatuurses hulgilaos | 135
Elo Lindsalu | Unustamatu Koidula | 137
Kroonikat | 140
Estica | 142
Nasta Pino 1. VII 1943 — 15. XII 2017 | 143

Surmajõe ületamine.

1. Millega mulle ette Toonela jõu?
Millega mulle kadunisega Toonela
vett? Ot elu rõivid jääksid minust
nõgemata? Ot sõndimised sõndimata?

2. Olen ju ometi mina tühjusest tõusnudki,
ometi ju surmast surenudki, ja mitte
üldse ei olemata. Alati ja iga õõv
mina loodud olen Toonela jõgedest

3. ülesõitmisega, ei mitte uppumisega, mitte
ei katkemisega, – tõusin mina üle
Toonela vee ja läbi surma jõi jõuti-
õõse poisina, vibalikuna nõlg vigurlikuna

4. kui meest muistegi. Vaid põlvini surma-
vood, ja elussnad on sõrmeotstest kuk-
kumas vastu Toonela hõõrmwat vett. Nü
minnakse ükskord ja iga õõv elust üle ja

5. vastu surematusele, nü minnakse põlvili ja
põlledes üle Toonela voogude. Nü antakse
käsi kividele teisel pool vesist tühjust.

Toomas Liiv

Surmajõe ületamine

Milleks mulle ette Toonela piir?
Milleks mulle kadumiseks Toonela
vett? Et elu värvid jääksid minust
nägemata? Et sündimised sündimata?

Olen ju ometi mina tühjusest tabamatu,
ometi ju surmast surematu, ja mitte
iialgi ei olematu. Alati ja iga päev
mina loodud olen Toonela jõgedest

üleastumiseks, ei mitte uppumiseks, mitte
ei katkemiseks, — kõnnin mina üle
Toonela vee ja läbi surma piiri püsti-
päise poisina, vibalikuna ning vigurlikuna

kui mees muistegi. Vaid põlvini surma-
vood, ja elusõnad on sõrmeotstest kuk-
kumas vastu Toonela haukuvat vett. Nii
minnakse ükskord ja iga päev elust üle ja

vastu surematusele, nii minnakse põlvili ja
põledes üle Toonela voogude. Nii antakse
käsi kividele teisel pool vesist tühjust.

Naermas näen pajupuud

Ennäe naervat pajupuud meremärja jõe
veerel, ennäe pikajuurelist pajupuud!
Jõe juurtetust naermas ja mööduvust
muigamas, — ennäe pajupuud juurtejõu-

ga jõge haaramas, okstevarjuga vett
vajutamas, ennäe ikka seda pajupuud!
Elukindluse tingmärgiks on tema pür-
gimas, veeunistuste tipuks tahtmas, —

ennäe pajupuu lehekõhinat veevoolu
pidetuse kohal ja kalade ujumissihi-
tuse pärast! Ennäe pajupuud vesiroose
vihkamas, veevabadustki varitsemas, ja

ennäe siis lihalikku inimest lõpuks
ning algusekski — pajupõõsast kärpi-
mas! Korvivitsu pajuokstest saamas.

Mina usun

Ma vaatan seda musta Aafrika poega, kes läheb
nõtkuval tantsusammul läbi elu üürikese pikkuse.
Läbi kannatuste, läbi orjuste, läbi piinamiste. Läheb ikka
oma tabamatul džunglisammul ja tema rinda on alati
põletamas äratundmine vabaduse magususest ja õnne
aafrikalikkusest, — oma rinnas ja jalgades tantsitab Aafri-
ka poeg vabaduseiha, ja tema maad põletab igavene päike.

Ma vaatan siis Aafrika musta tütart, kes mängides kan-
nab edasi kord tema sisse pandud elu, kes kingib igale
möödaminejale kaasa mälestuse mustast valgusest
kollase lõvihääle taustal, ja sellepärast mina usun
Aafrikasse.

Sest tõde ja vabadus peavad olema Aafrika lapsed.
Aafrika mustas veres on nad sündinud, Aafrika igatsuste
ja armastuste tuulekeerises, Aafrika kirgede pimeduses.
Aafrika päikeses ja Aafrika päikese all on see elutera
ja mõttetuum, mis pelgab Läänemere külmetavat vaikust,
Põhjamaa lumetuulte laulu ja kadakakarjamaade mõtte-
argust.

Sest tõeline olemine omandab oma tabatava kuju alles Aafrika
valguste ja varjude murdumisjoonel, ja see on Aafrika tuul,
mis kannab laiali maailmale soojust ja valgust. Sellepärast
usun mina Aafrikasse. Sellepärast.

Unistus Aafrika mustast lapsest

Kõrbe valges laiuses, kõrbe kuivanud tuultes
on hulkumas Aafrika must laps, nakatatud valust
Põhjamaa valgete ööde järele. Selline Aafrika laps,
kes on kiretust kõrbeliivast tabanud surnud sõnumeid

Läänemere jahedatest lainetest, kadakastest karjamaa-
dest, kaugest külmast Eestimaast, — ja aeglaselt
virvendades sulab tolle Aafrika lapse janustesse
kõrbesilmadesse Eestimaa külmi lumeebemeid. Peo-

täie liiva teeb siis Aafrika must laps oma sõrmede
vahel Põhjamaa viljavaeseks mullaks, ja nii tunnebki ta,
kuidas kõrbev Aafrika temast ikka ja üha kaugemale
saab, pisemaks ning peenemaks muutub. Lõpuks unistus-

tesse kaob.

Gaselli hüpe

Ja sünnib üks gasell, kes tardub hüppel
päikselisse õhku, ta kivistub, silmad suu-
bumas päikesesse. Kellegi lootused ei
riiva teda enam. Ta on üksi kivistunud
õhus. Ta ei täida ka enam kellegi maiseid
lootusi, pole enam kohustustki.

Gaselli kivistunud hüppes puudub ka
armastus. See hääbus enne, kui algas hüpe.
Ja alles siis, kui loojub päike, sulab ka
gaselli hüpe. Gasell kukub tagasi maale,
ta võib edasi joosta, sest nüüd on ta vaba,
aga seda enam ei mõisteta.

Nii on elu, ja nii on ka gaselli hüpe.
Ainult hetk iseendaga, silmad suubumas
päikesesse, ja siis vabadus. Ja gasellile
ei jää pärast hüpet muud kui põgeneda
kottpimedasse Aafrika öhe.
Tema püüdmisel pole mõtet.

Üleskutse võitlemisele

Alati ja ikka uuesti on meie pärisosaks võitlemise
võimalikkus, — neli lahingut mõõgaga mängimiseks, neli
teed edasinihkumiseks, neli katset eneseteostamiseks või
ärasulamiseks. Meie võime võidelda vabaduse eest ja

võime võidelda vabaduse vastu, meie võime võidelda ise-
endaga ja me võime võidelda ka tuuleveskitega. Ja ometi
pole vabaduse eest mõtet võidelda, sest et vabadust
on ka ilma meie eestvõitlemiseta kõik kohad täis, ja

oleks nagu õigem võidelda hoopis vabaduse vastu, aga see
tähendaks sisuliselt ajalooratta tagasipööramist, ja vaevalt
et ajalugu andestaks seda vägivalda oma rataste kallal.
Iseendaga on meil igav võidelda, sest selle võitluse võitu-

del ning kaotustel on liiga kitsas tähendus, väga väikene
väärtus. Ja sellepärast ongi kõige mõistlikum võidelda
alati ja ikka uuesti tuuleveskitega, söösta kogu oma
võimalikkusega tühja õhku jahvatavate tiibade otsa,

ja mitte uskuda verist kogemust, et tuuleveskid tulevad
igast võitlusest välja võitjatena.

Pagemine kajakate eest

Keset võõraid hääli keset kisendavaid hääli keset
metsade vabisevat sinetavat vaikust vaatan ma ikka ja jälle
pilte oma noorusest lapsepõlvest ja ajast mis oli
enne seda vaatan punaseid jooni maastikul mis on
mulle võõras siniseid laike piltidel mis on mulle tundmatud
vaatan kollast päikeseloojangut mere kaldal kus ma pole
iialgi olnud ja kajakate kisendavat hirmu kalade ees kes neid
söövad ja ma kasvan suuremaks kui kajakad neil tuhmunud
piltidel kasvan punasemaks kui jooned ununenud maastikul
saan sinisemaks pildist mis kunagi oli tundmatu ja nii muutungi
ma valgeks pilvekeseks hõljuma ja katma pilti mida on joonista-
nud aastatest rüvetamata käed mida on näinud silmad enne
avanemist.

Viimne valss

Sa lähed ja puudutad viiulit, hoidvat endas sinu
viimset valssi. Veel vaatad sa kõheldes tühja saali, aga
laiub su ees nii kutsuvalt silmitu valsipõrand, süttivad
küünladki sinu viimseks valsiks, ja siis lendab ka libli-

kas sinu viiulile. Nii hakkadki sa tantsima oma viimset
valssi, — rabelevad valsikired rinnas, valsivalu vaevamas
väsinud jalgu ja liblikas ikka veel nii lummavalt
viiulil, — keerled ja keerled sa oma viimse valsi

keerdudes, tajud veel küünalde võbelemist, taipad veel
silmitut põrandat enda ümber, siis märkad äkki, et on
ära lennanud liblikas sinu viiulilt.

Jääbki nii lõpuni tantsimata sinu viimne valss. Küünlad
kustuvad ja sa hakkad minema, ajauksi avades, ikka edasi
ja ikka kaugemale ja ikka väiksemaks ja ikka vaiksemaks,
veel kõrvus küll ning jalgadeski hoides oma viimset

valssi, ent üksinda jäävad vaid roostetama
silmitu põrand ja tühjaks mängitud, liblikata viiul.

Jaanus Järs

Kohtumine lapsepõlvega

Seisan oma esimese kodu väravas. Väravas, mida ei saa avada, sulgeda ega lukku keerata. Väravas? Väravaehitist polnud siis ega ole ka praegu. Lihtsalt läbikäik kahe maja vahel, pilu, millesse libisedes lähenevad uksed ning avaneb hoov.

Huvitav, et ma ei ole siiani oma päritolu üle pikemalt järele mõelnud. Elukohad on vahetunud, isegi riik ja riigikord, aga mina olen eelistanud elada hetkes, oodanud üha uuesti homset. Hetkemoe taustal ütleksin, et vaadelnud elu improteatri vahelduvaid stseene. Ma ei ole heldinud, ei ole kogunud minevikukilde päevikusse ega albumisse, kasvatanud neid ajaloolisteks. Jah, ma olen mõelnud, kust inimene tuleb ja kuhu läheb, aga kust tulen mina ja kuhu kavatsen minna?

Ometi räägitakse, et nõukogude ühiskonnas oli sotsiaalne päritolu määrav. Et olid ajad, kus inimesi paigutati ja saatusi määrati klassikuuluvuse alusel. Ankeedireal seisis vanemate amet. Vasar käes, võisid ise osaleda proletaarses diktatuuris, sirbiga õsudes või merel noota tõmmates pääsesid samuti punalipu lehvivale kangale. Intelligendina pidid end pidevalt tõestama, et töörahva nimel kõnelejad sind valesti ei mõistaks. Ülejäänud pretsedendid olid taunitavad, need tuli sotsialistlikust lilleaiast ja planeedi ühe kuuendiku piiridest välja tõrjuda.

See kõik oli tähtis juba enne minu sündi. Isa, tehniline intelligent kultuurivaldkonnas, leidis kauni ja kohusetundliku haridustöötaja, kes tasakaalustas tema kirjut minevikku. Juba esimesel eluaastal oli isa vahetanud kodumaad, seejärel koole, sõjaleere ja vanglaid. Pärast sõda oli ta vahetanud töökohti, esimese abielugi ära proovinud. Kõik see oli temast voolinud skeptiku. Romantilise, uudishimuliku, aga ikkagi skeptiku. Temast mõniteist aastat noorema ema oli koolitee viinud juba punetavasse maailma. Ta kandis endas sõjaeelset ausust ja sõjajärgset innukust. Ema uskus ehk mõnda loosungitki, astus lõpuks komparteisse, et perekond ühiskonna suurele silmale riigitruum välja paistaks. Küllap pidi temagi olema romantiline, kui armus külakultuurimaja laval nähtud näitlejasse. Seejärel liikus ta vanemate kodulinnast Viljandist mehe ehk minu isa juurde Pärnusse.

Sünnilinn Pärnu. Kivist sild linna ühest osast teise oli ammugi taastatud, kuigi uuel ei olnud varasema lennukaid kaari. „Endla" ajalooliselt olulised varemed õhiti, teater töötas sealsamas naabruses, soliidsemaks krohvitud seintega majas ja kandis juba mõnda aega Koidula nime. Selle nime taotlemiseks võttis Kaarel Ird mängukavva menutüki „Kosjaviinad", milles isa aastaid Tapiku Toomast kehastas. Mina sain oma nime — Jaanus — isa rolli järgi Kitzbergi „Libahundis". Viimast kuud rase ema oli istunud teatrisaali viimases reas näitlejate tasuta kohtadel ja isa kolleeg hoidnud ema kätt, et too ei kohkuks, kui Margus Tiinat tulistab: tuli valvata, et ehmunud lapseootaja käsi näo

ette ei tõstaks. Seda ei juhtunud ning üle noatera pääsesin dramaturgilistest sünnimärkidest. Pärnu saksasõbralik Nikolai kirik oli purustatud varem, selle punased tellised olid peeneks jahvatatud ja pargiteedele veetud, ka minu kodu lähedale väljakule, kus isa mulle kaherattalisega sõitmise selgeks õpetas. Kesklinna liiklusläbimurre sobis paraadide korraldamiseks ja sai Lenini alleeks siis, kui mulle emaüsas sõrmed-varbad külge kasvasid.

Vaatan tänavanimesid. Taas kummaline, aga need on pool sajandit hiljem täpselt samasugused. Asjalikult apoliitilised. Riigitegelaste või kommunistlike märtrite nimedega tänavad jäid siit kaugemale. Rähni tänav, juhuslikult ema neiupõlvenimi. Kalamehe tänav, need mehed tõid õuele kalalõhna, mõnikord ka kala. Laatsareti tänav, sellist nime ma lapsena ei teadnudki. Teadsin aga täpselt, et ma sündisin selle tänava vanas haiglas. Mugav koju tuua, autot ega isegi juhiluba meie perest kellelgi ei olnud. Haiglasse kõndis ema otse jõuluõhtu pidulauast ja paar tundi hiljem hingasin ma juba Gagarinist ja NLKP XX kongressi külluselubadustest rasket õhku. Ise ma nii optimistlik vist ei olnud, sest olin nabanööri kaks korda ümber kaela kerinud. Ähmis ämmaemand lõikas sellega koos läbi emale äärmiselt vajalikud lihased. Need nõeluti kokku, aga pisut puseriti, ja seda tikandit pidi hiljem uuendama. Siis tabas ema rinnapõletik, siis veel teine-kolmas nõukogulik asjaolu, ning esimese elukuu veetsin haiglas, enamasti emast korrus kõrgemal. Niisiis tuli isal mu kojutoomiseks ikkagi välja kaubelda Pärnu teatri tõmbininaline TA-6 väikebuss. Mina pambuna istmel, ema püsti, istuda ta ei saanud. Vahemaa haiglast, mu sünnipaigast koduni oli lühike, siiski mahtus sinna kummaline kivimüüride ja okastraadiga piiratud asutus: alkoholismi sundravila või tööpõlgurite kontsentratsioonilaager.

Uute kandiliste elurajoonide ehitamist polnud vabariikliku alluvusega linnas veel alustatud, vanemad said korteri pooleteisekorruselisse puumajja. Selle kõrgemas jaos, üksühe järel rivis, oli kuus korterit, ülejäänud olid ühekorruselises osas, keskelt viis üles trepp. Katusekorteris, number kahes, elas kojanaine, kes liivatas kõnniteed, pani lippe üles ja vehkis luuaga mitmel töökohal. Korterite järjekord tänavast alustades: 6, 1, 2, ?, 3 + 4, 5. Küsimärgiga salapärane uks oli suletud raudlati ja tabaga ning selle taga hoiti Nõukogudemaa strateegilist soolavaru. Nüüd tean, et vanaema sai lao valvamise eest kesklinna sõjaväepoest koguni palka. 3. ja 4. algasid ühest esikust, 5., nurga taga, oli maja ühine pesuköök. Selle köetav, puukaanega malmkatel täitus aeg-ajalt pesu ja hinnalise vihmaveega, mida iga pere võttis oma isiklikust tünnist. Pesuköögis pressiti ka mahla ning kuumutati hoidiseid. Need viidi alla pisikesse keldrisse, kus igal korteril olid oma riiulid. Hoone oli kunagi olnud hobusetall, siis antud teatri avariipinnaks ja kohandatud inimestele. Teised teatritöötajad kolisid riburada mujale, asemele tulid pensionär, kalur, konservitehase mehaanik, kalakombinaadi liinitööline.

Ja muidugi peenramaad, kus oli kõike, redisest õunapuuni! Kõnniteest eemaldudes liikusid sa üha enam loodusesse. N6 juures valitses tühjus, meie köögiakna alla mahtus paar lillekest ja linnu lastud seemnest katuseräästasse

vännduv koeranaeris. N3 + 4 juures oli suurem lilleklump ning N5 akende ees kasvas pikk ja kõrge kollaste topinamburite võsa, lapsed kutsusid neid venelaste lilledeks. Edasi tulid puukuurid, siis kolm tarade, väravate ja vahekäikudega eraldi aeda. Täiesti ilma sotsialistliku võrdsuseta! Esimene ja suurem aed oli jagatud N6 ja N2 vahel. Selle kõrval oli naabermaja aed, nende vahelt läks pikk kitsas vahekäik meie aeda, mille ristkülik jagunes N3, 4, 1 ja 5 siiludeks. N6 vanamemm oli väeti, nii sai kojanaine suurmaaomanikuks. Puukuuride ja aiamaa vahele jäid tema, N3 ja N4 küülikupuurid. Kas me elasime äärelinnas? Pigem mitte, kõnnitee meie maja ees palistas liikluse tuiksoont. Hruštšovi-aegses Pärnus oli ainult mõni südalinnatänav, mille hoovis rabarbrit, ube või kurke ei kasvatatud.

Ei meie, ei suuremas naabermajas olnud veevärki ega kanalisatsiooni. Köögis rippus tilguti käte pesemiseks, all pesukauss ja solgiämber. Vett tuli tuua kaevust üle Riia maantee. Oodata väravasuus, kuni autode liikumises tekib vahe, siis joosta üle asfalttee, pumbata mõni aeg ja laveerida kahe täidetud ämbriga tagasi kööki. Pisemana käis jõud üle poolest pangest, hiljem jaksasin kahe silmini täidetud ämbriga seni edasi-tagasi joosta, kuni vanaema valitsetavad peenrad kastetud ja plekkvanngi täis. Võib-olla koguni kakskümmend korda? Lõpuks asendati vana pumbakaev uuemaga, kust vee saamiseks piisas käepidemele vajutamisest.

Kahe maja vahel oli hoovi peal solgirest, plekk-kattes tillukesed augud. Keset hoovi, enne puukuure, oli värvimata laudseinte ja kahe kambriga kemmerg. Talvel külm, suvel elust kihav, aga ikkagi mõnus koht, kus „Pärnu Kommunisti" lugeda. Kui põnevad järjejutud! Kemmergu kõrval oli liivakuur, kuuris liivavaru ja NSVL-i ning ENSV riigilipp, sealt edasi prügikast. Kui hoovil vaiksemaks jäi, ilmus kuskilt välja rott ja kontrollis oma reviiri üle. Kui rotte hakkas rohkem liikuma, tuli sanepidjaamast tädi, kandekott käevangus, koukis sealt lusika ja klaaspurgi ning pani kassidele kättesaamatutesse pragudesse mürgiga segatud räimetükke. Neid sõid nooremad ja lollimad, mitte aga rotikarja juhid, keda lapsed Kuningaks ja Kuningannaks kutsusid. Naabermaja meremees Kolja tabas üht neist lõpuks õhupüssiga.

Nagu maja, oli ka puukuur jagatud latriteks ja latrid täidetud halgude, pindude või turbabriketiga, kütusega, mida keegi endale hankinud oli. Mingist ajast jäid küttepuud minu hooleks ning mina saepuki, sae ja kirve valitsejaks. Isa oli seotud teatriga, ema kooli ja õmblusmasinaga, vanaema köögi, juurviljaaia ning soolalao võtmega, väike õde tilpas niisama ringi. Saagisin ja tõin süles sisse pliidi- ning ahjupuud köögi ja kahe toa kütmiseks. Esik oli külm, nii püsis esikukappi pandud toit värske. Kuuris puuriitade vahel seisis salapärane vana kapp. Kui ukse lahti muukisin, nägin seal mõnd „Arabia" portselaneset ja kokkuseotud kirjapakke.

Köögiaken avanes hoovi, tagatoa aken tänavale, eestoa oma vastu naabermaja tulemüüri krobelist betooni. Müürivahe oli eikellegimaa, õlgadest pisut laiem, ja seal sai liikuda. Surusid end pesuköögi nurga tagant pilust läbi ning kõndisid poolhämarat ummikrada pidi plangujupini kõnnitee ees, kuulasid

tänavamüra. Osav ronija pääses müürivahest pööninguluugini. Pööningul laevalgust ega asjade asetamise korda ei olnud, sinna ladustati väärtusetut, aga võib-olla kunagi vajaminevat kola. Mõni kohver ja komps, vana katkine kummut.

Laiemas hooviosas olid pesunöörid ja pesupuud nööride kergitamiseks, tagapool suure maja kuurid ja õuemuru, kus mängiti jalgpalli, mädamuna ja taskunoaga maadevallutamist. Muru piiras lippaed, lippide ääres liivas turritasid segamini uued ja eelmise aasta nõgesevarred, sealsamas olid sipelgate käigud, rohutirtsud. Kui heinakõrs sipelgakäiku pista, oli sel pärast terav hapu maitse. Aia taga kompostihunnikul kõrgusid kanepitaimed, neilt sai kiskuda koort ja seda nöörina keraks kerida. Vanade õõnsate nõgesevartega sai kibekat suitsu teha. Mäletan päikesevarjutust, aga aastat enam mitte. Pesuköögis tahmatakse klaasitükke. Trepimademetele, pesu ja pesupuude vahele koguneb mõlemast majast noori ja vanu. Kõikide pilgud on pööratud ühes suunas, tänava poole. Kõik vaikivad korraks. Mina istun puutrepil, selg vastu kemmerguust, ja vaatan läbi tahmaklaasi, kuidas päikeseketas sirbiks kahaneb ning sulaperiood tasapisi stagnaajaga asendub. Hoov kahvatub, muutub üha hallimaks ja hallimaks.

Isa tegi tihti fotosid. Toauks pandi tugevasti kinni, köögikardinad kokku, aknale veel tekk ette. Köögi seinakapist tõsteti lauale projektor, kopeerimisraam, kemikaalivannid, pintsetid ja muidugi punane lamp. Vahel pildid õnnestusid, vahel mitte. Ühel hästi õnnestunud mustvalgel pildil seisab mantli ja heledate lokkidega uhke ema lapsevankriga. Vanker oli helesinine nagu unelm, import, Tšehhoslovakkiast pärit, ilukilpidega, madala massiivse korvi ja kõrge käepidemega. Kust isa sellise iluduse küll hankis, ja veel täitsa uue! Käru ootas köögikapi otsas minu sündimist, sobis ema sinisilmadega, kiigutas mind ületee-haljasalal vanaema kuivetutest pihkudest hoituna ja pälvis möödakäijate tähelepanu. „Oi, kui ilus väike tüdruk teil on!" ütlesid nad, sest kuskilt hangitud riidetükk, millest ema mu titeürbi õmbles, juhtus olema punast värvi. Kui ma juba nii suureks kasvasin, et aeg-ajalt korvist välja rabelesin ja teeraja punasele killustikule patsatasin, müüdi käru järgmisse õnnelikku perre.

Ja siis olin ma äkki nii suur, et ema õmbles mulle lühikesed traksidega püksid. Jooksin rõõmsalt ümber naabermaja ja hankisin kõnnitee asfaldile kukkudes põlvedele kärnad. Siis lippasin Laatsareti, siis Kalamehe tänavani. Kalamehe putkas müüdi maiustusi! Trops „Sport" 7 kopikat, „Ontika" 10, prääniik „Puruvana" 7, Moskva sai 5. Ja mõni meeter eemal seisid gaseeritud vee automaat ja jäätiseputka. Koorejäätis 13 kopikat, koorejäätis lisandiga 15, plombiir 19, „Eskimo" 21. Kust selle kõige jaoks varandust hankida? Ainuke rikas, keda tundsin, oli kojanaine, astusin tema teenistusse, käisin kotiga piima- ja leivapoes, katkusin tema küülikutele kingsepa krundilt naadilehti ning lülitusin sotsialistlikku varimajandusse. Pööningult leidsin hinnalist meriheina ja „Gamza" pudeleid, mille sekundaarse tooraine kokkuostupunkti maha müüsin.

Arvate, et Pärnu on merelinn, kus roosid rannaliival? Poisikesele oli Pär-

nu kõigepealt jõelinn. Suure-Jõe tänav lookleb uue ja vana silla vahel, Väike-Jõe ulatub peaaegu kaldapiirini ja neid ühendavad veel neli nummerdatud Jõe tänavat. Kalameest pidi jooksin õngeridva ja ussipurgiga Suure-Jõeni, mööda pisut längus lippaedadest. Sealt paistiski Pärnu jõgi, muinasajal Emajõgi, lai, pruunikas ja laisk. Mõne paadisillaga, ujumiskohaga Liiva tänava otsas, viidikate, lepamaimude, särgede, nurgude, ogalikkude ja isegi mõne ahvenaga. Jõe tänaval elas mitu sõpra, kellega hiljem koos koolis hakkasime käima. Kaido oli osav kalapüügis, Urmas asjade otsimises. Kui mõõnava jõe põhjakividel kõndisime, leidis tema varandusi isegi sealt, kust mina just üle olin kõndinud. Tsaariaegseid vaskmünte vaevu eristatavate kirjadega, tillukese ingliga ankru, kuldhamba, mis olevat rootsiaegne. Masinaõli maiku viidikatega ei osanud isegi mõisates sööki vaaritanud vanaema midagi peale hakata, need jäid hoovi mitmele kassile.

Haridusteed alustasin pooleteistaastaselt. Ema tõttas tagasi tööpostile. Heas kirjas spetsialisti lapsele kombineeriti lastesõimes koht, selleks oli vaja kellegi teise laps lasteaeda ülendada. Kas võib olla, et ma sellest midagi mäletan? Diagonaalsed voodivõred, valgus Vana Pargi poolt, paarikorruselise maja sõjaeelne arhitektuur, kõne kõlamas trepikäigus? Lasteaiast mäletan juba hoopis rohkem: toeka trepiga maja, väike mänguaed liivakastiga, jalutuskäik suurde mänguaeda paarikaupa rivis, toompihlakatest müür aia ümber, moosileib siis, kui moosisaiad olid otsas, makaroni-piimasupp. Klaver, laul, ühised deklamatsioonid mai, oktoobri või uue aasta teemadel, keegi Jaan, kes lükkas mind tooli otsa. Sain sellest songa ja pidin minema operatsioonile. Pidevalt niru tervis: kõigepealt rauapuudus veres, paar korda operatsioonil, mumps-angiin-gripp-sarlakid ja niisama külmetushaigused, kaalutu kinnisilmi hõljumine palavikus, sapipõiepõletik, jaoskonnaarst Mirme, kes soovitas lapsele isu tõstmiseks lahjendatud veini sisse joota. Temale olen siiani tänulik. Lõua õmblemine, kui tumba istumise alt äkki ära kadus ja laual olev praepann vastu tuli. Köögi õhuakna nurk vastu pead ja vere voolamine kulmudesse.

Ja siis minek pruunist papist ranitsaga kunagisse Pärnu poeglaste gümnaasiumi, uue nimega August Jakobsoni nimelisse Pärnu 1. keskkooli. Kool, kus õppinud enne vähemalt kolm presidenditiitliga meest. Nii enam-vähem. Päts, Vares-Varblane ja Jakobson. Kool, mille fuajee seinal seisis Jakobsoni tsitaat: „Uuri elu, vaatle ja mõtle! Otsi tõtt ja kõnele tõtt! Pühenda oma anne meie ajastu kommunismiideede teenistusse." Kool, mille vanemate õpilaste salajane tunnuslause kõlas: „Ära uuri elu!" Valgeks värvitud funktsionalistlik hoone, mille seinal praegugi raamatuga ema ja selle poole küünitav laps. Maja, milleni jõudmiseks oli vaja hoovist ainult üle väljaku joosta ja mille ees kulgeb Kooli tänav. Asutus, kuhu läksin kirjaoskust omandama.

Eks kirjaoskust oli ema käe all juba omandatud ka. Esimese raamatu „Jussikese seitse sõpra" kandsin lugemispäevikusse viieselt, küllap pidin siis ka trükitähtedega kirjutamist oskama. Emaga käisin tundides kaasas Raeküla koolis, hiljem siis see suur valge maja. Viltuse tööpinna ja tõstetava klapiga

koolipingid, auk lauaplaadis tindipotile, kuigi täitesulepead olid kõigil olemas. Esimesed pastapliiatsid, esialgu moekad ja kallid. Tsiviilkaitseõppus kooli koridoris, kus mind kinni püüti ja nii sidemetesse mähiti, et tumesinine vormiülikond oli üleni niiditupse täis. Klassijuhataja Reet, kelle sõnu me uskusime. Isegi seda lugu, kus ta rääkis Lenini atentaadist ja sellest, et Juht süüdlasele halastas tingimusel, et tollega enam ei räägita. Usutav kuni Vseviovi selgituseni, et Kaplan lasti maha juba siis, kui haavatud Lenin veel teadvusetu oli.

Pärast mu teise klassi lõppu kolis kool uude majja 9. Mai elamurajoonis. See kasvatas koolitee paar kilomeetrit pikemaks. Kooli tänav, Liiva, Suure-Kuke, Mai. Rahulik rada Liiva saunast mööda ja siis paljude eramute ja nende aedade eest läbi. Õunad, pirnid, ploomid, mis tekitasid kiusatust. Harva, kui läksin Riia maanteelt, veel harvem, kui bussiga. Paarkümmend minutit hommikuti või vähemgi, kui kiire oli. Pärast kooli pool tundi rahulikult lonkides koju, sageli paari klassivenna seltsis.

Maailm paisus järjest. Riia maantee Tammsaare elamurajoonini. Kanali tänav mere äärde. Vanapargist Koidula parki, sealt edasi kinno või teatrisse, isa põnevatesse valdustesse. Lasteraamatukokku, Loodussõprade majja, Rannaparki, isegi muulile kõndima. Metsad Raeküla taga, Papiniidus, Vanadekodu kandis, sealtki edasi.

Kui jõudsin kaheksandasse klassi, saime uue korteri. Peaks ütlema pidulikult „eraldati korter", sest olime seda oodanud vähemalt kuus aastat. Samuti 9. Mai tänavale. Eelnevalt tegime ehitusel töötunde, et oleks võimalus kolmetoalise asukohta valida. Koristasin, panin parketi alla soojustust. Tahtsime esimesele korrusele, vanaema pärast. Võtmed anti talvel. Osa mööblist viisime muidugi autoga, väiksemat kraami vedasin soome kelguga. Raamatupakid või riiul kelguistmele, hooga minekut ja siis kiiremini tagasi, sest raamatuid oli meil palju. Kaks tuba, köök ning aiamaa jäid järgmisele perele, kahju ei olnud.

Nüüd, 38 aastat hiljem, seisan ma uuesti siin ja mõtlen, mis on vahepeal juhtunud. Sain teada palju sõnu ning tasapisi aimu nende tähendusest. Hakkasin kirjutama luuletusi. Õppisin loodusteadusi ja minust pidi saama kooliõpikute koostaja. Suunamiskomisjoni kohustusliku linnukese tõttu sai aga õpetaja väikeses maakoolis. Klassijuhatajana õppisin iseenese tarkusest vastutustunnet, kuni klassi üks poiss läks pätiks ja targim tüdruk litsiks. Tüdruk tuli küll hiljem tagasi. Kirjutasin entsüklopeediast vihikusse kõik kunsti märksõnad ja hiljem ajakirjandusse mõne kunstinäituse arvustuse. Vabaduse mõistet tajusin vanglakoolis töötades, vabaduse suurust rahvarindelasena laulvas revolutsioonis. Mõtlesin jätkuvalt sõnade tähenduse üle, leidsin endale selleks väiksema vastutusega töökoha kutsekoolis, kus mind kuigivõrd tarvis ei olnudki. Tegin siiski näo, et on, ning õpilastele ma meeldisin. Toimetulekuks ajasin kõrvalt pisiäri, väsisin õhtuks ära, ja nii need aastad läksid. Polnud suuremat vastutust, aga polnud vaja ka minu sõnu, nad hajusid õhku. Varsti tõuseb minu nime taha pandud linnukegi lendu.

Tegelikult peatasin ma oma auto siin ühe luuletuse pärast, mille koristades

leidsin: „Mul on meeles muti matus / aia ääres tänavas / leinast libe muti katus / ning on längus väravad.” Kirjutatud keskkooli ajal. See oli mul esimene, mis trükis ilmus, ning siiamaani üks vähestest. Põhjustas filoloogiamaailmas isegi tibatillu skandaalikese allusioonide tõttu Mihkel Mutile. Luuletuses kirjeldasin paika siit paar maja edasi. Suurte aknaruutudega osmikut, kus elasid kolm õde, kolm vene vanatüdrukut. Elasid peatee ääres vitriinis, ise ühtmoodi hallid ja märkamatud. Lähengi nüüd sinnapoole. Järgmine maja, järgmine… Osmikut ei ole, selle asemel seisab uuem kivist hoone. Loomulik, miks ma ootasin midagi muud? „Mullast võeti muti keha / pandi mulda tagasi.”

Löön autoukse kinni ja julgen lõpuks edasi minna. Kitsas kruusane hoovike, koeranaeris keerdub endiselt meie köögiakna kõrval. Vasakul kuurid, suure maja omadest on üks lammutatud parkimiskohtade tekitamiseks. Paremal korterite uksed, luitunumad kui aastaid tagasi. Üürilised ja omanikud on üksteise järel vahetunud, muist ruume seisnud tühjana. Jalutan kuuride taha aiatee alguseni, kus kunagisel noamänguplatsil vedeleb prügihunnik. Mujal Eestis on kerkinud uued talud, edenenud linnasüdamed ja tehased, kõpitsetakse ja kaunistatakse, siin aga aeg seisab. Siiski, solgirestid on kadunud, vesi ja kanalisatsioon viidud majadesse.

Ema on läbi aastate valgustanud mind siin toimuvast. On kakeldud, mindud lahku, jagatud lapsi ja varandust, tehtud paar enesetappu. Peategelaseks ikka viin. Mõne mehe on see tapnud otse, mõne nõrgenenud immuunsüsteemi ja vähi kaudu. Naised on raske töö ja ülekaaluga lõhkunud oma liigesed ning jäänud tubaseks. 2001, kui siinsamas lähedal lahvatas metanoolikatastroof, oli plats suuremalt jaolt juba puhas ja sidrunimaitseline sellel hoovil ei niitnud. Pääsenud on need, kes kolinud mujale. Mängukaaslane Tiina N3-st sai Tartus tuntud võrkpalluriks. Naabermaja noormees, kes pääses spordikooli bussi ja buldooseri kokkupõrkest eluga, õppis Tartus molekulaargeneetikuks.

Mulle kõnnib vastu päevitunud sooniline kiilaspea, kõrvarõngas kõrvas. Ta meenutab mereröövlit ja ma muutun ettevaatlikuks. Jään paar sammu eemal seisma, tema aga läheneb veelgi. Ütleb: „Tere, Jaanus!” ning sirutab käe. Hetkega on mulle kõik selge! Surun ulatatud kätt ja vastan: „Tere, Alo!” Alo elav väljendusrikas hääl tuletab kohe meelde, kuidas me istusime taskulampidega tema kuuri laealusel lavatsil ja kuulasime jutte Fantoomist. Alo, minust paarkolm aastat vanem, sai sisse kinoseanssidele, mis olid alla 14- või 12-aastastele keelatud. Filmidele, kus suudeldi, näidati muud õudust või vägivalda. Alo elas N4-s, taiplikkuselt oli aga kindlasti 4+. Tema isal lõigati ära pool maksa, siis sellest veel pool, ja ma imestasin, kuidas ta veerandiga hakkama saab. Ei teadnud veel, et maksa näärmekude võib regenereeruda.

„Lahe auto sul,” kommenteerib Alo. Kehitan õlgu, sest ei leia, et roostese rattakoopaga „Volkswagenis” oleks midagi erilist. „Kuidas muidu elad kah?” Vastan, et õpetan ja elan maal ja naine ja lapsed ja… Mingit tõrget meie suhtlemises pole, aga pole ka palju öelda. „Kuidas ise?” — „Kuule, ma näitan sind Mutile!” Ta viib mind peaaegu kättpidi aedade juurde, kus pingil istub Elsa! Samuti

sooneline, pikliku näoga, ta peaks olema peaaegu 95! „Tere, tere, nüüd sain ka sinu ära näha," ütleb Elsa üleliia valju häälega. Tean juba, et Alo on aastakümneid elanud Elsa pensionist, püsivat töökohta pole olnudki, mõni haltuura siin ja seal, vahetevahel. Ei ole abiellunud, aga kusagil elab tal tütar. Vestleme pisut ja aiapinki soojendab kuurortlinna maikuine vineähmas päike.

Tõusen pingilt püsti. Tunnen järsku, et kasvan mühinal päikese poole nagu päevalill. Ma olen õnnelik! Mul on kodu, armastav naine, kaks last, kellega ma ei kakle ja kes ei paista pätiks minevat. Mul ei ole kroonilisi haigusi ega võlgu, on võib-olla mõni õpilane, kellele ma veel meenun. Ja mul on minu sõnad.

Tagurdan välja väravast, mida ei saa avada, sulgeda ega lukku keerata. Rivistun Riia maanteele ning lisan gaasi.

Luua, 2014—2017

Tolmuimeja „Lux"

Naine jõudis seekord koju juba kella viie ajal. Tavaliselt tuli ta hiljem, oli peaaegu töönarkomaan, tihtipeale püsis kontoris kaheksani, vahel isegi üheksani. Seekord napilt viieni.

Mees oli juba kodus, imestas ja rõõmustas ühekorraga. Naine tuli koju, oli värske ja energiline, mitte väsinud ja närviline, nagu viimasel ajal korduvalt juhtus. Naine oli kogu aeg töötanud riigiasutuses osakonnajuhatajana, oli olnud selle osakonna ainus töötaja, au, mõistus ja südametunnistus. Kuni tööle võeti uus inimene ning pandi kohe juhatama tema osakonda. Naine tegi muidugi endist tööd edasi, aga langes nii autoriteedi kui palga poolest lihtsurelikuks, tavakodanikuks. Elas seda üle ning luges teraapiaks õhtuti juba mitmendat tiiru üht ja sama naistekat. Naeratas süüdlaslikult, kui mees jälle ta käes selle pehmet köidet silmas.

Mees oli tihti kodus, sest tema töö hakkas üldse otsa lõppema. Võib-olla isegi kogu karjäär, kolmkümmend aastat koolis õpetajana. Pikk aeg, mille jooksul oli ta edasi andnud tõdesid looduse ja ühiskonna kohta. Tunde jäi vähemaks, teadmisi samuti, need asendati nüüd tegelike tööoskustega ja targutavat teoreetikut ei vajatud enam. Mees püüdis endale veel uues koosluses kohta leida, püüdis õpetada noori mõtlema, seoseid leidma ning otsuseid tegema. Tegi seda harjumusest ja kohusetundest tükk maad alla miinimumpalga.

Viimase aja eluraskused olid abikaasasid lähendanud. Mees ja naine embasid sagedamini, arvestasid teineteise soovidega, naljatlesid hommikulauas, jagasid oma lugusid, toetasid teineteist. Nende üks laps töötas, teine õppis, maja oli jäänud tühjemaks. Kumbki võis hõivata meelepärase toa ja teisel külas käia.

Naine kõndis energiliselt ringi, tõstis mõne vedeleva eseme õigele kohale tagasi. „Ootad kedagi?" küsis mees. „Ei, see on niisama," vastas naine, „keegi pidi läbi astuma ja mulle üht tolmuimejat näitama." — „Kavatsed osta?" kergitas

mees kulme. „Ei, aga tead, nad peavad käima ja oma presentatsioone tegema, ma siis lubasin."

Mees läks ülemisele korrusele ja istus arvuti taha. Arvuti kõrvale oli ta reastanud oma väärtasju, tuhmunud mälestusesemeid, mida ta kavatses internetioksjonil maha müüa. Võttis asju kätte, vaagis nende väärtust, tegi pilte, vahepeal kuulas niisama uudiseid.

Müügiagent sisenes nagu panter pehmetel käppadel. Teretas vaikselt ja liikus kiiresti elutuppa. Meheni jõudsid üksikud jutukatked, siis lülitati sisse tolmuimeja ja needki vähesed sõnad neeldusid ühtlasesse suminasse. Kord varem oli selline tegelane juba käinud: tulnud ja siis jälle läinud. Nii nagu usukuulutaja, kes teab, et tema tee on õige ja temast jääb ikkagi midagi maha, ka siia, kõrvalisse kohta.

Tolmuimeja sumises ja sumises, siis jäi vait. Mees läks kööki vett jooma ja püüdis elutoa ukse praost lausekatkeid: „…tõepoolest… ime, et ta ikkagi veel töötab… no muidugi." Mees jõi, siis läks tuppa tagasi, tegi oma asja ning aeg möödus kiiresti. Ühel hetkel hakkas tema sisemine kell tirisema, sest müügiagentide tavapärane tund oli ammu täis. Ta astus paar trepiastet allapoole ning hõikas liiga valju, kolmandat välistava häälega: „Kallis, kas me täna õhtusööki ei söögi?" Elutoa uks oli nüüd lahti, naine ja plaatinablond müügiagent paistsid kui vanad sõbrad, naljatasid, noogutasid ja askeldasid mingite paberitega. Agent tõmbas selga pika musta liibuva jope, sarnanedes taas jahiretkel pantriga. Reaalsus imbus läbi naha mehe kehasse, elutoa lävelt nägi ta vaibal suurt pappkarpi ning ta hõikas valjusti koridori: „Te unustasite oma asjad maha!" Vastust saamata hüüdis ta nüüd juba närviliselt ja agressiivselt: „Võtke oma asjad kaasa, ma ei jäta neid siia!" Lõpuks, juba pisut lootust kaotades: „Ja ärge mõelgegi siia ilmuda, sissetungijatele on mul…" Müügiagent oli kadunud, isegi tema auto oli hoovilt lahkunud, kuuldamatult, viirastuslikult.

Naine seisis naeratades koridoris. Mehe hõiked ei olnud teda veel rahulolumullist välja toonud. „Ostsid tolmuimeja?" küsis mees ettevaatlikult. Naine naeratas. „Kui palju maksis?" Naine naeratas edasi. „Kas tuhat," küsis mees, „või rohkem?" — „Noo…" alustas naine ega lõpetanud. „Kas tuhat või rohkem?" ei jätnud mees. „Oli jah," hakkas naine lõpuks rääkima, „ma sain palju alla. Kõigepealt oli hind kaks tuhat, aga praegu on kampaania ja hind madalam. Ja ma andsin vana imeja ära ja sain kakssada veel alla."

Mõne hetke seisid mees ja naine vaikides teineteise vastas. „Mille eest sa ostsid?" küsis mees. „Sul on ju enne palgapäeva arve tühi." — „Sain maksegraafiku," vastas naine. „Mõni kuu on aega maksta ja protsente ei küsita." — „Kas sa tead ka, kui palju tolmuimejad maksavad? Väga hea maksab kolmsada ja eriti hea, lausa super, maksab nelisada. Miks sa viskad terve kuu palga lihtsalt minema? Või kahe kuu? Me anname selle masina tagasi."

Mees armastas oma naist ja talle ei mahtunud pähe, kuidas saab tema naine käituda nii arutult, meeleheitlikult. Kuidas saab täiskasvanud inimene, kõrgharitud, taktitundeline, kriitikameele, hea maitse ja rohelise maailmavaatega, olla nii lapsik.

Naise näol peegeldus hirm ja siis sügav kurbus. Lumm ähvardas ta ümbert hajuda. Tolmuimeja koos mõnusa sumina ja värskendavate tuulekeeristega tahtis ta juurest ära sõita, jätta metsade vahele külakohta alles sombused õhtud, tolmulestad ja ülbe, libe- ning kahekeelse ülemuse.

„Palun!" alustas naine. „Mul on seda tolmuimejat vaja. Vana ei imenud peaaegu üldse enam. Tead, kui palju ma pidin sellega nühkima, et põrandat puhtaks saada. Ja tead mis, see masin mitte ainult ei ime, vaid puhub ka. Kõigepealt puhub ja siis tõmbab tuulekeerisega kõik puhtaks!"

„Ole normaalne," ütles mees. „Meil ei ole siin punaste vaipadega konverentsisaale. Meil on üks vaip ja kaks põrandakatet. Selle jaoks ei ole vaja reaktiivmootori ja plaatinakestaga aparaati." — „Palun," kordas naine, „palun!" Esimene „palun" oli selline, nagu küsiks väike tüdruk, see suhkrust ja jahust ja maasikavahust, suures poes jäätist. Teine „palun" kõlas, nagu nuruks natuke suurem tüdruk Barbiet või kutsikat. Jah, just kutsikat, karvast ja suurte silmadega. Sellist, kes tõuseb lustlikult, kuid kohmakalt su põlve najale ja tõmbab keelega usaldavalt üle sõrmede. „Palun!"

„Ei!" kordas mees kindlalt. „Sa helistad praegu kohe talle tagasi ja ütled, et me tagastame tolmuimeja!" — „Palun!" jätkas naine. „Ütle, mida sa tahad, ja ma ostan sulle. Ma tulen omadega välja. Mul on projektid. Mida sulle vaja on, ma teen seda! See mõni kuu, me ei pane seda tähelegi. Tahad, ma maksan sinu asemel lapsele taskuraha?" — „Jäta," tõrjus mees. „Mul on ometi väärikus olemas."

Saabus vaikus. Mees ja naine seisid endistes poosides ja otsisid sõnu, kuid tundus, et need oli lahkunud koos müügiagendi ja vana tolmuimejaga. Mees vaatas naisele otsa, püüdes tungida tema silmade sügavusse, aga naine pööras pilgu kõrvale. Vaikus.

„Olgu," nõksatas mees paigalt ja tormas akna juurde, kus oli mobiililevi. „Ma helistan su emale." Ta toksis numbri, ootas mõne hetke ja siis purskas, peaaegu karjus mikrofoni: „Tead, mis su tütar tegi! Ta ostis tolmuimeja! Ja tead, mis see maksis! Sa ei tea, mis see maksis! Küsi tema käest! Räägi temaga!" Mees astus naise juurde, toppis talle telefoni pihku, taganes selg ees seinani ja pani käed ootavalt rinnale risti.

Ämm oli muidugi üllatunud. Väimees helistas üldse harva, saati siis sedamoodi, nii et nüüd pidi ta end pisut koguma. Ämm, hinnatud spetsialist, oli hiljaaegu pensionile jäänud ja lahkumisrahad kätte saanud. Raha vajab kulutamist ja ämm oli endale lubanud sellesama tolmuimeja „Lux" mudeli. Masin seisis kapis, väimees polnud seda näinud. Nädalalõppudel surises see mõnusalt ja ämm kujutas selgelt ette, kuidas kõik tolmulestad keerisena riuklikku kogujasse tormavad. Nühkida tuli ikka, aga valutavad õlad ja puusad said vähem vatti kui eelmise masinaga. Raha oli jätkunud veel imepanni jaoks. Sellel olid kaas, termomeeter ja manomeeter ning ta oli panniga korra ka ahjuvormi teinud. Ahjuvorm maitses hästi. Mida nüüd öelda?

Mees ootas, kuni ema-tütar oma kõne lõpetasid. „Kas helistad nüüd tagasi?"

küsis ta. „Ei," vastas naine, „ma ei tee seda. Mul on seda tolmuimejat vaja! Palu ükskõik mida, ainult mitte seda!"

„Olgu," ütles mees, tõmbas esikus kummikud jalga, haaras jaki ja mütsi, lõi ukse tagantkätt kinni ning astus öösse. Ta sammus kiiresti, kummikud tümpsusid ja süda tagus rinnus. Jalgteed säästurežiimis valgustav latern kaugenes, ka kuud polnud taevas. Kummikud tümpsusid asfaldil, siis krobises kruus. Miks-miks-miks-miks? Miks-miks-miks-miks? Pimedus. Miks just tolmuimeja? Hea küll, tema ise tube eriti ei korista, seda teeb naine, aga ikkagi? Mehe asi on kütta maja, teha süüa, lükata lund, kui vaja. Elutoas on veneaegne kilpparkett pisut viltu maha pandud, seda katab masinal tehtud sünteetiline Belgia vaip, mitte peen Turkmeeni või Tuneesia käsitöö. Päevinäinud vaip, siit-sealt parandatud, mida annab sellele juurde ringituuritav kosmosesõiduk? Selle asemel saaks osta perereisi Prantsusmaale või Hispaaniasse või Portugali, kus nad pole käinud. Üldse pole nad masuaja algusest peale pikematel reisidel käinud, tolmuimeja imeks ka tuleva suve võimalused endasse. Või pingutaks seekord mõlemad eriliselt, ta otsiks läbi riiulid, müüks veel midagi maha ja nad sõidaksid Jaapanisse. Kõnniksid Baruto ja Hiroshige radadel, vaataksid parke, ahve ja kabukit, kuulmeid kriipimas nukker gagaku. See võiks peaaegu võimalik olla, kui…

Mees ei teadnud enam, kus ta on. Taskus kobades leidis ta tillukese taskulambi, selle väike valguspunkt näitas vanade pargipuude jämedaid tüvesid. Mees muutis suunda ja kiirendas sammu. Miks-miks-miks-miks? Hea küll, riided, nendega sa meeldid iseendale ja teistele. Kosmeetika, sellega suurendad samuti oma ahvatlevust. Ehted, kui on hästi valitud, kaunistavad sind ja säilitavad samas oma väärtuse, ehk isegi kasvatavad seda. Aga tolmuimeja? Nad ei elanud mustuses, nad olid üsna normaalne perekond.

Kummikud astusid kruusa asemel taas asfaldil. Jõuliselt: tümps-tümps-tümps-tümps. Vihaselt: tümps-tümps-tümps. Mõtlikult: tümps-tümps-tümps. Kõhklevalt: tümps-tümps. Ta on ju veel õpetaja, põhiväärtused peaksid tal paigas olema. Mis õpetaja ta on, kui ei suuda neid teisteni viia? Mis siis tähtis on ja millises järjekorras? Miks on tolmuimeja halb? Ja mis mees ta on, kui ta ei saa oma armastatud naisele seda väikest kapriisi lubada, vaid paari kuupalga väärtuses?

Küla ei olnud suur, mees oli sellele ringi peale teinud ja seisis taas oma maja trepil, nahk soe, kuid meel üllatavalt rahulik. Nad olid ka varem vaielnud mitmetel teemadel, vahel isegi tülitsenud, ja peaaegu alati oli naine saanud oma tahtmise. Mees oli keenud, põdenud, kuid lõppenud oli asi ikka mehe vabandustega, oli ta siis süüdi või mitte. Ja suudlustega.

Mees seisis trepi alumisel astmel, naine ülemisel. „Kas otsustasid?" küsis mees. „Kas viid tagasi?" — „Ei," vastas naine, „mul läheb seda vaja." — „Hea küll," mehe toon muutus otsustavaks, „enam me ei suhtle. Sul on valida: mina või tolmuimeja." — „Palun," naise toon muutus õrnaks, „suhtleme ikka!" — „Ei suhtle. Sinu valik, suhtle tolmuimejaga. Võib-olla jõulude ajal räägime mõne sõna, võib-olla mitte. Võib-olla suvel sõidame kuhugi, aga võib-olla ei sõida ka."

Mees kahmas kapist voodiriided ja surus naisele sülle. Naine kõndis pambuga trepist alla aiapoolsesse tuppa.

Mees oli eneselegi üllatuseks maha rahunenud ja uni tuli ruttu. Küsimused kaotasid oma jõu ja vajusid sooja pimedusse.

Hommikul hakkas naine köögis askeldama ja ülakorrusele hõngus kohvilõhna. Mees astus alla kööki, vaatas auravat presskannu ja koogikest tassikesel. Siis võttis suurema kruusi, tõstis sinna oma kohvipuru, kuumutas oma vee, kallas oma kohviportsule peale, asus võileiba tegema. Söödi-joodi vaikides, kuni naine tööle läks.

Mehel oli tööleminekuni aega ja ta otsustas naabri poolt läbi astuda. Vanem naabrimees elas üksinda, mõnekümne meetri kaugusel. Mees tahtis tagasi viia laenatud Looritsa ning asemele pakkuda Mikita, kellest neil varem juttu oli olnud.

Mees kuulatas, kuidas uksekella vaikne helin majast vastu kostis. „Astu edasi," ütles naaber, „astu kohe elutuppa." Mees istus sohvale ja ulatas naabrile raamatud. Nad rääkisid metsast, elust, külauudistest. Et nad usaldasid teineteist, siis jõudis jutt ka tolmuimejani. „Ja kujutad ette! Ta ostiski, ja veel niisuguse hinnaga," lõpetas mees aruande. „Kuule," vastas naaber, „mul on ka see tolmuimeja." — „Sama mudel?" — „Teises toas." Kõrvaltoas kapi ees seisiski maagiliste kirjadega pappkarp. Naaber paotas karbi kaant. „Seesama," nentis mees.

Nad istusid taas elutoa laua taha. Piinlikuks kippuva vaikuse katkestas naaber. „See on mul juba teist aastat." — „Ja oled rahul?" — „Olen, töötab korralikult." Jälle vaikus. „Nii et on seda hinda väärt? Tohin ma uudishimutseda?" Vaikus. „Maksis tuhat viissada," sõnas naaber ja tõstis seejärel häält: „Ma tean, et see masin ei ole rohkem väärt kui viissada, ega ma rumal ei ole, aga naine tahtis nii väga ja ma ei hakanud vaidlema. Sa tead ju, kuidas mu naisega oli?" Mees noogutas ja küsis: „Kas ta teadis?" — „Jah, teadis. Me mõlemad teadsime, et tal ei ole üle mõne kuu elada, aga kui tal parem oli, mõtles ta ikka tulevikule, minule, lastele, lastelastele, sellele, et elu jätkuks parimal võimalikul moel. Muretses asju, mis kestaksid. Ja siis tuli see müügiagent kõigi oma juttudega messihindadest ja allahindlustest." — „Plaatinablond?" — „Jah." — „Kolmekümnendates?" — „Jah." Mees jättis naabriga hüvasti ning lahkus.

Kodus vahetas mees jaki ja hakkas minema küla poole. Tema ees jalgteel astus tuttav kultuuritöötaja, käigu pealt õuna hammustades. Mees jõudis talle järele ja teretas. „Tere ise kah!" oli teine meeldivalt üllatunud. Ta peaaegu tiris mehe varrukatpidi rahvamajja ja pani klaveri kõrvale seisma. „Ma pean ühe seade tegema, kuula, kas kõlbab." Kultuuritöötaja tõstis klaverikaane üles ja mängis mõne takti. „Kuidas oli?" — „Mida?" küsis mees. „Sa ei kuula ju üldse!" Kultuuritöötaja mängis uuesti. „Ma ei tea, tundub kena, mõtlesin rohkem sellele, et mu naine ostis tolmuimeja." — „Kas „Luxi"? Mina ostsin ka „Luxi". Kui ma müüjaga rääkisin, ütles ta, et need keerised aitavad allergia vastu. Tead, mul on lapselaps allergiline. Selline pai. Nüüd saab ta mul jälle külas käia. Tead

sa, mis me kõik koos teeme!" — „Siis pidi sul küll kõvasti raha olema." — „Oh… Raha! Tead, mul ei olnud üldse seda raha. Terve aasta maksin järelmaksu, aga vähemalt protsenti nad ei võtnud. Ja need tolmukotid maksavad ka midagi. Aga seda ta ei öelnudki, et kord aastas tuleb mingi filter ära vahetada. See maksis veel seitsekümmend. Aga nüüd on see vähemalt tehtud. Kas sa minuga lõunat sööma tuled?" — „Aitäh kutsumast, aga ma lähen koolimajja," tänas mees ja loobus pakkumisest.

Koolimaja ja klassi klaasuksed avanesid. Mees lülitas sisse arvuti ja ekraantahvli, kastis lilled, raputas akvaariumidesse söödapuru. Riburada kogunes klassi õpilasi. Mõni võttis mapi vahelt oma poolelioleva töö, paar neidu-noormeest tegelesid veel kohviautomaadi juures kohviga. „Kas küsimusi on?" pöördus ta õpilaste poole. Nad hakkasid rääkima USA majandusbuumist, siis õnnelikest hullumeelsetest aastatest, siis suurest depressioonist. Mees otsis sinna juurde lõigu filmist „Moodsad ajad". Chaplini väike mehike vehkis mutrivõtmega konveieri ääres, siis sattus hammasrataste vahele ja kulges läbi suure masinavärgi. Seejärel keeras mutrivõtmega kaaslaste ja politseinike ninasid. Klass naeris. Pärast filmilõiku rääkis mees Eesti majandusbuumist ja Eesti masust. Jutuks tuli ka tolmuimeja. „Minu omad ostsid ka selle endale," ütles üks õpilane. „Ja kas töötab hästi?" — „Enam-vähem. Puhtaks võtab küll, mingid keerised pidid olema. Aga liiga pikalt järel hoida ikka ei või, hakkab haisema. Meie oma läks niimoodi lõpuks parandusse. Aga parandati ära ja töötab jälle edasi. Mingi mudel pidi neil veel parem ja kallim olema."

Vahetunni ajal jalutas mees raamatukokku. „No tere-tere!" vastas tema tervitusele raamatukoguhoidja. „Kas mõni raamat?" — „Ei, istun niisama, kuni vahetund kestab." — „Kas on midagi viga? Paistad pisut murelik." — „Ma olen üllatunud. Mõtlen, kuidas pensionärid või saeveski töölised võivad endale luksuskaupu lubada, aga mina mitte. Ma mõtlesin, et neid ostavad rikkad, aga võta näpust." — „On jah nii," oli raamatukoguhoidja kõhklemata nõus. „Nad müüsid ju mulle ka selle tolmuimeja, mida siin kõigile on müüdud." — „„Luxi"?" — „Jah, selle „Luxi", või mis ta on. Aga ma suutsin lepingu tühistada." — „Suutsid? Kuidas see sul õnnestus?" — „Nad müüsid tolmuimeja mu surnud emale." — „Surnud emale?" — „Jah, neil oli mu surnud ema telefoninumber ja siis nad helistasid ja pakkusid tolmuimejat. Kõne võttis vastu mu laps. Sa tead ju, et ta on puudega?" — „Tean." — „Ta ei räägi selgelt ja nii nad ei saanudki aru, kas vastab laps või vanainimene, ja müüsid talle tolmuimeja. Leping tuli postiga mu ema nimele, aga ma saatsin selle neile tagasi ja ütlesin, et ei ole enam sellist inimest."

Koolitunnid jätkusid. Kuuldust üllatunud ja hämmastunud, rääkis mees õpilastele veel Esimesest maailmasõjast ja Vene oktoobrimässust. Õpilased hakkasid tasapisi oma kodutöid vastama ja klassist lahkuma. Mees märkis päevikusse hindeid. „Nagu Haydni lahkumissümfoonia," mõtles ta. Lõpuks istus klassis ainult dirigent ehk tema ise. Ta vajutas kaks korda nupule ja tahvel kustus.

Siis seisis klassiuksel naine. Seisis pisut häbelikult nagu noor tütarlaps. Sale ja uje, mõtles mees teda ukse raamistuses vaadates. „Ma helistasin neile," alustas naine, „nad võtavad selle tolmuimeja tagasi." Mees astus üle klassi ukseni ja embas naist. Paari õrna hetke pärast küsis ta: „Millal me linna sõidame?" — „Kohe, kui sul siin kõik tehtud on," vastas naine varmalt.

Kodus tõstsid nad auto tagaistmele suure pappkarbi ja peatusid korraks ka bensiinijaamas. Naine tegi telefonis GPS-i lahti ja otsis üles kviitungil märgitud tänava. Hääl juhatas nad linna kaugemasse serva. Elumajad kadusid, asemele tulid laod ja nimetud kontorihooned. Ühe sellise juures nad peatusid ja hakkasid õiget ust otsima. Üles, üles, paremale ja vasakule, otse mööda koridori edasi, uksed ühel ja teisel pool, kuni sildini „Lux".

Mees ja naine seisid väikeses toas, kus riiulitel paistis pappkarpe ja aknaruloo oli kolmveerandini üles keritud. „Ja teie soov?" küsis noor naine akna alt laua juurde tulles. See ei olnud plaatinablond müügiagent, vaid keegi teine. „Tahaksime tolmuimeja tagastada," alustas mees kohmetult. „Kas oli midagi viga?" uuris teenindaja. „Ei, ei, teie kaubale ei ole midagi ette heita, me lihtsalt ei või seda endale lubada." Mees tõstis pappkarbi teenindaja ette. „Ma loodan, et te mõtlesite ikka hoolikalt järele. Kaua te seda masinat kasutasite?" — „Ei kasutanudki," ütles naine, „kohe tõime tagasi." — „Lihtsalt hinna-kvaliteedi suhe ei sobinud, ost sai tehtud meeltesegaduse hetkel," ei suutnud mees ütlemata jätta. „Hm, meeltesegaduse hetkel, kellena te töötate, kui küsida tohib?" — „Ma olen õpetaja." — „Olete õpetaja, ja ei saa seda endale lubada? Minu sugulane on ka õpetaja, tema küll ei kurda, alles siin räägiti, et tõsteti palka." — „Tema töötab võib-olla linnas, mina olen maakooli õpetaja, seal on teistmoodi." — „Hea küll," ei uurinud teenindaja rohkem, „kui see on teie otsus. Masu on läbi ning inimene võiks ju endale üht-teist siiski lubada." Naine jäi paari allkirja andma, mees taganes kergendusohkega koridori.

„See läks lihtsamalt, kui ma kartsin. Ei ole ikka väljapressijatega tegemist," selgitas mees iseendale. Siis meenus talle, et neil ei olegi nüüd tolmuimejat. Kas minna tagasi ja küsida plaatinablondi pantri järele? Ei, see oleks liiga ohtlik, parem tema küünte ulatusse mitte sattuda. Ka naine astus koridori. „Kas nõuti mingit leppetrahvi ka?" küsis mees. „Ei nõutud," oli naine napisõnaline, „nüüd peaks korras olema."

Otsustavalt roolis mees auto „Euronicsi" poe ette, tegi naisele müügisaali ukse lahti, juhatas daami riiulite vahele ja viipas laialt käega: „Vali!" — „Ei, vali sina," oli naine endistviisi napisõnaline. Mees valis „Philipsi" kalleima mudeli, mis seisis kampaaniakauba pjedestaalil. Tulukeste ja reguleeritava imuga. Nii kalleid polnud ta varem vaadanud — kolmsada miinus kümme protsenti! Pikema jututa lasi ta kasti kassa juurde kärutada, torkas oma õpetajakaardi pilusse ja valis PIN-i. „Tegite hea valiku," komplimenteeris müügimees. „Kas tohib uudishimutseda," uuris mees, „te teate kindlasti sellist masinat nagu „Lux". Mida te sellest arvate?" — „Mõttetu hind," resümeeris müügimees. „Ja muuseas: teie mudeli mootor on võimsam kui sellel „Luxil"."

Järgmiseks peatas mees auto väikese restorani juures ja toetas oma daami küünarnukist, kui nad koos keldrisaali astusid. Nad tellisid prae ja kaks pokaali punast veini. Kiire peastarvutus veenis meest, et pärast selle joomist ei tohiks tema veres seadusevastast promilli veel olla. Läbi veiniklaasi kumas rubiinpunaselt teeküünla valgus. Mahlane antrekoot kahandas nende mured tähtsusetuks, abikaasasid äsja alla neelata ähvardanud tolmuimeja pisenes kübemeks nagu kondikillukesed taldrikuserval. Naine ja mees tõstsid pokaali ja vaatasid üle laua teineteisele otsa. „Kuidas sulle vein tundub?" küsis mees. Tegelikult tahtis ta sellega öelda hoopis: „Naine, ma armastan sind ikka veel." Naine rüüpas, neelatas ja lausus hetke pärast: „Jah, see on päris hea vein."

Nad sõitsid linnast tagasi koju ja läbi auto esiklaasi avanes õhtumaastik nagu maal. Punetava päikese kuma valgus üle kähara pilvetriibu avarale kõrrepõllule. Mees vajutas „Klassikaraadio" nuppu ja jäi kuulama, kuidas klavessiinil menuetti mängiti. Naine naaldus istme seljatoele ja vaatas kiiresti lähenevaid koduseid metsi.

Majaukse lukust lahti keeranud, kuulis mees ülakorrusel telefoni helisemas. Ta lükkas kingad jalast, spurtis trepiastmetel ja tõstis telefonitoru kõrva juurde. „Mees kuuleb," ütles ta hingeldust alla surudes.

„Tere, Mees!" ütles meeldiv naishääl tähendusrikka pausiga. Hääl hõljus nagu viiruk õlilambist, keerdus otsekui vesipiibu suits ja kleepus kuulmetesse. Mehe analüütiline aju töötas surinal ja jõudis välja ammuste-ammuste ülikooliaegsete kursusepidudeni, suutis juba paar nimegi välja sõeluda. „Mina helistan teile ettevõttest „Lux"," jätkas hääl. „Kas te olete meist kuulnud?" — „Jah," vastas mees, „olen küll." Ja asetas toru tasakesi lauale.

2015

Lehte Hainsalu

Emajõe sinine veri 2

*

Päikese põuasuu on jõe õhukeseks joonud,
kaldad põhjani paljad justkui rauga igemed.
Laulujumal Vanemuine otsib jahutust,
kõnnib vette kõige oma paklase hamega,
istub Kivisilla rusul,
kaelani vees,
kiilas lagipea läigib nagu vesikupp,
roheline habe, mis veepinnal harali heljub,
petab end ujuvaks penikeeleks.
Kannel on remmelgas rippu tuule tinistada.
Jõudeelu.

Taat mõneti mõtleb, kas minna ära pensionile.
Ega tulla saa vägevamat kui oma rahva vabaks laulmine,
riigi koju kutsumine.
Mehetegu tehtud, mis ümberütlemist ei küsi.
Elutöö on otsa saanud.

Kuid seal —
laululavalt kostavad kätte heledad poisihääled
„…siis Vanemuine murumaal…"
Oh sa poiss, kus kõnetatu kargab veest,
krahmab kandle kaenlasse ja mühiseb minekut,
habe üle õlgade kahte lehte lehvimas.
Eesti eest surmani!

*

EÜS-i poisid pesevad veinivahuga Karl Ernst von Baeri silmnägu
väga hoolikalt,
et kõrgeauline akadeemik tõsiasju võiks märgata.
Sepistara ümber õitsevad tudengineiud
nagu lõhnav lillesülem.

Ammu kord oli ilmakuulsus kirjutanud Liivimaa näitsikutest:
„Ma pole muide siin ühtegi leidnud, kes võiks end ilusaks pidada."

Kas olin monogaamne või seisuseuhke,
muigab kahesaja kahekümne viie aastane mees mõrkjalt,
pronkstoolilt siiski tõusmata.
Raamat põlvel on piigadest tunduvalt turvalisem.

*

Ülikooli peahoone trepid
arhiveerivad pädevate professorite samme,
astutud teadusliku avastuse õnnelikus õhinas,
tegemata töö tülpimuses,
kahtluse kütkes, vastutuse vaevas.
Käsipuid lihvib ülesrühkijate rüsin
ajast aega.

Kolmandal trepimademel juba hallinev Gustav Suits
piirab pilguga tudenginnat,
kes lahkub loengute vihuga, liginematu.
Kuskil koridorikäänakul
vaidlevad Karl August Hermann ja Mihkel Veske
eesti keele häälikute kolme pikkuse üle
sülge säästmata.
Aulakongress aina kestab,
kõva kära saatel kisub vastasrind kihutuskõnekateedrist
kord Tõnissoni, kord Teemanti
hõlmapidi alla.

Portreede vahetust kuuldesaalides toimetatakse
isamaalist aadet vahetamata.

*

On kummutatud vanainimese kuvand.
Tartu bussides *penskareid* peaaegu polegi,
kõik puha professorilesed ja emeriitprofessorid,
surmani teadlased, õpetajad, arstid,
loomeinimesed, avaliku elu tegelased.
Enneolematu kontsentratsioon vana põlve haritlasi.
Vaiksed ja väärikad,
taaskasutuse elegantsetes kostüümides.

Toetudes ühele või kahele kepile,
hoiavad nad mõttejõu abil
maakera kildudeks lendamast.

*

Elamiskõlblikus linnas
on mõni kõrgem koht,
kust paistab kätte vaba silmapiir,
mitte katuserägastikud ei jookse lõpmatusse.

Täiesti vabal silmapiiril
puudutab taevas maad
oma armurohke käega.
Pilk vabale silmapiirile on ainus, mida vajad
aeg-ajalt.
Mittemilleski on kõik.

*

Valab kui pangest ühenäoliste sillutuskivide peale.
Ent vihmaveetorude õnnelikku laulu ei kuule,
ei näe nende vahutavat purset ootavasse rentslisse.

Uutes kortermajades on torustik varjul nagu soolestik kehas.
Aga see on
ja vallatu vesi ikkagi ühendab taeva ning maa,
tormates hõisates alla nagu liugtorus lustija spaas.

Aknaplekki ei saa silmist peita,
harvenevad piisad tantsivad sellel
varvaskingadega
läheneva printsi saladuslikke samme
uinuva kaunitari unenäkku.

*

Taimevaikus valitseb Botaanikaaeda.
Maakivitara on linnakära maha lõiganud
nagu aednikukäärid vigase võsundi.
Ilu seemned idanevad uitaja hinges.

Rododendronite aeg voolab mäest alla
nagu neoonvärvides kosk —
küllane päiksekollane, apelsinioranž, loojangupunane, lumivalge.
Iirised seavad end valmis,
pojengid on ootel,
roosid alles toibuvad talvest imestavi silmi.

Maailma maade saadikud
esitlevad oma riikide põlisväärtusi.
Lõunamaist lopsakust ja põhjala pieteeti
salvestad oma silmapõhjadesse
eluks ajaks.

*

Vabaduse puiestee vanad pärnad
avasid õiesilmad küdevasse koitu
ja nõretavad nüüd hommikvärsket mett.
Kumalasi kumiseb südajates lehtedes.

Läbi sajandite lööb Jaani kiriku tornikell
kirikut sisse.
Hääl heljub ja hõiskab.
Lõhnav heli ja helisev lõhn tihenevad Tartu hingeks.

On suveharja pühapäeva püha tund.

*

Emajõgi voolab ruttu, ent kiirustamata,
võttes kaasa kaldapealsed elulõhnad,
pisut mullaproove, kõrkjavarsi,
veelindude hääli.

Inimeste varjud liiguvad üle jõe
silla varju pidi,
vesi väreleb neid kandes nagu sulnis uni.
La vida es sueño.
Elu on uni,
värviline uni, õnnistatud uni.
Sellest ei tahakski ärgata.

Toomas Haug

Tõde ja õigus. 5

Mininäidend

INDREK: Tere, isa.
ANDRES: Kesse on? Ah sina, Indrek.
INDREK: Mina jah, taat. Tulin vaatama, kuidas kodus elatakse. Ma olen otsustanud, et…
ANDRES: Missa bensiinist kulutad. Ega see auto sul ju oma pole, niikuinii pead võlga maksma.
INDREK: Auto on mul kohe päris oma. Välja ostetud. Aga, isa, ütle ometi, kas…
ANDRES: Oh seda häda küll. Taevas on na pime, ei näegi õieti sind. Portugalis põlevad vist jälle metsad. Või on Islandis mägi tuld pursanud?
INDREK: Eks ta lihtsalt õhtu ole. Ma varem ei jõudnud. Ei tahtnud kiirustada, praegusel aastaajal jooksevad loomad teele.
ANDRES: Mis loomad? On sul ikka mured, poeg. Mina ei tea, mis Vargamäest saab, kui Trump Ameerikas president on. Vaat niisugused mured on Vargamäel.
INDREK: Isa, ära nüüd sellepärast küll muretse. Ega ta siia ei tule. Ma tahtsin küsida, kas…
ANDRES: Muidugi tuleb! Juba piiblis on see kirjas, et metsalise aeg saab täis. Ja mede sotsid räägivad kõrtsis sama juttu. Lasin seasulule mitu lauda ülestikku juurde lüüa. Ja kaevuraketele panin jämeda keti, et ta neid lahti ei kisuks.
INDREK: Seda sa tegid küll asjata, isa. Ma tahtsin…
ANDRES: Kunagi ei või teada, poeg, kust pauk tuleb. Kes oleks võinud ilma peal arvata, et Austraalias ei lasta meestel abielluda!
INDREK: Naistel ikka lastakse või?
ANDRES: Naistel lastakse, aga meestel ei lasta.
INDREK: Aga sina, isa, oled ju küll abielluda saanud!
ANDRES: Jah, õndsa Krõõda ajal. Siis oli elu teistsugune. Vaene ja kitsas. Silmaringi ei olnud. Muudkui see kirikutorn, mis üle metsa paistis. Ja kellade helin, mis väravasse ära kostis. Muud meil ei olnud. Eks kuulasime siis seda ja arvasime oma tarkuses, et kliima ei soojenegi.
INDREK: Isa, võta endale midagi peale, sa ju värised külma käes. Aga ütle nüüd lõpuks, kas…
ANDRES: Ei ole aega riidesse panna, Indrek. Tööd on palju. Enam ei ole meeste ega naiste töid, see on vallakohtus maha tehtud, nüüd tehakse Vargamäel tööd ilma soota. Millal on siis aega riidesse panna? Ja kelle riided ma selga panen, mehe või naise omad? Seda ei oska sinagi öelda, Indrek, sest kõik, mida sina koolis õppisid, on juba vananenud, seda ma sulle ütlen.

INDREK: Isa, tahad ma võtan su kukile?
ANDRES: No eks sa võta, kui sul muud teha pole. Ega siit kukilt ka palju kaugemale ei näe. Oleks sul satelliit või droon kaasas, siis ehk seletaks silm veel midagi, muidu elame nagu sitikad kotis.
INDREK: Kas sa siis jõge ei näe?
ANDRES: Sina vahi ise oma jõge. Mina muretsen meie elektrikarjuse pärast. Varsti tuleb päikesel nii suur purse, et see lööb kõik süsteemid välja. Ja siis lähevad sead Pearu rukkisse. Niisugused on Vargamäe mured, poeg. Ja lapsed on siit ära läinud. Pearugi on läinud. Pidi välismaal juristiks õppima. Ega ta sealt enam tagasi ei tule, kui valmis saab, hakkab ümber õppima.
INDREK: Isa, mina tulin ju tagasi. Ma tulin küsima, kas jõgi on ometi lõpuks alla lastud.
ANDRES: Jõgi, jõgi… Jah, tuleb meelde, San Franciscos oli niisugune üleujutus, et ainult majade korstnad paistsid veest välja. Korjasime kohe hommikul sulasega kivid põllu pealt kokku ja kuhjasime kraavikallastele tõkkeks ette. See on vana talupojatarkus niisuguseks puhuks. Ei tea, mida see Trump järgmiseks välja mõtleb. Piibli lugemine on ta hirmus kurjaks teinud.
INDREK: Isa, aga jõgi! Selle allalaskmine oli ju sinu suur unistus!
ANDRES: Oli või? Ja kui oligi, siis oli see XIX sajandil. See oli XIX sajandi unistus, poeg. Mis sajandil aga meie elame, ah? Lase mind nüüd kukilt maha. Muidu ma ei saagi aru, kas olen täna oma kümme tuhat sammu täis teinud või mitte. Sammulugeja ei tööta sinu seljas.
INDREK: Mina mõtlesin, et seisatame korraks mäeveerul ja…
ANDRES: Selleks et paigal püsida, peab kogu aeg liikumises olema. Ja ega seegi alati ei aita. Sellepärast et kõik, kogu maakera liigub aina kiiremini ja kiiremini. Vahel öösel, kui kuu on Vargamäe kohal, siis näed, kuidas kosmos pöörleb nagu vurrkann. Kuidas sa sellest aru ei saa, Indrek?
INDREK: Kuhu sa nüüd kiirustad, isa? Ja miks? Siin on mets ja sealpool pole üldse midagi!
ANDRES: Vargamäel ei küsita, kuhu või miks. Vargamäel peab, poeg.

Lahkub kiirel sammul. Indrek jääb keset lava seisma.

Ülar Ploom

Korrad

Kunstil on teadagi kaanonid,
loodusel omad seadused,
küllap on mõlematel
vead ja ka eri headused.

Vaatan, kui vänderdan rattaga,
Rakvere raipe ilu,
oh kuidas rõkkab ta, kollane,
vastutuules, mis vilu.

Tulililll, õrnake, tulitab
seal vastu kivimurdu —
ei näe ma valesti ühtegi
roigast või maapinna kurdu.

Jätaks siis korratus korras
sirgete tõmbamise,
laseks loodusel olla
tujukas aednik ise?

Jaapani aiad on teised,
nägin neid oma silmaga:
juhus neis pole juhuslik
mitte ühegi ilmaga.

Teagi, kas nendele eelistan
metsaveert eestimaist,
teagi, kas armastan meigitud
geišat või vaba naist.

Maskid

Su lõvipilk näib täna õhtul kurb —
ei tea, kas mõtled taas gasellist;
ta hõrgest kintsudest nii mahlastest
ja õrnast veenist valgel nõtkel kaelal.

Ma kujutlen, kuis liiguvad su küüned
hiidpadjakestes vaikselt sisse-välja
ja vonkleb tasa paljas lõvihänd,
kui lihased on pingul murdmishüppeks.

Oh, kihutab gasell seal rohumaal
nii hirmunult, et süda lendab kurku.
Sa istud siin ja maskiks tardund ilmel
sead jala rahulikult üle põlve.

Unenägu

Täna nägin unes oma isa —
üle hulga aja tuli ta.
Miskipärast visalt ajas vastu,
kui ma tahtsin teda emmata.

Unenägu, mina sind ei usu,
oled olnud näotu ennegi,
minu asemele laskud sala
hirme/arme pildiks vormima.

Miks siis ikka meel on nõnda raske?
Ütle, Morpheus, vale jumalus.
Keegi pole lõpuni und näinud.
On see kõik siis üksnes rumalus?

Tahaks seda kõike väljendada
hoopis täpsemini, kui siin on.
Keel see aga ütleb, mida suudab:
ütlemata jääb, mis keelat on.

Kahe näoga jaanuar

Kahe näoga jaanuar,
habe harali nagu juudil Nutumüüri ääres,
kõigutab end edasi-tagasi
ja soovib head ja uut,
hoides visalt kinni vanast.

Sätendav lumevalgus vaheldumas juhmi sulaga.
„Tema alumine pool oli hallitand
ja pealmine pool oli päevitand,”
leelotab kusagil ammune hääl.

Vaatan läbi vettinud männitüvede
ja märkan kahte vennikest
meisterdamas lumemaja kaugel Võrumaal.
Hanges, mis ulatub räästani.

Maja

Me kohtusime Sinuga televiisoritoas. Nägin ekraanil vaid Sind, ehkki sealt vaatasid mõnikord vastu ka teised naised. Hiljem elasime vaheldumisi magamistoas ja köögis, algul kahekesi, hiljem oli meid viis. Siiski, olime hakanud käima ka pööningul. Sealt paistsid, kui aknaklaasid jääs polnud, puude ladvad ja tükike taevast. Hea oli sirvida vanu raamatuid ja kritseldada paberile tooreid mõtteid. Pööningult sai ronida katusele. Vaatasime kollast kuud, unistasime, tülitsesime. Pärast tõotasime iga kord, et see oli viimane kord. Nüüd, jälle kahekesi, on tülideks vähem põhjust. Viimasel ajal oleme hakanud käima keldri vahet. Kuidagi ohutum ja mullale lähemal. Kui nii edasi läheb, kolime varsti kaevu. Kes teab, kust see äralend on ette nähtud.

Sa suudad

Sa suudad minus üles äratada parima
ja välja õngitseda halvima,
nii et ma ei usugi, et see saan olla mina.

Sinuga käest kinni käies võiksin minna igavesti.
Aga ma ei talu su tujusid ja oma ekstsesse.
Siis mõtlen, et oleksime parem omaette.

Kui aga sind mõnel hetkel pole,
isegi kui seda üksnes ette kujutan,
hakkab valus.

Jan Kaus

Kohavahetus

…teadvuses me leiame seisundid, mis järgnevad eritlumata;
ja ruumis samaaegsused, mis eritluvad järgnemata…
Henri Bergson

1

Kõik juhtus kiiresti, kuigi juhtumise hetkel tundus see aeglane, võiks isegi öelda et igavikuline. Olin just märganud bussipeatuses seistes suurt puud kahe päris korraliku, renoveeritud kahekorruselise puumaja vahel. Mõtlesin, et ilus puu, kahar vaher, kui korraga oleks see mõte minust nagu välja vupsanud, mistõttu ei suutnud ma enam kindlaks teha, kus lõpevad vahtra oksad ja algavad majaseinad. Sain täiesti selgelt aru, et maja ja puu on kaks eri asja ning kaks maja on samuti eraldi objektid, kuid see, mida ma nägin pärast mõtte minust väljumist, ütles mulle midagi muud. Vaher tundus oksipidi suubuvat mõlemasse majja ning need oksad, mis paistsid otsekui läbi seinte kasvavat, omandasid korraga majade tonaalsuse. Mitte nii, et ühe maja punakas ja teise kollakas toon oleks pannud vahtralehti värvi vahetama. Asi polnudki tegelikult niivõrd tonaalsuses kui suisa materjalis. Puu ja majad jäid olemuselt küll eraldatuks, see oli selge, aga samas ei suutnud ma enam täpselt määratleda, kus algas üks ja lõppes teine, kuigi ma kissitasin silmi nii mis hirmus. Tajusin ehmatusega, et vaadates üht, vaatasin ka teist ja kolmandat. Oleksin küll võinud fookustada pilgu ühele objektile, kuid kohe, kui mu pilk oleks sellest lahti lasknud, oleks miski selle nagu jojo nöörist tagasi tõmmanud, tagasi teiste objektide haardesse, kuigi nii pole päris täpne öelda, objekt oleks otsekui *ise* ennast tagasi tõmmanud, teiste asjade haarmed paistsid olevat ühtlasi tema haarmed. Noh, neid haarmeid polnud näha, ent tunda küll. Pilgutasin silmi ja püüdsin aru saada, kas need kaks maja ja kahar vaher nende vahel asusidki ülepea kõrvuti. Pigem tundus, et nad tulid minu poole, jäidki minu poole tulema, aga mitte kõrvuti, vaid teineteise järel, hanereas, kusjuures igal hetkel, just nüüd, homme, aastate pärast võisid nad omavahel koha vahetada, või võisid koha vahetada nende üksikud osad.

Jah, mõistsin ehmatusega, et objektidest olnuks nüüd igati kohatu rääkida.

Ma püüdsin fookustada pilgu mujale, sest ootasin Reesit. Nägingi teda mööda tänavat tulemas. Aga miski sundis mind silmi hõõruma. Reesi polnud üksi. Ta oli küll üks, kuid mitte üksi. Teda oli mitu. Mitte et mööda tänavat oleks liginenud hulgaliselt Reesisid, ei, see oli üks Reesi. Aga tal oli mitu nägu. Mõni oli õige noor, selline, nagu ta oli siis, kui me esimest korda kohtusime. Mõni oli teravam, mõni hägusem. Nagu muinasjutulohe, kuigi Reesi päid oli üksteisest raske eristada. Ent mitte võimatu — nagu oleksin vaadanud virvendavat teleripilti, kus kujutis hakkab ajas venima ja jagunema, sedasi kenas kaares, ikka

sekundi murdosa kaupa. See kõik hägustas üldpilti, aga samas otsekui teravdusid teised meeled. Kuigi Reesi suu paistis olevat lukus, kuulsin ometi ta häält. Sõnu ma ei eristanud, eristasin mõtteid, enamasti selliseid üldiseid mõttekäike. Korduvalt mõeldud, ent põhjapanevaid. Reesi oleks nagu rääkinud mulle liginedes sellest, kes ma ülepea olen, kes on tema ja millised me oleme koos. Sekka pudenes juhuslikke lausekatkeid mingitest momentidest, mis ei puutunud üldse asjasse. Me pidime ju minema jalutama, et oma suhteid klaarida — viimasel ajal oli Reesit hakanud tüütama see talle lahendamatuna paistev silmakirjatsemine ja otsustamatus. Aga miks ta võttis pähe hakata rääkima enne, kui oli minuni jõudnud, selliselt distantsilt? Ja miks ta rääkimiseks suud ei avanud? Ja miks ta põimis nende üldiste, olgugi et väga oluliste küsimuste vahele mingeid absurdseid vinjette meie möödunud päevade argielust? Ja miks ta kasutas nii palju nägusid, valigu välja üksainus, praegune! Korraga jäin mõttesse (kuigi „jääma" kõlab selle ajavahemiku kirjeldamiseks painavalt pikaldasena), et äkki Reesi ei rääkinudki mulle omaenda mõtetest, vaid kordas seda, mida mina olin temast mõelnud; täpsemalt, ta kordas seda, kuidas mina olin püüdnud tema sõnastusi endale ümber sõnastada, suupärasemaks kohandada. Aga kust ta seda kõike võttis ja teadis? Kas ma olin unes rääkinud ja ta oli kõike pealt kuulnud? Ja siis korraga kuulsin: Reesi rääkis *minu* häälega! Või noh, *pigem* minu… Nagu oleks mu hääl püüdnud mind veenda selles, et tegu on pigem Reesi alati nii pehme tämbriga.

Heitsin pilgu jälle üle tänava. Majad ja puu olid minust nüüd kaugemale nihkunud. Mind tabas kahtlus, et sedagi oli teinud Reesi. Kuidas? Ja miks? Majad ja puu liikusid silmapiiri taha — nii kiiresti, et kui see kõik poleks mulle üllatav tundunud, poleks ma seda tähelegi pannud. Reesi — see tuhande näoga Reesi, ainuline mitmus — ei pannud ümbritsevat lihtsalt võnkuma, vaid lausa taanduma. Aga ma teadsin, et isegi kui kõik need puud, majad, tänavad, tänavavalgustid, jalutajad, koduloomad, linnud ja liiklusvahendid nägemisväljalt kaoksid, jääksid nad silmapiiri taha alles ja hakkaksid ühel hetkel silmapiiri mulle lähemale lükkama, täiesti ettearvamatu korra järele, täiesti fantastiliste konstellatsioonidena, mõni neist objektidest võib vahepeal konstellatsioonist välja pudeneda või teise konstellatsiooni liikuda, ent kõik toimub selleks, et lükata korraga mind ennast üle silmapiiri, lükata silmapiir mu jalge alt läbi, nii et ma kukuksin koos puude, majade, tänavate, tänavavalgustite, jalutajate, koduloomade, lindude ja liiklusvahenditega üle silmapiiri ääre. Samale kohale tagasi.

Aga eelöeldu ei tähenda, et Reesi oleks liginenud mööda tänavat üksi! Kusagilt olid Reesi lähedusse ilmunud… Jah, kõik mu ülejäänud naised! Mis asja!? Kõrvaltänavalt ligines Reelika, minu ülikooliaegne armastus, kes kandis alati pikka seelikut, kuigi tal olid ilusad jalad. Või noh, on siiani, siiani. Ning teiselt poolt Maia, mu gümnaasiumiaegne klassiõde, kellega ma klassi lõpupeol magasin. Ja Ülle, jah, Ülle, mu esimene abikaasa, sellisel rutakal sammul nagu ikka, nagu oleks tal sündimisest saati kiire. Ja mis, nad liikusid kõik minu poole! Kuidas

nad ühel ja samal hetkel siia said? Ülle elab ju Austraalias! Nojah, arvatavasti tuli emale külla, viimane saadab oma elupäevi õhtule hiiglaslikus ja hoogsalt lagunevas Nõmme häärberis… Vaatasin ringi enda ümber. Kõik naised olid ise kauguses, otsekui oleksid nad seda planeerinud, kuigi nad ei paistnud üksühe ligiolust midagi teadvat. Siiski näis mulle, paistis otsekui kätte, et kuigi Reesi polnud mu teisi naisi kutsunud, oli ta ometi nad *põhjustanud*. Ja kui ma oleksin oodanud kedagi teist, oleks too põhjustanud teiste hulgas kindlasti ka Reesi. Mitte et ma oleks kordagi arvanud, et Reesi on mingi nõid — lihtsalt reaalsus oli korraga nõidus. Jah, nägin, et nad jõuaksid minuni järgemööda. Ja muidugi märkasin ma, et ka Reelika, Maia ja Üllega kandus kaasa palju nägusid, näod liikusid otse naiste peade taga, nagu oleks igaühel kasvanud kuklast välja maskide rida, iga mask teisest pisut erinev, ent ometi algnäo juurde kuuluv, selle ilmet kordav ja mingist nurgast ilmestav. Maskid järgnesid oma perenaistele, nagu varem olid järgnenud kaks maja ja puu minule, kuigi mina oma arust seisin. Mõni mask imbus otsekui pimedusest, või ei, maskist endast immitses pimedust, jah, keset keskpäeva oli mõne näo ümber korraga öö, kas külm talveöö või sume suveõhtu, kuidas kunagi, ent neis oli mingi tsentripetaalne jõud, mingi gravitatsioon, ma nägin korraga täiesti uskumatuid asju, olukordi, mis ei saanud kuidagi siia tänavale kuuluda, voodit ja riidest kuplit selle kohal, harkis jalgu, mustavat jalgevahet ja kutset, ma laskun, soolakas maitse, ja siinsamas, keset tänavat, aga tänavat korraga polegi, ma olen siseruumides, ma *tunnen* jalge all meie kunagise kodu laudpõrandat, see pole meelepete, ei, mu meeled ei peta mind, ma olen seal, ptüi, *siin*, sest ma ometi tunnen ta ihu oma keele vastas, ja ma pean ennast tahtejõuga lahti rebima osaliselt lambivalgusest välja jääva maski lummusest. Hüppan tänavale tagasi. Tagasi päeva, tagasi suvesse. Naised tulevad, maskid nende järel nagu tuhandeks osaks jagatud tuulelohed, ja nende teed võivad omavahel ristuda, vahel seguneda, nii et ei saa aru, kes on kes ja kus on kus, aga samas ka ei pruugi.

Kuigi tegelikult oli neid ikkagi inetu maskideks nimetada, need olid näod, näo elavad paljundused — kui nende küljes polnudki keha, kui kehad ei dubleerinudki ennast, siis mitte sellepärast, et see olnuks võimatu, vaid seetõttu, et see polnud vajalik. Ma ei näinud mitte midagi ebavajalikku — või nägin parasjagu seda, mida olin kogu elu vajalikuks pidanud. Kui oleksin silmi pilgutanud või pingutanud, siis oleksin ehk märganud ka asju, mida ma märgata ei soovinud. Kuigi ma polnud vanu armsamaid kuidagi kohale kutsunud! Ei! Ja kui ma oleksin vaadanud lähemalt, oleksin näinud, et iga naise iga nägu kas rääkis midagi — või kui ei rääkinud, kui suu tõepoolest vaikis, siis nägu ometi ütles. Ükskõik milline nägu võis olla piisavalt ilmekas, et teda näha. Kui ta poleks ilmekas olnud, oleks ta ka kadunud. Ja ma oleksin ka märganud — olen selles nüüd kindel —, et kui üks oleks rääkinud, poleks ma teisi kuulanud, isegi kui nende hääl olnuks kuuldav. Mulle meenub… üks nägu oli verine, ma tean küll. Astusin kiiresti sammu tagasi.

Aga siis vilksatasid naiste tagant vanade sõprade, juhututtavate, kunagiste

õpetajate ja õppejõudude ja juhuslike möödujate varjud, kes hakkasid jube kiiresti selginema, näojooni omandama, seda kõike oli liiga palju. Inimesed ei saa moodustada lainet.

Ma ei hakka parem rääkimagi omaenda nägudest — neist, mis olid imbunud välja minu kuklast.

Fookustasin pilgu Reesile, pidin igal juhul oma ümbrust korrastama. Püüdsin temast läbi vaadata, näha tema selja taha. Teadsin, et seal on palju häid asju. Mõni neist asjadest asus ühtlasi minu ees — kui te saate aru, mida ma öelda tahan.

Ma poleks tohtinud seda teha. Sedasi hakkasin kohe vajuma. Aga mitte nii, nagu tavaliselt vajutakse. Mitte põlvili ega isegi mitte läbi asfaldi. Ma vajusin ettepoole. Või isegi mitte ainult ette. Ma vajusin kiiresti mitmes suunas, valgusin üle linna. Osa minust valgus linnast välja. Välja Eestist. Nägin ennast näiteks Londoni tänavatel, olgugi et pidin siia sattuma alles kahe kuu pärast. Ma muutusingi liikuvuseks, aga mitte sirgjooneliseks, mitte selgeks. Ma *järgnesin*, ma olin järgnevus, aga enne kui üks liikumine jõudis lõppeda, oli teine alanud. Sageli järgnesin sellele, mis oli juba toimunud, järgnesin sinna, kus olin juba olnud. Ma teadsin miskipärast, et võiksin olla ühekorraga ja samas järgemööda mitmes linnas ja iga linn võis olla mitu linna. Ja nii nagu varem Reesi ja teistega, hakkasid iga linna igast majast kasvama välja nende vanemad teisikud, nende eellased, mõnikord ka nende järglased — või siis tühikud, mis kutsusid ennast täitma. Ja mina libisesin neist tühikutest läbi ja tühikud täitsid mu läbilibisemise. Ma teadsin, et Reesi jääbki minuni jõudma. Ükskõik mida ta mulle ütleb; ükskõik mida ütlen mina talle. Ta jääbki mulle liginema, ta on mulle alati liginenud alates hetkest, kui ma teda nägin. See oli iseenesest tore, see oli iseenesest hea, aga jama oli selles, et see *juhtus vales kohas*!

2

Ma pigistasin silmad kinni, tahtsin, et lakkaks see virvarr, tohuvabohu, kammajaa, see pidev liikumine, kus kogu maailm oli muundunud inimeste, kohtade ja muljete ringmänguks. Taganege, uroborosed! Keha, ole jälle aine! Võibolla selles oligi väljendunud äsjase kogemuse suurim probleem: olin lasknud muutunud tegelikkusel ennast tahtmatult kaasa tõmmata, olin lasknud juhtohjad korraks lõdvaks, üks hingetõmme oli hinge kaasa tõmmanud. Kõik käis liiga kiiresti, et oleksin jõudnud sellest aru saada ja seda enda kasuks pöörata.

Silmad on kinni, on hädavajalik ennast nii palju kui võimalik välja lülitada. Kujutistest jäävad järele valguslaigud, mida suletud silma pupill pimeduses taga ajab. Ootan, et valguslaigud hägustuksid. Mu sees peab olema rahulik, vastupidi sellele, milleks maailm oli äsja muutunud — ja sellele, milline ta praegugi olla võib; maailm, kus ei saa enam määrata inimese asukohta. Ja vaata, ma näengi Reesit! Nüüd on ta üks, ilma igasuguste reservatsioonideta. Kui enne, tänaval, oli ta jagunenud ning jätkanud jagunemist, siis nüüd, minu vaimusilmas,

seisab ta mu ees, täiesti selgelt kõigest muust eristatav, konkreetne keha. Ta on ebaharilikult selge, ta ei tohiks nii selge olla, ta peaks ilmuma ähmasusest ja sinna kaduma, ta peaks olema võrreldav valguslaikudega äsja suletud silma vikerkestal, sest ainult nii, ähmaste piirjoontega, saan ma temast kinni hoida, teda igatseda, oma igatsusest pidevust vormida, sellise selgena oleks ta justkui mingi nähtamatu seinaga minust eraldatud. Eraldatud minu tahtest. Temast ei välju ühtegi nähtavat lainet, ta on kõigest muust nii valusalt lahus, et mul hakkab meist kahju. Ma püüan teda ükskõik millega kokku sulatada, oma sõnastamatute igatsustega, mälestustega, lootuste ja hirmudega, aga Reesi ei allu. Ta seisab mu ees, ta on täiesti konkreetne, monaad. Ma tunnen, kus ma lõpen ja tema algab, ning meie vahel on tühi ruum. Seda võib ju miski läbida, aga meie seda ei tunne.

Püüan mõelda kellelegi teisele. Nüüd näen millegipärast Üllet. Ülle ja Reesi tundsid teineteist, mitte väga hästi, noh, olid teretuttavad. Nüüd seisab Ülle Reesi kõrval, ma hingan sügavalt ja püüan Üllet Reesi asemele asetada, aga Ülle ei liigu paigast — kuigi ta on mu mõtetes, mu mõtete saadus, projektsioon, toimib ta nagu keegi, kellel on täiesti selgelt piiritletud keha, kombatav, alati lahutatud. Keha, mida juhib tahe, jällegi mitte minu oma. Nad seisavad paigal, nende paigalseis on ühtlasi hinnang mu püüdlustele, ma ei suuda neid liigutada, mu mõte ei suuda liigutada ühtegi asja. Kõik asjad mu mõtetes püsivad paigal ja eraldi. Ma näen neid küll korraga, aga see ei tühista lahusust. Samahästi võiksime olla võrdkülgse kolmnurga tipud. Me seisame üle tänava asuvas aias, Reesi nagu üks maja, Ülle teine, mina nagu puu nende vahel, ja ma sirutan oma oksad välja, püüan okste otsi nende ustest ja akendest sisse ajada, aga nad ainult muigavad mürgiselt. Oksad närbuvad, või noh, keda ma siin petan — käed tõmbuvad tagasi. Nad on nii selgelt, nii painavalt ainulised ja olevikulised. Ma ei näe neid sellistena, nagu nad kunagi olid, ma ei suuda neid näha sellistena, nagu nad tulevikus olla võiksid, nende olek on keeldumist täis, või õieti mitte otseselt keeldumist, aga omamoodi allumatust. Kuna ma neile mõtlen, siis nad ka ei lahku.

Liikuge, mõtlen ma, aga nemad ei liigu. Ärge siis liikuge, jumal küll, mõtlen ma, ja nad hakkavad liikuma. Kuid nende nägudelt on näha, et nad ei kavatse teineteist puudutada, riivatagi.

Nüüd nagu polegi midagi teha. Ega öelda. Ei, öelda ju ometi on. Eks? Mis, vaikus? „4′33′′", jah? Aga Cage ju tegigi selle pala, et tõestada: mingit vaikust ei eksisteeri. Võib-olla ainult meie peas, ma ei tea. Kuidas nad rääkima saada?

„Miks sa sedasi oled, miks sa mulle ennast ei näita?" küsin Reesilt.

„Loll oled või?" küsib Reesi vastu. Niisugust vastust ma muidugi ei oodanud. Aga ma ei oodanud ka niisugust Reesit.

„Noh, ma näen sind ainult sellisena, nagu sa oled praegu."

„Millisena sa peaksid siis mind nägema?"

„Saad ju aru küll. Mul on sinust mälestusi. Sa pole ju ainult selline, nagu sa praegu oled."

„Ma olen just nimelt selline, nagu ma praegu olen. Sina samuti. Ma ei saa kuidagi teisiti olla."

„Kogu aeg oled saanud. Või noh, mina olen saanud."

„Ma saan aru küll, mida sa mõtled. Aga äkki keskendud praegusele hetkele?"

„Mis, sinu arust pole siis minevikku või tulevikku olemas?"

„Minu arust on nii, et see, et me mäletame minevikku ja kujutleme tulevikku, ei tähenda veel, et nad tegelikult ka eksisteeriksid."

„Aga mina ju praegu kujutlen sind."

„Jah, sellest hoolimata asun ma täielikult olevikus. Sa ei suuda mind olevikust välja kujutleda. Olevik on ainuline hetk, mina ainuline punkt. Ära sega mind mu minevikuga. Ma ei ole see, kes ma olen olnud."

„Minu arust oled. Või oled olnud."

„Sageli ei tunne ma ennast oma noorpõlvefotodelt ära. See, keda ma näen, pole jäänud lihtsalt fotole, vaid sellesse hetke, mis fotole salvestus." Pidin sellega nõustuma, see oli otsekui mu enda mõte. Otsekui — miks ma ikkagi ei tundnud, et mu sees kõlas mu enda mõte, miks ma ei tundnud enesestmõistetavat? Reesi jätkas: „See mineviku ja oleviku omavaheline embus on sul lihtsalt ilus unistus."

„Aga…"

„Aga oota. Tegelikult saaks öelda enamgi. Ma asun sellises olevikus, mille kohta pead sa langetama otsuse. Kas see on kaduvväike hetk mineviku ja tuleviku vahel või siis pole minevikul ja tulevikul vahet."

„Mis? Miks… Ma ei saa aru, sa ei saa ju mulle ette kirjutada, kuidas ma mõtlen."

„Aga sina ei saa mind millegipärast praegu muuta, ega ju? Sa ei saa mind praegu mõne muu variandiga asendada, mind mu endaga välja vahetada. Mõne sobivama minuga. Nii et võta mind nii, nagu ma olen."

„Ja kuidas sa oled? Sa oled hoopis teistsugune kui äsja. Siis, kui ma sind nägin."

„Sa praegu siis ei näe?"

„Einoh… Ei, ma mõtlen tegelikult hoopis midagi muud. Et kas see, keda ma nägin, ja see, keda ma praegu näen, pole kunagi lõpuni ühildatavad."

„Äkki piisab vähemast?"

„Tõesti või? Millest?"

„Lihtsalt vaata mind."

„No ma vaatan. Sa oled konkreetne, jah, ma juba märkasin seda. Mu aju on muutunud kinosaaliks. Sa pole kunagi suutnud sedasi mu sees rääkida. Sa oled olnud kumin, kuma."

„Enam mitte."

„Ma ei saa aru… Su hääl…"

„Kas sa ei näe mind? Vaata mind!"

Jah, seda ütles Reesi. Korraks tundus, et kahekordselt. Et kas tõesti algab siingi jälle paljunemine, jagunemine, lagunemine? Aga siis ta kadus mu vaimu-

silmast, kuigi kuulsin tema häält edasi. See ütles: „Halloo! Vaata mind!" Ütles otse mu kõrval. Ma olin sunnitud silmad avama ja nägema, et kõik asjad on oma kohal tagasi.

Usun siiani, et see hetk, kui välimine ja sisemine omavahel kohad vahetasid, ei kestnud üle sekundi. Ja kui kestiski, siis mitte väga palju.

Berk Vaher

*

pole luulet mis poleks kui
võnkuvad viirud su ees vees

viivud mis loojangu loetud ja
vastu ujunud kehasse kuuldud

ei kordu kaldal ei kao
ei meenu muidu kui

muutudes

*

schrödingeri vanaema
ei julge end liigutada
kiiktoolis olemise ja olematuse vahel

mõttelõngakera on veerenud teadvusenurka

aga kass süles
on jäänud magama
vist

*

siis niiviisi kestab su lend
legend

peab tiibasid avali
traat
ja lihasepaunades vahetust vajamas vatt

su kuju on ikka uhke
rind laiub kui laulukaar
suur süda kaikus kunagi ta alt
nii lootust

kui armu
kui rahu
kõigi eest

suur pesa koisid sinna nüüd ei mahu
vaid saali tungib sulestiku seest

su pilk kord andis usu päiksetõusu
nüüd ette kuulutad
vaid silmil kaed

on valus näha värve sinisilmil
kui ööd on valged
aga mustad laed

vitriinis ventilaator üha valjem
mis väljast kostab sulle — üha tasem

on nimesildil nupp
su häält mis laseb

ei võta sappa — kuulajaid ju jagub
ei sulge kõrvu
ainult hing on kinni

ja jalad muuseumi
mullapõrandal

kus oli värav
millest mööda mindi
et täna kohtume
nii vale tähe all?

*

aidake, kes on näinud
öösel on kaduma läinud

must-valge
koheva karvaga

rahutuvõitu, ent sõbralik
(usaldab võõraid, ei hammusta

nurka ei tee ega küünista)

koduse loomuga, häbelik

miks lipsas välja, on imelik

aken jäi lahti vist kauaks ning
sealt tuli õhku ja tähti

aga kui ikkagi nähti

teatage — —

ahjah, vastab (vist) nimele

hing

*

paradiisi ei ole. on alati
keegi, kes tunneb teisiti
mõtleb muud, vaidleb vastu
ei kustu

keegi su rahusse vaevaga valitud ingleist
peeretab

taevalik diidžei
pööritab
valet lugu

rahuriiki ei tule. on alati
keegi teist nägu
või tegu või
värvi
vastu su närvi

keegi su taresse hoolega kogutud sulastest
laseb õhku su aurukatla

peremees ära sa
pikka viha pea

ärkad ikka järgmisel hommikul üles
või mitte

*

hinga. jäta õhkamine. õhkamine
ei kuma ulmasse hinge
ei liiguta loore. ei keelita kaetut
kehana kumama. hinga

jäta õhkamine — odavalaadne toode
kire kitš ja elujõu mulaaž

nüüd hinga. kuni kaod
tundmatul kanda. homme taas
elulõhestav tuuletõmme
on kedagi tõeliselt tunda

Aino Pervik

Miniatuure sellest, mis meelde jäänud

*

1930-ndate lõpp

Ega ma ei oska öelda, et kus see just täpselt oli, kuid mälestus on valdav: on kuum suvepärastlõuna, istun (istume?) sulava tõrvapapiga kaetud kuurikatusel ja all on mustasõstrapõõsad, ja kõik lõõskab ja lõhnab ja on roiutavalt kuum.

Ja raugelt õnnelik.

*

1950-ndate algus

Istun Võsu rannas siinpool okastraataeda, vahin ülesküntud liivariba tagant üle mere põhja poole ja nutan vaikselt.

*

25. juuni 2017

Homme varahommikul lendame Pariisi, Pireti ja lastega. Kohver on pakitud. Takso tellin juba viieks. Lennujaamas saame kokku. Lennuk läheb vastikult vara: 6.30.

Vähemalt on päike siis juba tõusnud.

*

1930-ndate keskpaik

Onu Villem ja onunaine Leida on just saabunud Pariisi-reisilt. Madipõllu õuel Karepa kõrgete mändide all on kogu suvine pere muljeid kuulamas, seal on ka onu ja onunaise tuttavaid, kes mujal suvitavad. Väike mina teiste hulgas.

Jääb meelde, et nad sõitsid Tallinna Balti jaamast rongiga Pariisi.

Pariisis istusid nad otse tänaval laua taga ja jõid veini.

Kohvi juurde pakutakse Pariisis klaasiga vett.

Ja veel: seal räägitakse prantsuse keelt, ja mu onu oskab seda!

*

1950-ndate lõpp

Tuttav helilooja on just äsja Pariisist tagasi jõudnud. Ta on ostnud sealt endale elektriga töötava kohviveski. Me istume Kuku klubis tihedas poolringis laua ääres ja arutame, kui käepäraselt saab sellise imeasjaga kohvi jahvatada.

Meie hulgas on kaks prantsuse filoloogi, kes sellesse linna ei jõudnudki. Mis ei tähenda, et nad poleks Pariisi läbi ja lõhki tundnud: on ka muid teid, mida mööda rännata.

*

1930-ndate keskpaik

Sinine pika ninaga autobuss on jõudnud Karepale.

Mändide all bussipeatuses seisab õhtuselt kuldse päikese käes vanaisa.

Tuleme bussist välja: isa, ema, pisike mina. Bussi katuselt tõstetakse alla meie pagas: suur väätidest põimitud kandiline kaanega korv ja paar sumadani. Kõik need laotakse vanaisa kärusse.

Kõnnime kõrge hõreda metsa all mustikavarte vahel mööda okastega kaetud liivast teed. Õhk on täis mändide ja päikese lõhna. Eemalt kostab mere hääl.

Päev on olnud pikk. Esmalt vilistava ja paksu suitsu paiskava rongiga Tallinna Balti jaamast Rakverre, sealt siis imelise sinise autobussiga mööda tolmust teed Karepale.

Olen väga elevil ja õnnelik. Mul on seljas punane lilleline markisettkleit, jalas valged sokid ja beežid Unioni kingad.

Ma olen veel väike, nii umbes kolme- või nelja-aastane.

*

Vanaemal on tee valmis, laud kaetud. Laual on täiesti erilised laia kuldse servaga paksust fajansist tassid ja suur teekann. Nagu ma praegu tean, on need pärit XIX sajandist, valmistatud Peterburi portselanivabriku alla kuulunud ilmselt siis Riia osakonnas: Фабрика М. С. КУЗНЕЦОВА въ г Риг… Viimasest tähest ei saa aru: mingi tsaariaegne kriksadull.

Praegu on üks tass ja teekann mu kapis, väga oluline mälestus Madipõllult. Teised tassid said onu Villemi ja tädi Johanna peredesse.

Ja veel on laual sinises klaaskausis õhukese soolveekihi all koduvõi. Võib-olla ei ole ka, võib-olla on sinine klaaskauss soolvee ja võiga sahvris, ja lauale on või pandud kuidagi teisiti.

Ja küllap on seal ka vanaema suitsutatud angerjas. Ja muudki pidulikku.

*

Hommik. Võib-olla sellesama õhtu järel, aga võib-olla ka mõni muu esimene suvehommik Karepal.

Taevas on ääretult kõrgel. Taevas lendavad varesed. Nad häälitsevad.

Ma kõnnin-jooksen-hüplen jalgrajal. Rada kulgeb astangu serval, ja all on vanaema maasikapeenrad, kalasuitsutamise ahi, sõstrapõõsad, eemal meie majake, selle taga männimets, metsatuka taga meri.

Mitte kunagi mitte kuskil pole mul olnud sellise avaruse tunnet.

*

Astang on ilmselt iidne merekallas enne mere taganemist: ma võin vaid arvata. Astang jagas Madipõllu koha umbes pooleks. Kaks majakest oli all, kaks suuremat ülal. All, otse astangu serva varjus oli saun, kus vanaema ja vanaisa suvel elasid, ja kaugemal mere pool teivasaia ääres meie suvemaja kahe väikese toa, veranda ja tillukese köögiga. Majake, mille vanaisa meie perele ehitas. Ülal oli ruumikas verandaga talvemaja, kus suvel olid suvitajad. Ja onu pere suvila: avar veranda ja kööktuba.

Ümberringi männid, terve metsatäis mände.

*

Hommikul ärgates kuulsin alati kõigepealt mere ja mändide kohinat. Köögilaual võis olla suur savikauss täis maasikaid vanaema peenardelt.

Veel oli all kartulipõld.

Veel oli all võrkkiik.

*

Pisike mina peidab end õudusest värisedes kivi taha. Süda taob.

Mere piiril suurel rahnul seisab tuule käes lehvivas keebis mees, peas lai must barett. Ta on seljaga minu poole, ta vaatab merele.

Rand on tühi, on üksnes lõõskav päike, kivid ja kuum liiv, tuules lainetav vesi. Ja see… randrüütel, kellest eile õhtul vanaisa ja vanaema koos isaga jubedaid lugusid meenutasid. Mis on siin kõik olnud ja juhtunud.

Ema läks juba koju lõunaks süüa tegema. Mina jäin veel liivalossi lõpetama, et siis läbi metsatuka talle järele lipata.

Ja nüüd ilmus välja see.

Olen hirmust oimetu. Kuidagi rooman põõsaste vahele ja jooksu ma pistan.

Praegu tean, et *see* oli vene pagulaskunstnik Kaigarodoff, kes Karepal suvitas. Nagu ju meiegi.

Ta on mul selgelt silma ees praegugi veel.

*

2017

Vaatan Google'ist Kaigarodovi pilte, signeeritud *Kaigarodoff*. On Tallinna vaateid, rannamaastikke, suuri kive mere piiril, männimetsa.

Wikipedia: Anatoli Kaigarodov oli kahe maailmasõja vahel tunnustatud kunstnik, kes esines paljudel Euroopa näitustel. Sündis Peterburis. Pärast revolutsiooni elas Tallinnas. 1939. aastal lahkus siit koos sakslannast abikaasaga, elas Saksamaal, Austrias, seal ka suri. Eluaastad 1878—1945.

*

1930-ndate keskpaik

„Öömori okaslinn", Irma Truupõld.

Raamatukogu oli koolimajas, see asus üsna lähedal.

Ema luges mulle: me lugesime. Me käisime jalutuskäikudel vaatamas sipelgapesi. Päikesega. Pärast vihma, kui kõik tilkus ja lõhnas ja sipelgapesad mustikavarte vahel näisid väljasurnuna. Aga me teadsime, et kuskil okaslinna sees on sipelgad mõnusalt kuivad ja kaitstud. Printsessid on seal ja sipelgaprintsid, nad valmistuvad avama tiibu oma suureks lennuks.

*

November 2017

Sa olid väike, sa ei teadnudki veel, et raamatu oli kirjutanud keegi, ja keegi oli teinud sinna pildid. Oli lihtsalt imeline raamat.

Sa mäletad raamatut, eluaeg mäletad.

Hiljem saad raamatute kohta muudki teada, muidugi saad, kui kasvad: raamatud on kirjandus! Võid ka juhtuda raadiost kuulma, kui piinlik on tõlkijal tunnistada, et tõelise kirjanduse vahele tõlgib ta aeg-ajalt mõne lasteraamatu: lastekirjandus ei ole ju kirjandus.

Ongi lihtsalt raamatud. Ka sinul on äkki piinlik.

Irma Truupõld hirmutati ja mõnitati vaikima 40-ndate lõpus, 50-ndate alguses.

*

1930-ndate keskpaik

Vanaisa oli ehitanud astangu sisse rändkaupmehe näpunäidete järgi suitsuahju, kalade suitsutamiseks. Seal olid traadist põhjaga riiulid, kuhu laoti kalad: angerjad, siiad, kohad. Räimed.

Ahju köeti lepaokstega. Lepad tõi tihnikust vanaisa, toored lepad. Ju oli ahjus ka kuivi puid, neid ma ei mäleta.

Ahjusuu kõrval nõlva all oli kummalgi pool mätasiste. Ühel istus vanaema. Teisel näiteks lapselaps. Onutütar Helgi. Mina. Me rääkisime. Kuni kalad said valmis.

Lepasuits lõhnas. Valminud kalad lõhnasid.

Ja käes oli juba õhtu.

*

Vanaema suitsutas suvitajatele kalu.

Kalu sai osta kaluritelt, äsja merest püütud kalu. Need toodi vanaema kätte. Vanaema pani nad veresoola, kus nad aidas sooldusid: määratud aja. Ja seejärel suitsuahi.

Suitsuangerjas veel kuuma ja rasvast tilkuvana suitsuahjust võetud.

Angerjad ja siiad olid ilmselt siiski niipalju kallid, et ega me neid ülearu tihti ei söönud. Aga mõnikord ikka.

*

Natuke maad eemal oli mere ääres Tormiina.

Villa Taormina laskis XIX sajandi lõpus ehitada Selja mõisniku parun Girard de Soucantoni lesk Meta pärast paruni surma, ja ta nimetas villa Itaalia linna Taormina järgi, kus nad kunagi olid veetnud oma mesinädalad.

Nüüd pidasid kaks parunlikku vanadaami seal suvepansioni. Mäletan neid väga hämaralt, korda paar ehk olin vanaemaga seal kaasas.

Vanaema viis Tormiinasse suitsutatud kala, maasikaid ja ehk muudki.

Vahel toodi sealt meile maasikaid vahukoorega.

Selline luksus siis.

*

Oli kaks „randa": kodurand, otse metsa taga, ja jõeäärne rand, mis polnud läbi männiku minna kah ju eriti kaugel. Nende vahel oli kivine neem, kus maa pool kasvasid suured längus toomingad.

Kodurand oli vaiksem ja üksildasem. Koduranda oli kombeks kaevata liiva

sisse sügavad augud, kus meretuule eest kaitstuna end juhmiks päevitati. Vahel torgati augu serva oksi, ikka varjuks tuule eest. Igal suvitajaperel oli iseoma auk, mis terve suve vastu pidas.

Jõe äärde kogunes laiem suvitajaskond. Parijõgesid mäletan, eriti just proua Parijõge.

*

Jõesuue muutis sügis- ja kevadtormide käigus kuju ja asendit. Igal suvehakul oli põnev minna vaatama, et kuidas jõgi sel aastal voolab.

Suudmes olid jõel lauged liivakaldad, enne liivast suuet olid kaldad kõrged, jõepõhi mitmes kohas ikka parajalt kivine. Kalame talu õues oli järsk lahtine jõekallas, minu meelest hirmus kuristik. Kalamel käisime vist kala ostmas.

Ka Kalamel olid suvitajad: Nikolai Triik, Voldemar Mellik. Mingitel aegadel.

Richard Sagrits õppis toona Pallases.

Teisel pool jõge oli Rutja, kaluriküla seegi. Aga päevitajad kogunesid ikka Karepa poolele, kuigi ka Rutja-poolne merekallas oli lai ja liivane.

*

Vanaema pidas sigu ja lehma.

Ühel suvel olid sead Aada ja Kusti. No ikka räpased, ahnelt rüsimas — kahekesi ju! —, kui vanaema neile söögi moldi kallas. Seasöögi, mille valmimist olin enne saunaköögis põnevusega pealt vaadanud. Keedetud kartulid S-kapsarauaga peeneks (juhtus, et tohtisin natuke raiuda minagi! — tilluke mina), ja kartulitele lisaks kõike, mis seasöögi sisse käib.

Vahel läks viimane lõpp ämbrist Aadale või Kustile lausa turja peale, nii innukalt olid nad seal mollis peadpidi sees, et lihtsalt oskasid end parajal hetkel ämbri ette rüsida.

Lehma nime ma ei mäleta. Küll aga mäletan end õhtuse lüpsi ajal hämara lauda uksel seismas, piimakruus käes. Ootamist ja sooja piima maitset mäletan. Loojuva päikese valgust. Õhtusi lõhnu.

Piimast sai koort ja hapupiima, ja värsket võid: seda oli alati sahvris väikeses sinises klaaskausis soolvee all seismas. Sahvri lõhn ja sinine klaaskauss pehme koduvõiga on kui lausa siin mu arvuti kõrval. Just praegu. Kollane või mu silma ees ja sahvri lõhn mu ninas.

*

Meile tuli Karepale külla ema täditütar oma mehega. Küllap nad istusid õhtul kaua koos.

Pärast hommikusööki läksime randa, jõesuudmesse, kuhu suvitajad kogunesid päevitama ja ujuma.

Oli kuum ja päike lõõskas kõrgel selges taevas. Tõeline suvitusunelm liivarannal mere ääres kerge tuuleõhu käes.

Mäletan, kuidas isa talutas onu põõsa varju, asetas ta pikali. Ma nägin, kuidas isa murelikult toimetas. Ma nägin, kui murelikud olid kõik ümberringi.

Isa teadis ju, mida ja kuidas.

Isa õppis velskriks tsaariarmee aegu Brest-Litovskis, hiljem veel Tartu ülikooli juures, ta oli olnud sõjas, näinud ja teinud paljugi.

Hiljem sõitsid nad kõik ära, mitmeks ja mitmeks päevaks. Ema ja isa koos teistega. Mina jäin vanaema hoolde.

Ma olin esimest korda näinud pealt suremist. Viimast korda, kõik nad on ära läinud mujal. Eemal. Haiglates.

Mu lähedased.

*

Suvi 1943

Vanaema lahkumisele olin kõige lähemal: öösel, kõrvaltoas, kus ta juures olid mu ema ja onunaine.

Mina teises toas sügavas lapseunes, ma olin üheteistkümneaastane.

Me olime tulnud mu ema isa matusele. Ranna-vanaisa matusele.

Oli sõda ja sakslased. Vaja läks rohkeid dokumente ja lube sõiduks Järvakandist Karepale. Rongid koosnesid vagunitest, kus kupeed olid omavahel eraldatud ja avanesid otse perroonile. Rongid olid väga täis, aga kuidagi me peale mahtusime.

Sugulased ja tuttavad kogunesid kokku. Vanaemal oli kõik läbi mõeldud, oli hoitud suhkrut ja riisi, kõike oli. Mu isa vend naaberkülast oli teinud õlut.

Vanaema ei sõitnud surnuaiale, vaid jäi koju peielauda korraldama. Ka mind ei võetud Haljalasse kaasa, teekond oli parajalt pikk. Mindi ju hobustega.

Sadas kohutavalt. Nad ütlesid, et meri ise tuli vana meremeest teele saatma.

Kui onunaine toona sel hommikul mu voodiservale istudes ütles, et vanaema ei ole enam, siis lausus ta veel, et vanaema oli valvanud ja oodanud täpset hetke, millal sai täis nädal vanaisa surmast.

Siis ütles: nüüd on aeg.

Andrej Tomažin

*

Jova konja za Kosovo sprema,
ljube mu se okol konja vije,
konja grli a Jovu si ljubi:
„K'd češ, Jovo, od Kosovo dojdeš?"
— „Gledaj, ljubo, nebu u oblake:
k'd se rodi slnce od zapada,
tega ču ti od Kosovo dojdem!"[1]
Serbia rahvalaul

Kes on kõik need inimesed,
need, kellele ei saa
sõrmega osutada,
vaid ainult paberiga?

Kes? (Aga see küsimus ei
ole hale hüüatus, vaid siiski
küsimus, ontoloogiliselt puutumata,
vormiliselt kärbitud igast servast,
igast praost, kärbitud killud ja augud.)

Aga tema, kes sõnu ütleb,
ka usub neisse.
Nagu laps, kes näeb pimedas kukke.
Nagu laps, kes näeb pimedas kapil punaseid sulgi.
Nagu laps, kes *näeb* pimedas kukkuvat kella.

Pilvedest saab taas vihm,
vihmast saavad taas pilved.
Hobune ratsutab ratsanikul,
ratsanik ratsutab hobusel.

Iroonia pole ainus,
mis ilmakaari pöörab.

---

1 Jovo sääb hobust Kosovosse, / ta kallim kõnnib ümber hobu, / embab ratsut, suudleb Jovot. / „Millal, Jovo, naased Kosovost?" / — „Vaata, armsam, pilves taevast. / Siis kui päike läänest tõuseb, / tulen Kosovost su juurde."

*

Liigne nahk Patrick Cowley kehal
sunnib mind metallaiast kinni hoidma.

(„Siledaid pindu peaks nii kaua
suurendama, et neis tekiks
ruumi." Kes võtab valgusega
poti mu õlgade tagant?)

Lapse tulevik on midagi muud.

Sa oled minu, Patrick. Ei miskit vähem kui
poolitatud kätega laps, kelles ööliblikad
sosistavad jakobiinidest timukate karjeid.

(Kes neile maksis? Ja kes maksis
mulle, et ma hõõruks neid nagu soola
verisesse pihku?)

Nõukogude Liidu üksused ja tehnoloogiline potentsiaal XXIII sajandil

I

Ma tean, et mõõdan aega ainult su mõtte serval.
Keegi ei seletanud mulle, kuidas seda mööda kõndida.
(Ma ei oota, et see juhtuks.) Vasemal äärel on
kõik need, keda teised ei tahaks omaks võtta.
Kompass pöörab osutama sellele servale
(läbi tindinoa, läbi villasiidi),
mis pakub talle suurema abstraktse tähenduse lootust.
Või tähendust abstraktsioonis?
Me ei mõõda aega täpselt, sest mõõdame seda nagu ruumi. (Bernardo Soares)
Aeg kohtub veresaunaga.
See pole veri, see pole ka veel ühe sajandi algus, vaid pinge sellest, et ei suuda end tunda.

II

Enne kosmost.
Kui lehmade sõrad (aga üldse mitte Nietzsche mära moodi) liigutavad

viimast korda lihaseid.
(Olen proovinud kirjutada üles *viimaseid lihaseid*, aga kaotasin taas kord valitsuse juba loodud kuningriigi üle.)

III

On lihtne kirjutada:
tähenduse abstraktsioon abstraktsioonis oleva mõtte *vastu*.
Sellega kahandan maailma ülesehituse kaheks keeleliselt vilkaks võimaluseks, sarnanen kotkaste tiibadega.

IV

(Sa viitad mõtte servale.)

Sloveeni keelest RAUNO ALLIKSAAR

ANDREJ TOMAŽIN (snd 1988) on sloveenia prosaist ja luuletaja. Tema sulest on seni ilmunud kaks proosateost: jutukogu „Stramori sammud" („Stramorjevi koraki", 2014) ja romaan „Vaglad" („Črvi", 2016). Tema luulet ja proosat on tõlgitud mitmesse keelde, sh serbia, bosnia, saksa ja inglise. Tomažin on ka tõlkija ning on vahendanud sloveeni keelde töid inglise ja portugali keelest. Lisaks sellele tegutseb ta muusiku ning saatejuhina Ljubljana raadiojaamas Radio Študent. 2017. aasta novembris oli ta Tartu kirjanduslinna residentuuriprogrammi esimene välisresident.

Kaija Kängsepp

*

Pihlapuu punast ja takside naerust
tehtud nii mõnedki hoovid.
Eilse öö uned ripuvad pesunööridel:
säravvalged maikad, pestud tähed.

Lookleb sinine volang,
kähe ning kandiline on ta hääl.
Üks nooruke väät
seob hoolikalt paljasjalgseid põimikusse.
Ootust täis on tühi mannerg, metsaserv.

Potisinine kaloss
takerdub metsvaarikate rägastikku,
magusaks saab pea rätiku all,
käed verega kokku
ning ongi aeg minna.

*

Vihm mõtles meid välja,
et vaadata,
kuis nööridelt tõmmatakse hooga pesu,
kuis kiiruga kaetakse presendiga kuivav vili,
kuis ajalehed sobiksid pähe,
kuis lapsed tantsiksid vihmas,
kuis daamid avavad moodsaid varje,
kuis taksod pritsivad jalakäijaid,
kuis tunnimees ootaks räästa all,
kuis märgadel poleks enam kiiret,
kuis hingeke saab kergem,
kuis vann saab täis
ning voolab üle ääre kui
lauaservani ulatuv ookean.

*

Eile nägin ma ajalehti,
vihmast märgi, optimistlikke.
Sulaselge glasuur, pimedama eesõigus,
takjanupp rinnas ja okkad südames.

Tuleviku vaibad tänast tolmu täis,
vilkudeliiv, jäätiseauto ja kristallist puud.

Paluda midagi uut, pöidlalihas vastu tuult,
kukal silmitseb selgroogu,
silmad mõtlevad punasest
kõiketoitvast suust.

Evelin Tobre

Õhtusse

Kohvijoomine vanalinnarõdul oli mulle ammu igapäevaseks saanud. Mõnusa ilma puhul muidugi.

Tänane hommik oligi üks neist mõnusaist — päike oli pehme nagu kollane padi ja omakorda all tänavasügavuses kohvitavatel turistidel olid suud saia ning šokolaadi täis, käratsemiseks polnud suus ruumi.

Kuu roheline pesu rippus siinsamas rõdupiirdel. See oli seal rippunud siis, kui Kuu siin oli, ja ma soovisin seda kommet jätkata. Triikisin ja lappisin ta pesu ikka mõnuga.

Tema pesul oli alati mingi lõhn. Pesugeeli lõhn, loputussodi lõhn, kloori lõhn, märja koera lõhn. Püüdsin Kuu enda lõhna meenutada. Pesupulbri lõhn oli tal siis, kui ta kuumal suvepäeval värskelt pestud särgi otse masinast kätte sai ja selga vedas. Loputusvahendi lõhn, kui oma näpud enne Kuud vahele sain ja riided ka tsentrifuugimise ära jõudsid oodata. Kloori lõhn, kui ta, roheline põll ees, vannituba kraamis. Märja koera lõhn, kui ta pärast vihma kätte jäämist mu välisukse taga neli korda kella andis. Alati neli korda.

Üks naerukajakas karjatas, ja pikeeris otse üle mu kohvilaua. Ehmatasin end unelemisest välja. Noh, mõtlesin, võib-olla soovis ta ampsu mu *croissant*'ist, võib-olla tervet saia, nagu Kuu, kes end vahel naljaviluks saiatükkidega sööta palus.

Tuulehoog liigutas rõdupiirdel riideid. Sulgesin taas silmad ja lasin päikesepadjal end silitada.

Kajaka kiljatus tõi mind rõdule tagasi. Lind maandus Kuu rohelisel lõhnaval põllel. Väike pruun pea pöördus parema silmaga minu poole ja must silmake näis hindavat, kas ma käitun nagu inimesed ikka: hakkan karjuma ja kõssitama.

Vaatasin tema silma ja kastsin *croissant*'i kohvisse, tegin seda alati, kui kedagi nägemas polnud, ja praegu ei olnud — ammu ei olnud. Kajakas luksatas ja pööras pead. Vasak silm jälgis mind ja pea nõksus üles-alla. Veidralt julgeke tundus ta mulle. Tõusin, lind tardus. Astusin ligemale, ligemale, veel ligemale, kuni olin nii lähedal, et kajakas oli sunnitud pea kõrvale, peaaegu vastu tiiba kallutama, et mulle silma vaadata. Ma polnud kunagi ühtegi lindu sellises asendis näinud. Sirutasin käe ja puudutasin linnu kaela. Ta võpatas, kuid ära ei lennanud. Silitasin sõrmega tema valgete sulgedega kaetud kurgualust ja tundsin teda värisevat, tema hingamist.

See tunne tuli mulle peale nagu kuum laviin. Toetasin käe rõdupiirdele. Kajakas pilgutas silmi ja ei liigutanud. Ta seisis seal nagu saatus, nagu keegi, kes oli ette määratud, kuid keda ma veel ei tunne või ära ei tunne, või tunnen siiski… Kas tuli ohe linnu nokast või minu huulilt?

Kohvitassi purunemise heli kilises vanadelt müüridelt vastu nagu löök põsele. Klirr-klirr-klirr ja siis järgnes vaikus. Turistid all kohvikus olid üllatusest ja ehmatusest keeletud ning vaatasid, keerusaiad pihus, ülespoole.

Jooksin trepist alla, püüdes sajanditevanustel astmetel mitte libiseda. Laialipaiskunud tassikildude vahel tumendas kohvipaks nagu mustlase ennustus. Ma ei tahtnud näha, mida see mulle lubab. Kahmasin käega tassijäänused kokku, tundsin, kuidas lõhkusin peopesa. Virutasin ukse enda järel kinni ja tormasin, et uudishimulike naabrite trepikotta kogunemist ennetada, kahte astet korraga võttes trepist üles tagasi.

Heitsin killud kraanikaussi unustatud nõude sekka ja lasin katkisele käele pahinal külma vett. Kuu, kes ei kannatanud, kui kellelgi valus oli, oleks ammu plaastrikarbiga abivalmilt mu selja taga seisnud ja mind haletsenud. Kuu. Toetasin lauba vastu nõudekappi ja vaatasin, kuidas roosakas vesi nagu sõstralimonaad kraanikausist alla jooksis.

Ma pigem tundsin kui kuulsin selja taga liikumist. No kes siin kõrgel vanalinna kohal ikka olla saab. Hallil marmorlaual kükitas pruuni peaga valge lind, kilest välja rebitud plaaster nokas. Kajakad armastavadki ju kõike säravat minema tassida, või oli see üks teine lind? Igatahes polnud ma kuulnud, et mõni oleks esmaabi osutanud. Kajakas kõigutas end ja liputas plaastrit. Sirutasin ettevaatlikult käe ja võtsin selle tema noka vahelt. Lind oleks nagu naeratanud.

Kajakas ulatas mulle plaastri. Uni või? Ei-ei-ei saa olla, mu käel on ju valus, veri jookseb ju päriselt.

Võõrast inimest ei kipu me iial nii väga katsuma. Võõraste loomade ja lindude läheduses tabab meid aga miskipärast vastupandamatu soov neid puudutada. Inimese karvkate ei julgusta meid vist eriti, ja sulgedest oleme hoopis puhtad. Olin linnalindu rõdul juba sõrmega katsunud, nüüd panin peo tema rinnale ja tundsin, kuidas väike süda tuksub. Silitasin tema selga ja lind nühkis nagu kass oma pead mu kõhu vastu.

Istusin köögilaua taha toolile ja ootasin, et ta ütleks või teeks midagi. Midagi, mis tema siinoleku tõeliseks või arusaadavaks muudaks. Jabur, või äkki mitte? Siin ma nüüd olen — naine kajakaga, kirjuta või novell.

Kui Kuu siin oli, koristasin, pühkisin ja nühkisin peaaegu iga päev. Tahtsin, et tal oleks mugav, et ta ei lööks varvast vastu tolmurulli ära, et tema rohelised toasussid ootaksid teda magamistoas voodi ees, et ta ei libiseks mahaloksunud lõhnavas piparmünditees. Ainult vannituba oli Kuu pärusmaa, tema „Chilliti" ja mikrolappide kuningriik. Mulle sobis — tualetiküürimine pole just see, milleks ilma sündida, kuigi Kuu pärast oleksin sedagi meeleldi teinud. Pesin ja kammisin ennast. Nahk roosatas pidevast vannitamisest, sääred läikisid siledusest, hele poisipea lõhnas kalli šampooni järele ja kulmud moodustasid pikkade ripsmete kohal kaks peent vibukaart, küüned olid veinipunase lakiga kaetud ja karvade olemasolu minu karamellkommikujulises ninas poleks Kuu iial osanud kahtlustada. Nüüd, kui teda polnud, tundus koristamine mõttetu. Ma ei käinud väljas. Siin ei käinud keegi. Tahtsin kõik endale hoida ja ei tahtnud, et

keegi teaks — Kuu on ära. Ma ei tahtnud all kohvikus öelda, miks ma kahe koogi asemel ühe ostan, või turul seletada, et ma ei taha nüüdsest enam ribi, vaid piisab soolavõi pakist. Ma ei tahtnud, et naabrid sosistavad. Olin ju näinud küll nende uksesilmades liikumist, kui Kuuga, vahel käest kinni, vahel teineteist ahmides, vahel tujutult teineteise kannul lonkides trepist üles-alla käisime. Kodupoe kuller, kes tavaliselt mu tellitud kohvi ja külmutatud saiakesed tõi, oli häbelik vene noormees, kes viisakusest silmad maha lõi ja hinge kinni hoidis, kui temalt toidukoti võtsin. Tahtsin endale hoida ka selle, mis veel minu küljes oli. Pesin end harva. Kaitstum tunne oli.

Äkki tahtsin kajakale meele järele olla. No kuidas sa ikka ootamatu külalise ees loru oled.

Korjasin rõdulaualt ära kõik sinna kogunenud taldrikud ja kohvitassid. Kajakas jalutas tooli seljatoel edasi-tagasi ja näis rahul olevat. Toppisin määrdunud salvrätikud hommikumantli taskusse. Vaatasin rõdupõrandat ja oleksin seda nagu esimest korda näinud. Punased põrandaplaadid olid pigem mullakarva pruunid, vuukide vahel paistis puru. Ümber läinud lillepotis oli kunagi asparaagus olnud, nüüd vedeles maas midagi, mis meenutas pigem kevadist kulu ja kuuseokkaid, muld oli siinsamas laiali. Tõstsin rohelise poti, mis oli kukkudes terveks jäänud, püsti. Kui kaua see siin niimoodi oli lebanud?

Astusin kööki tagasi. Kajakas kribistas reipal sammul mu kannul, määrdunud salvrätt nokas, ja jäi nõudlikult kraanikausikapi juurde seisma. Avasin kapi ja leidsin rõõmuga, et roheline prügikott ei ajagi veel üle ja sinna mahub nii äsja korjatud paberipraht kui kraanikausis vedelenud vana saiakonts.

Kriuks, tegi segisti, kui nõudele kõrvetavat vett lasin. Tasside põhja oli roheline hallitus tekkinud. Paakunud kohvipaks oli kivikõva. Saiajäänused olid taldrikuile kinni kuivanud ja nägid välja nagu akne. Fui! Haarasin harja ja kraapisin nõusid pesta, nii et pesuvahendi mullid lendu tõusid. Kajakas kilksatas ja asus neid rõõmsalt taga ajama ning katki torkama. Vaikse plurtsatusega purunesid mullid vastu tema nokka. See meenutas mulle Kuud, kes vahel keset nõudepesu peoga vahtu haaras ja rõngasse seatud sõrmede vahelt mulle minu poole puhus.

Ladusin puhtad nõud kappi restile ja tahtsin hakata lusikaid kuivatama. Köögirätikut polnud käepärast. Kavatsesin juba loobuda ja riistad märjalt sahtlisse visata, kui kajakas kapile lendas ja tiiva alt mulle rohelise servapitsiga kohviplekilise rätiku ulatas. Puhast ei leidnud, aga asi see kah. Kas mul selliseid üldse oli? Poleerisin lusikaid ja näitasin neid linnule, kes keerutas oma pruuni pead seda lusika peegelduses imetledes. Muigasin ja viskasin ka ise pilgu lusikapeeglisse. Nägin ühte võõrast silma. Vaatasin teist — ka see oli võõras. Huuled olid kellegi teise omad ja lõug polnud minu. Lõin köögisahtli kinni.

Esikupeegel oli Kuu vana rohelise särgiga kaetud, sest ma ei tahtnud ennast näha, kogematagi ei tahtnud. Tõmbasin särgi peeglilt maha — klaas oli paksu tolmukorra all. Vedasin särgiga üle peegli. Halli tolmu sisse tekkis hall rada. Hakkasin nühkima. Siis kiiremini, veel kiiremini. Peagi hõõrusin, nagu oleksin

soovinud rohekasse klaasi auku puurida. Viskasin särgi põrandale. Kajakas keksas peegli ülemisele servale ja üritas kummardudes end vaadata. Küllap peegelpilt meeldis talle, nagu Kuulegi, kes mulle vahel peegli ees keerutamise ja nägude tegemisega vahele jäi. Vahelejäämine lõppes ikka sellega, et Kuu võttis mul õlgadest, vedas peegli ette, hoidis kinni ja käskis vaadata, kui ilus ma olen.

See, mis praegu peeglist vastu vaatas, oleks nagu ammu maetud olnud. Maetud väikesesse vanalinna korterisse. Võõras naine paistis hallis peeglis läbi nagu talvine taevas. Auklikuks kulunud hommikumantel oli hooletult vöötatud ja eest lahti vajunud otsekui koltunud ümbrik. Rangluud olid tikkkontsadena teravad. Koputasin neile sõrmega: klõpp-klõpp-klõpp. Nende alt algav roieteredel oleks igale *washboard*'ile au teinud. Silmad olid värvita, võib-olla olid need kunagi hallid olnud — praegu ei olnud neil mingit tooni, mida Pantone kaardilt leida võiks. Kulmude puhmjad triibud meenutasid pigem stanget kui vibu. Mustendavate juuksesorakate tuhm läik ei tulnud peegli tuhmusest. Käärid lebasid siinsamas. Esimese salgu langemine ajas muigama. See oli nagu stseen tüütust filmist, kus kangelanna, silmad pisarais, peegli ees pikki juukseid maha lõikab. Nüsisin oma salke ja nägin peagi välja nagu metsas elanud Liza Minelli. Muigasin sellel hommikul vist juba kolmandat korda. Noppisin maha langenud juuksekahlud kokku.

Aietasin, kui haavatud peopesaga vannitoa uksenuppu keerasin. Viskasin karvad prügikasti. Vann nägi välja, nagu poleks seda enam ammu kasutatud. Kuidas olin kunagi tahtnud endale seda suurt kaardus servade ja keerdus jalgadega vanni! Kuu armastas seda samuti ja poleeris vanni nagu ülemteener lauahõbedat. Nüüd seisis see siin, absurdne nagu reheahi, mida pärast elektri avastamist enam kellelgi vaja polnud, ja selle servadele olid hakanud kogunema roosteterad. Viskasin hommikumantli WC-potile, astusin roostemullidele ja avasin veekraani. Kangutasin vanniservale kinnikuivanud seebiklotsi lahti ja hõõrusin end sellega, šampoonivesi jooksis pehme joana mööda mu selga alla. Kajakas seisis rätikukuivatil ja keerutas mõtlikult pead, siis lendas kapi otsa, sai noka ukse vahele ja nügis selle lahti. Ta lendas kappi ning mõne viivu kostis sealt rabinat ja sahmimist. Kopsatusega kukkus kraanikaussi vannipart. See oli olnud Kuu kingitud vannipärlite pakis ja meile mõlemale oli kollane plastlind meeldinud, nii et sellel oli vanniserval alaline koht. Kuul oli olnud vannis käies kombeks vett pritsida ja laulda ning ujutada pardikest nagu poisike. Nüüd, kui teda siin ei olnud, peitis part end kapisügavuse unustuses.

Lasin vannivee jooksma ja korki leidmata istusin ise korgiks. Panin vannilinnu vette ja lükkasin käega endast eemale. Kajakas oleks nagu rõõmust ogaraks läinud. Ta lendas kapist pea ees vanni, siis jälle välja, kiljus ja sukeldus taas, ujus edasi-tagasi, ja läbi roostehelvestes vee oli näha, kuidas tema lestakesed kiiresti siblisid. Lõpuks ta rahunes ja jäi veepinnale hulpima. Tonksas vanniparti nokaga ja näis mõnulevat. Tahtmata linnu rõõmsat olemist segada, kükitasin vannis, kuni vesi ära jahtus ja kerge külmavärin mu õlgu võbistama pani. Midagi polnud teha, nohu ei tahtnud ma saada. Tõusin vanniaugu eest ja vesi tor-

mas keereldes torude poole, kajakas ja vannipart lustlikult koos sellega. Vett sorises ammu kütmata põrandale, kui vannist välja astusin. Koukisin kapist rätiku, mis paistis kõige puhtam, ja nühkisin end kuivaks. Kajakas pladistas veel viimses veekeerises ja lendas siis, pritsmed järel, vannitoa uksest välja. Viskasin hommikumantli õlgadele ja läksin vaatama, mis tal järgmiseks plaanis, kui ta täna mu elu juba juhatama sattus.

Kajakas nokkis magamistoas rohelist patja kohevaks. Tolmu lendas. Olin küll usinasti pesnud Kuu padjapüüre, kuid padi oli ammu puhastamata. Kajakas klohmis seda nüüd nagu pöörane ja halli pilve lend lõunastes päikesekiirtes oli nagu etteheide perenaisele. Istusin ammu üles tegemata voodile ja vaatasin seda. Kuu ei sallinud madalat peaalust, tema padi pidi olema suur ja ümmargune, ning nii magas ta alati peaaegu poolistukil. Praegu nägi padi välja, nagu oleks omanik selle just äsja uneks valmis seadnud. Kajakas oli toimetamise lõpetanud ja seisis nüüd voodi jalutsis. Panin pea Kuu padjale. Värskelt pestud põsk vajus sellesse nii sügavale, et oli peaaegu raske hingata. Kerisin end rõngasse sel voodipoolel, kus keegi polnud kaua lebanud, ja tõmbasin varbad hommikumantli hõlma alla.

Ärkasin paremal küljel ja tundsin, kuidas kellegi süda kiiresti-kiiresti mu kaela vastas tuksus. Kajakas oli mulle kaissu pugenud ja tema soe väike keha lebas mu lõua all. Tahtmata tema und segada, lebasin liikumatult. Kuu kõrval ärkasin alati esimesena ja ei liigutanud end, kui tema käsi või jalg minu vastas oli — tahtsin, et miski ei häiriks ta und. Kajakas aga taipas, et olen ärkvel, ja pruun pea kerkis mu lõua alt ning must puhanud silmanööp pilgutas mulle vastu. Silitasin tema veel unesooja selga ja lind nühkis oma nokka vastu mu nina. Ehmatasin oma kõhukorina peale. Ka linnuke oli kindlasti näljane.

Vedasin retuusid jalga ja särgi selga ning läksin kööki. Kapis oli kohvi ja veel mingi kõva valge nutsak. Kloppisin seda vastu kappi — sool. Külmkapi riiulid olid tühjad. Sügavkülmas ootasid saiakesed oma aega. Lind oleks kindlasti olnud nõus minuga *croissant*'e jagama, kuid tahtsin talle midagi paremat pakkuda. Pistsin telefoni sabapidi seina ja lülitasin sisse. Pööramata tähelepanu kuuesaja neljakümne viiele vastamata kõnele, nokkisin kodupoe äppi. Hm… Kuu armastas mune Birminghami moodi. Tellisin röstsepikut, mune, õli, sinepit, värsket kurki. Soola ja kohvi ju isegi oli. Kajakas plagistas tiibu, nagu plaksutaks mulle, ja laperdas elutuppa riiulisse.

Läksin talle järele. Ta seisis raamatute kõrval, tõmbas tiivaga üle riiuliserva — valge tiib oli hall. Oh, tule ära, sa määrid oma suled! Leidsin köögikapist känkraks kuivanud tolmulapi, nägin tükk aega vaeva, et ammu kasutamata riidetükk kraani all märjaks saada.

Alustasin aknalauast — viimastest Kuu kingitud lilledest olid järel vaid pruunid varred ja kuivanud vaasist levis veidrat lehka. Järgmiseks riiulid, laud, seinakell, läpakas, toolid. Jooksin tolmulapiga toa ja vannitoa vahet. Kajakas vahel lendas, vahel jalutas minuga kaasa, vahel libistas tiivaga üle pühitud pindade, ja kui nägi, et tiib valgeks jääb, noogutas pruuni peaga. Kapi tagant

tolmuimejat välja sikutades aevastasin omal kõrvad peaaegu lukku. Vaatasin kajaka poole ja äkki tekkis hirm, et kui tolmuimeja sisse lülitan, siis lind ehmub ja lendab ära. Ma ei tahtnud teda kaotada. Istusin diivanile ja ahastasin. Kajakas näis riiuliserval mõtlik, minu poole pööratud must silm oleks nagu minust läbi vaadanud. Potsatusega maandus ta tolmuimeja lülitil. Mulle meenus Priit Pärna multikas, kus poiss püüab oma keharaskusega hullunud tolmuimeja nuppu vajutada, ja sooviga kajakat sellisest pingutusest säästa lülitasin masina tööle. Lind jäi liikumatuks.

Puhastasin vaibad, diivani, põrandad. Saiapudemed, kuivanud kohvipuru, pabertaskurätikud, mündid, salvrätid ja tuvastamatu päritoluga praht jooksid rõõmsa sahinaga tolmukotti. Kusagilt ilmusid välja Kuu rohelised sussid. Tõmbasin ka need üle. Uh, valmis! Klõps. Vaikus.

Laual hakkas telefon põrisema — see oli toidupoe kuller. Juba teist korda samal päeval jooksin trepist alla. Tänaval seisis, toidukott käes, seesama kohmetu poepoiss, kes hoidus alati häbelikult minu sagrisele väljanägemisele ja ebameeldivale lõhnale tähelepanu pööramast. Haarasin ta käest pliiatsi, et tahvlile allkiri anda, kui ta äkki kuuldavalt sisse-välja hingas ja mulle silma vaatas. Ma ei olnud kaua ühtegi inimest nii lähedalt näinud. Poiss näis nagu millegi üle imestavat, siis vaatas mind juba julgemini ja naeratas natuke. Ma ei mäletanud, kuidas nägi välja naeratus. See oli päris meeldiv. Ehmatasin oma mõttest, järgmisel hetkel kuulsin, kuidas keegi naabritest lukuaugus võtit keeras. Kahmasin toidukoti ja lidusin, kuis jalad võtsid, trepist üles, oma kaitsva koduukse taha tagasi.

Viskasin koti köögilauale. Süda kloppis jooksust. Kajakas seisis köögitooli kõrval, lestad Kuu rohelise sussi sees. Küllap nägi lind kurja vaeva, et tuhvel toast siia vedada. Noh, linnuke, kas tahad põlle ka? Tõin õhtupäikeseselt rõdult Kuu põlle ja panin kapile. Kajakas ukerdas veidi, et sussi seest välja pääseda, ja lendas keksti põllele.

Keerutasin särtsuval pannil saiaraame. Kajakas nügis munakarbi lahti ja koputas tasakesi munadele. Tahad aidata, taipasin, ja tõstsin paar muna kapi peale. Kajakas koksis munadele prao sisse ja minul jäi vaid üle need pannile lasta. Võtsin taldriku ja söögiriistad ning panin lauale. Lind lendas minu vastu lauaservale, patsutas lestadega kõvasti vastu plaati ja näis pahane. Panin teise taldriku tema ette. Kuule meeldis praemuna juurde värske kurk. Lõikusin seda mõlemasse taldrikusse. Lind paistis rahul olevat. Tõstsin munad taldrikutele. Istusin. Naine hakkab nüüd koos kajakaga õhtust sööma.

Kuu põll libises kapilt maha. Tõusin, kummardusin, tundsin enda juures šampooni ja seebi lõhna, põrand oli puhas. Ajasin end sirgu — kraanikausis polnud pesemata nõusid. Haarasin kätega peast ja tundsin värskelt lõigatud juukseid. Laud oli kaetud kahele. Kõik oli valmis…

Nühkisin nägu rohelise põlle vastu. Ehmatasin, kui mu selja taga kõlas järsku mürts, ja lõin küünarnuki vastu lauanurka. Rõduuks oli välja lennanud kajaka taga kinni langenud. Ulgu, mis minu seest üles keerles, ei olnud võimalik tagasi

hoida. Tormasin rõdule, suu pärani. „Ma tahan sind tagasi!" röökisin õhtusesse linna. „Ma tahan sind tagasi!" kajas linnamüürilt vastu, põrkas kirikuseinale ja kukkus sealt munakividele. „Tagasi-tagasi-tagasi!" Nüüd juba joogised turistid käänasid kaela ja hakkasid näpuga sihtides mu rõdu alla kogunema. Telefonikaamerad klõpsusid. „Tagasi!" Ma katsin põllega suu. Alt kohvikust kostis nõude kõlinat, vist kukkus kahvel, ja siis veel üks ja siis veel üks ja siis veel üks.

Kahvel, neli korda järjest?

Need olid neli uksekella.

Ester Mägi

Ülevaatamine

Esimene stseen

KARIN, 41-aastane ökonomist

Korter.

Karin magab rahutult elutoadiivanil. Tuba on umbne, äratuskella elektrilised numbrid näitavad 3:50, siis 4:50 ja 5:50. Naine ohkab ja ajab end vaevaliselt püsti. Tõmbab ruloo üles, avab akna. On jahe juulikuu. Taevas ägab vihmapilvede raskusest, õhk on rõske. Karini enesetunne pole kiita. Ta voldib kollase lina kokku ning viib teki ja padja magamistuppa. Tagasi elutoas, silub ta kortsus diivanikatet, et öö saaks lahkuda jälgi jätmata nagu armuke, keda tal pole kunagi olnud. Ta magab eestoadiivanil. Ihuüksi magamistoa suures voodis on kentsakas olla. Pimegi näeb, et sealt on üks puudu. Aga diivanil oled justkui külas. Ajad end sobival hetkel üles ja lähed.

Ta peseb hambad. Sööb kaks keedumuna ja joob klaasi leiget vett. Masseerib seejärel ringjate liigutustega kõhtu ja paneb selga halli kleidi. Alles 6.53. Mis seal ikka. Töö ootab.

Teine stseen

KARIN
LARISSA, 35-aastane töökeskkonna inspektor

Kontor.

1973. aastal ehitatud kitsaste koridoridega ametkonnamaja. Kolme korruse peale on üks nõupidamisruum. Igal korrusel kaksteist kabinetti, üks tualett meestele, teine naistele. Kempsu vastas ei taha keegi istuda. Sage liiklus, öeldakse, pealegi haiseb seal alatasa. Kanalisatsioon on ajale alla vandunud. Aknad ei hoia enam ammu tuult, vihma ega lund. Võidunud vaibad, mille värvi on raske määrata. Tööstaaž vähemalt viisteist aastat. Ka kõige noorematel.

Karin, keskmist kasvu, värvimata ruugete juustega, vaatab mõtlikult aknast välja. Tal on viienda korruse nurgatuba, kliiniliselt valgete seintega. Hall kirjutuslaud, milleni pääsemiseks tuleb dokumendikappide vahelt läbi pugeda, täidab terve toa. Karin on suure hulga sukkpükse selle elutu bürokraadi vastu puruks tõmmanud. Vildist rasvatihane aknalingi küljes lisab toale hubasust, kolleegi kingitus. Laual, klaviatuuri kõrval seinakalender kolme kuu vaatega. Karin pole jõudnud seda üles riputada, alles juuli ju. Ikka veel õue vaadates võtab ta lauasahtlist vaseliini. Ta pole oma kätega rahul. Need on poisilikud, nahk kipub

kuivama, küünealused määrduma. Ta kastab nimetissõrme läbipaistvasse massi ja hõõrub kätele.

Meri pole kaugel, aga ta ei näe seda. Vahel, udustel päevadel, kuuleb ta sadamasse tulevate kruiisilaevade sireeni ja unistab. Telefon, arvukate nuppude ja funktsioonidega keskjaam, heliseb nõudlikult. Telefon on määrdunud — aastatepikkune näperdamine, kesklinnatolm, käegalöömine. Kõik jätab oma jälje. Karin kisub aeglaselt pilgu aknalt.

KARIN: Halloo.
LARISSA (*aktsendiga*): Privet! On Sul mugav?
KARIN: Mis mõttes mugav?
LARISSA: Rääkida saad?
KARIN: Saan.
LARISSA: Harašo. Möödunud kuul tehtud töökeskkonna riskianalüüs avastas turvaaugu.
KARIN: Mis augu?
LARISSA: Turvaaugu. Meil puuduvad andmed sinu seisundi kohta.
KARIN: Millise seisundi?
LARISSA: Tervisliku, kanešno. Bože moi, daragaja kolleega, see on hooletus või kuritahtlik ignorantsus. Teoreetiliselt oled sa lüli, mille kaudu võib süsteemi kuritarvitada.
KARIN: Ma ei saa aru.

Paus.

Karin vaatab uuesti välja. Vastasmaja kuuenda korruse elutoa akna all võimleb abielupaar. Nad seisavad peegelpildina teineteise vastas, mõlemal seljas pehme flanellpluus. Naine noogutab mehele, nad alustavad. Käed üles, kõrvale, alla. Üles, kõrvale, alla. Nüüd sirutavad nad käed ette ja puudutavad õrnalt teineteise sõrmeotsi, seejärel nimetissõrmega oma nina. Karin kujutleb, et neid saadab Klassikaraadio vaikne heli. Ka tema tahaks sellist armastust tunda.

LARISSA: Haljoo. Oled veel seal?

Vaikus.

LARISSA: See on riiklik regulatsioon. Kord kolme aasta jooksul suunab tööandja töötaja tervisekontrolli. Kõik asutused täidavad. Meie ka. Minu vastutusel. Taipad? Kohustuslik.
KARIN: Kena regulatsioon tõesti.

Vaikus.

LARISSA: Harašo, siis on otsustatud. Nädala pärast kell kolm, jõuad veel tööle tagasi. Aadressi saadan sõnumiga.
KARIN: Kuule. Mul pole häda midagi. Ma olen terve. Viimati olin ma… (*Jääb mõtlema.*)
LARISSA: Tuleb minna, kallis, tuleb. Peame teadma, kas asi on kontrolli all.
KARIN: Mis asi? Mina või?
LARISSA (*ei tee kuulmagi*): Kui on kehvasti, ravime. Kulud kaetakse. Mõistad? Meie asutuse edukus ja jätkusuutlikkus sõltub sellest.

Karin vaatab võimlejaid. Nad lõpetavad. Naine keerab raadio kinni. Mees võtab flanellpluusi seljast ja kaob magamistuppa. Naine järgneb talle. Karin vaikib.

LARISSA (*vuristab asjalikult*): Tak. Kirjuta üles. Ilmu õigel ajal registratuuri, mitte varem. Töö tahab tegemist. (*Naerab pingutatult.*) Isikut tõendav dokument kaasa. Kohapeal vasta kõikidele küsimustele. Kõikidele. Valeandmete esitamine keelatud. Õde teeb analüüsid ja uuringud. Hiljem kohtud arstiga. Vähemalt kaks tundi enne minekut ära söö, ära suitseta ega näri nätsu. Eelmisest urineerimisest võiks olla möödas vähemalt kaks tundi.
KARIN: Võrratu. Minu tundliku põiega on iga veerand väljakutse.

Paus.

LARISSA: Nägemiskontrollis ära kanna kontaktläätsesid. Läätsed eemalda silmast kaks tundi enne minekut.
KARIN: Hakkan vaikselt taipama. Häda kannataval poolpimedal on tõesti meditsiinilist sekkumist vaja.

Karin nuusutab oma sõrmi. Need lõhnavad plastmassi järele. Helehallid silmad kihelevad kergelt. Parema silma nurk on punane. Põletik, jälle.

LARISSA: No davai. Ongi kõik. Edukat ülevaatuse läbimist!

Toru pannakse ära. Karinile kangastub Larissa, kes tema pea kohal, täpselt kaks korrust kõrgemal, arvutab hoolikalt, mitu hästi õlitatud mutrit üht masinavärki töös hoiavad. Ta leiab valemi, tõstab käe ja saab kiita. Ta jätkab. Nüüd juba suuremate võrranditega, kus muutujaid on rohkem. Võimas, mida õigesti tööle pandud inimmass suudab.

Larissa toast näeb merd.

Kolmas stseen

KARIN
ELENA, 32-aastane tervisekontrolli arst
ÕDE VILLU, 40-aastane tervisekontrolli meditsiiniõde

Tervisekontroll.

Trammitee ääres asuv büroohoone, mille fuajees asub söökla. Teisel korrusel on mõõdukat kasumit teeniva eraettevõtte registratuur ja protseduurituba, kolmandal arstide kabinetid. Karin jõuab pool tundi varem. Ta leiab vaevata üles õige koha. Ta ei närveeri. Tahaks hoopis pissida ja tööle tagasi minna. Koridoris on vaikne, allkorruse puhvetis praetakse kala. Karin asetab jaki riidepuule ja tõstab niiske vihmavarju tühjale mütsiriiulile. Ta vaatab ennast peeglist. Masseerib korraks kõhtu, mis halli kleidi alt esile pungitab, ja vabastab kõrva tagant juuksed. Nii meeldib ta endale veidi rohkem. Karini nägu on tõsine. Nägu, mis pärmitaigna kombel paisuva keha otsa kuidagi ei sobitu.

Madalas kastis on kilest jalanõukaitsed. Karin kinnitab need kuulekalt oma pruunide kingade otsa. Vastuvõtulaua taga istub meditsiiniõde. Ta segab endale proteiinipulbrist spordijooki. Õe rinnasildil seisab „Villu". Ta on lühikest kasvu meesterahvas. Tema põsed õhetavad kergelt. Villu parema silmalau küljes ripub soolatüügas, mis pilgutades kaasa liigub. Karin kujutleb, kuidas Villu süstlaga tema veeni otsib, ja tal hakkab natuke paha.

ÕDE VILLU (*ei tõsta pilku, loksutab jooki*): Täitke lüngad. Haigused — varasemad, praegused — ja muud mured. Valeandmete esitamine keelatud.
KARIN: Ma olen terve. Olin enne ka. Kirjutan lihtsalt alla.
ÕDE VILLU: Kui olete terve, kinnitage seda selge sõnaga. Südame-veresoonkonna haigused, suguhaigused, närvihaigused. Allkirjast ei piisa. Süvenege, preili (*vaatab põgusalt Karinit*), see tähendab — proua.

Karin jääb millegi üle mõtlema. Villu on segu valmis saanud ja joob seda ahnelt. Soolatüügas liigub kõrisõlmega samas taktis.

KARIN: Ah, vahet pole. Andke siia, täidan ära.
ÕDE VILLU (*teeskleb tänulikkust*): Aitäh!

Karin nõjatub vastu teenindusletti ja märgistab ristikesega kõik lahtrid. Justkui kontrolltöö, aga palju isiklikum. Ta ulatab ankeedi õele.

ÕDE VILLU: Urineerida saate?
KARIN: Lausa pean. Olen kaks tundi oodanud. Materjali jätkub!

Järsku on Karin südikas, isegi entusiastlik. Ta tahab selle võistluse võita. Õde ju-

hatab ta kitsukesse tualetti. Kraanikausi kõrval hügieenitarvete kapil on mitmes suuruses kohvitopse. Nagu bensiinijaamas. Lase täis, ja arve tasub tööandja.

ÕDE VILLU: Kui olete valmis, pange tops siit luugist sisse. Peske käed ja astuge koridori. Kabinet 212.
KARIN: Millisesse topsi ma…?
ÕDE VILLU (*mõõdab naist pilguga*): Keskmisse. Ümbervalamine on keelatud. Urineerige paar milliliitrit potti, seejärel topsi, ärge sortsutage, lõpetage taas potti. Selge? Proovinõule kirjutage oma nimi. Ma loodan, et olete puhas. Edu.

Villu tagurdab ruumist välja. Karin peseb käed. Võtab keskmise suurusega nõu, asetab selle paigale ja laseb mõnuga. Tops saab päris täis. Seejärel kirjutab kaanele nime ja teeb lahti aknakese, mis avaneb laboriruumi, Villu kuningriiki. Mees seisab tema poole seljaga ja vaatab puusaringe tehes õue. Tal on käes kummikindad.

Laual on teisigi proove. Karin imetleb, kuidas nende värvid päikesevalguses mängivad. Üks on punane kui vaarikamorss. Teine sügavkollane ja vahutav nagu kodune õunasiider. Karini proov ei vahuta ega ole punane. Ta asetab õrnkollase vedeliku hellalt lauale ja väljub. 212. kabineti uks on kutsuvalt lahti. Laua taga istub arst. Ta paistab noor.

ELENA: Tere. Proua Karin? Karin Tubli? (*Kirjutab nime märkmikusse.*)
KARIN: Jah, tere.
ELENA: Astuge edasi, ärge häbenege. Pange kott siia toolile. (*Tõuseb.*) Kõigepealt mõõdame ja kaalume. (*Karin astub kaalule, aga ei julge vaadata.*) Nii, 73 kilogrammi. Aga riided ju ka, kas võtame kilo maha?
KARIN: Äkki võtaks kaks?
ELENA: Kaks? Noo, keerutage, vaatame, mis teil seljas on. Nojah, villane kleit võib tõepoolest raske olla. Ja sukad paistavad teil ka paksud nagu karupüksid. Olgu peale, paneme kirja 71 kilogrammi.
KARIN (*kergendustundega*): Tänan.
ELENA: Astuge nüüd siia seina juurde. Mõõdame. Ärge palun nihelege. Nii, sada kuuskümmend seitse. On mul õigus?
KARIN: Tundub, et ma pole viimased kakskümmend aastat kübetki kasvanud.
ELENA: Kui te nii ütlete. Ja nüüd vööümbermõõt. Ei, ei, ärge tõmmake kõhtu sisse. Sellest pole rasvaprotsendi määramisel sugugi abi. Laske end lõdvaks. Oo, lausa kaheksakümmend neli sentimeetrit! (*Karin punastab.*) Heitke nüüd siia pikali. Teeme EKG. (*Karin on end kärmesti riidest lahti võtnud ja seisab nüüd arsti ees vaid püksikute väel, kilesussidega kaetud kingad jalas.*) Oi, aga miks te end paljaks võtsite? Nii hakkab ju külm. No kui te just soovite… Hüva, heitke pikali, teeme kiiresti.

Arst asetab Karini rindkerele värvilised vaakumkupud. Masin on tumm. Karin vaatab määrdunud lage, veekahjustus. Elena vaatab Karini rinnaesist, kohendab nupukesi. Kusagil tilgub kraan. EKG-masin vaikib jonnakalt. Karinil

hakkab jahe. Rinnanibudes on pinge. Häbi on ka. Elena silmitseb mõtlikult masinat, Karin uurib salamisi oma arsti. Päevitunud naine meenutab hästi treenitud hipodroomiratsut. Võib aimata, et tema roosaka vormikleidi all pole ühtegi ülearust kilogrammi. Ehk käivad nad õde Villuga koos trennis? Elena ülahuule kohal on tumedad karvakesed. Tema käed on jahedad, kuid lahked. Ta mõjub turvaliselt.

KARIN (*külmetab*): Ikka ei tööta? Võite kirjutada, et patsiendil puudub süda. (*Naerab närviliselt.*)
ELENA (*justkui ärgates*): Juhe oli lahti tulnud, vaat seepärast siis. Olge nüüd rahulikult, ma ei tee teile liiga. Olen seda tööd juba terve aasta teinud. Tubli, tubli. Hingake tavapäraselt. Kohe on valmis.

Tilluke printer Karinist paremal teeb vapralt koostööd: kardiograafiapaberi mõõtevõrgustikule ilmuvad sakilised lained. Esimene näitab parema, teine vasaku koja elektrilist aktiivsust. Täiuslikus sünkroonis tuksuv süda paberil. Nagu too võimlev abielupaar. Karin on lummatud. Vali piiksatus.

ELENA: Ongi kõik. Võite riidesse panna.
KARIN: Kuidas mul läks?
ELENA: Kannatust. Seda ütleb teile arst. Aga enne veel optometrist. Tuba 214.

214 asub siinsamas üle koridori. Karin võtab Villu läheduses istet. Kõik on vaikne. Mõne aja pärast väljub Elena 212-st ja astub samuti üle koridori. Ta on riideid vahetanud. Roosa kleidi asemel kannab ta samblarohelist pükskostüümi. Tema pikad juuksed on kinni pandud, pats vetrub rütmikalt seljal. Karini süda annab endast innukalt märku. Elena heidab Karinile põgusa pilgu just nagu võõrale, istub optometristi laua taha ja viipab kutsuvalt käega.

ELENA: Tere. Proua Karin? Karin Tubli? (*Kirjutab nime märkmikusse.*)
KARIN: Jah, tere.
ELENA: Astuge edasi, ärge häbenege. Pange kott siia toolile. Võtke istet. Kas silmadega muresid on?
KARIN: …kas me teiega mitte just…?

Karin vaatab totakalt ringi. Villu solistab eemal proovidega. Elena täidab pabereid.

KARIN: Minu silmad? On veidi kartlikud, täpsemalt — valgusele. Muud ei oska nagu midagi öelda.

Elena laseb ruloo alla, nii et tuba valgustab vaid üksik lamp laual. Ta nihutab massiivse masina Karini ette, jääb ise teisele poole rindejoont.

ELENA: Nii. Suruge lõug siia. Just. Ja nüüd vaadake otse valguse poole. Jänest näete?

Karin noogutab vastuseks. Nad on lähestikku. Tumedad udemed Elena ülahuule kohal on niisked. Elena lõhnab värske selleri järele. Karin neelatab. Tal on janu.

ELENA: Rahulikult, ma ei tee teile liiga. Olen seda tööd juba aasta otsa teinud. Tubli, tubli. Nüüd lugege mulle palun seinal olevaid tähti.
KARIN (*püüdlikult*): A, E, Z.
ELENA: Hästi. Aga nüüd?
KARIN: R, T, viimast ei näe.
ELENA: Hästi. Aga nüüd?
KARIN: Liiga udune, võin püüda, aga pead ei anna. U, K, L. Kas läks väga mööda?
ELENA: Täiesti. Viimast rida näevad vaid vähesed õnnelikud.
KARIN: Aga üldiselt. Kuidas mul läks?
ELENA: Kannatust. Seda ütleb teile arst. Tuba 324.

Karin on murelik. Ta ei tea, kuidas tal läheb. Ta sammub rutakalt kolmandale korrusele. Kõik on vaikne. Ta ei pea kaua ootama. Mööda koridori tuleb arst. Karin tõuseb aupaklikult. See on Elena, valges kitlis, stetoskoop kaelas. Kitlitaskust paistab rinnahoidja. Pruun, veidi kulunud. Karin keerab pea ära. Elena istub laua taha ja viipab käega.

ELENA: Tere. Proua Karin? Karin Tubli? (*Kirjutab nime märkmikusse.*)
KARIN: Jah, tere.
ELENA: Astuge edasi, ärge häbenege. Pange kott siia toolile. Võtke istet. Kas muresid on?
KARIN: Muresid? Ma küll ei tea, et oleks. Ai, pagan! (*Krimpsutab nägu.*)
ELENA (*osavõtmatult, vaatab aknast välja*): On teil valus?
KARIN: Korraks oli. Üldiselt eriti mitte. Ovulatsioon. Ausalt öeldes ma isegi naudin, et keha veel töötab. Võtan kõik ebamugavused tänulikult vastu, sest kes teab, millal nad päriselt otsa saavad.
ELENA (*segab kuivalt vahele*): Mis asjad teil otsa saavad?
KARIN (*jätkab, justkui poleks küsimust kuulnud*): Ühel hommikul on nad otsas. Kõik. Munarakud viimseni välja uhutud. Mitte ühtegi täistabamust. Ja ometigi on mul ilusad munasarjad! Nii mu günekoloog ikka ütleb. Hästi ilusad. (*Naeratab hellalt, katsub taas kõhtu*). Vabandust, jäin lobisema. Lihtsalt teiega on kuidagi kerge. Palju kergem kui teistega.

Elena vaatab kuhugi. Karin tõlgendab seda huvina. Ta jätkab.

KARIN: Ma olen siin endamisi arvutanud, et naisel võiks olla kuni pool mil-

jonit munarakku. Kujutate ette kui kena number. Nagu lotovõit. See teeb 13 513 munarakku aasta kohta. 41-aastaselt võiks mul neid järel olla veel 121 621. Seda pole ju vähe, eks ole?
ELENA: Teoreetiliselt on teie eas munarakkude kvaliteet allpool arvestust. (*Karini suust kostab ebamäärane kraaksatus.*) Ärge ehmuge. Uskuma peab. Tõuske. Kuulame teie südant ja kopse. Ei, ei. Miks te end alasti tahate võtta? Pole vaja! Teil hakkab külm. Tõstke lihtsalt kleit üles. Ah soo, teil pole ju seda… (*Võtab kitli taskust Karini pruuni rinnahoidja, vaatab ise mujale.*) On see teie?
KARIN (*kael läheb laiguliseks*): Jah. Palun vabandust!
ELENA: No olgu. Hingake nüüd hästi rahulikult sisse, välja.

Esimest korda vaatab arst Karinile päriselt otsa. Tema pilgus on midagi vandeseltslaslikku. Karini põsed löövad õhetama.

ELENA: Tubli, tubli. Südamerütm kena. Keerake ümber. Parem kops, ilus. Ja nüüd vasak. Kah ilus. Võite riidesse panna.

Karin keerab Elenale selja ja kohmitseb rinnahoidja kallal. See lõhnab teisiti. Miks ta just selle hommikul selga pani? Tal on ju paremaid. See roosa, väikeste pitsikestega, mis rinda kenasti ülespoole upitab. Oijah.

ELENA (*temas on tärganud huvi patsiendi vastu*): No vaadake nüüd siia. Head uudised! Uriin, kollane ja korras.

Naerab kuraasikalt, kerib sakilise paberi Karini silme all lahti, veab oma manikküüritud nimetissõrme üle selle, voldib paberi hoolikalt kokku, pistab kitlitaskusse.

ELENA: Süda, milline kunstiteos! Silmad, pole ka viga. Andke veidi puhkust. Niisutage. Ja ärge unustage pause, sest pausideta elu pole midagi väärt. Eks ole. (*Teeb Karinile silma.*) Aga veidi kahvatu olete küll…
KARIN (*lootusrikkalt*): Kahvatu? Ehk see on…?
ELENA: Ei ole see midagi. Sööge rohkem maksa.
KARIN: Maksa?
ELENA: Jah, näiteks värsket tallemaksa. Selles on palju rauda. (*Limpsib vaistlikult huuli.*) Ja kõndige väljas. Pargis. Mere ääres. Vaadake.
KARIN: Mida ma vaatan?
ELENA: Seda, mida näete. Kas või näiteks linde.
KARIN: Linde?
ELENA (*kehitab õlgu*): Miks mitte. Ongi kõik. Aruanne läheb otse tööandjale. Vaat nii. Juba saatsingi teele.
KARIN: Nii ruttu? Teil ei ole rohkem küsimusi, uuringuid…?
ELENA: Teie taseme spetsialisti puhul ei huvitu tööandja rohkemast. Liigute

ametiredelil ülespoole, veedame juba rohkem aega koos. Ehk isegi päeva. Teate küll. Koormustest, vereanalüüsid, kopsuröntgen, psühhiaatriline intervjuu.
KARIN (*unistavalt*): Terve päeva…?
ELENA (*innukalt, tõuseb püsti*): Kas või kaks. Teil on ilusad organid. Nagu õpikus. Anatoomia seisukohalt olete kahtlemata täiuslik naine. Aga praeguseks, kõike head!

Karin tõuseb ja kaisutab äkitselt Elenat. Arsti embus on esialgu külm, isegi põgus, aga siis libistab ta õrnalt ümisedes käe üle Karini selgroo, justkui veendumaks, kas kõik lülid on paigas. Sellest piisab, et Karini keha hõõgama lööks. Vastu tahtmist laseb ta lahti.

KARIN: Ega siis midagi. Oli kena juhuslik kohtumine.
ELENA: Seda ta tõepoolest oli. Vabandust, aga mul on nüüd järgmine.
KARIN: Mis asi?
ELENA: Järgmine patsient. Spetsialist nagu teie.
KARIN: Ah jah. Ma harjusin selle vaikusega ära. Mõtlesin viivuks, et olete kõik siin minu pärast. (*Naerab kohtlaselt ja taganeb vaikselt ukse poole.*) Hüvasti, Elena.
ELENA (*väga sõbralikult*): Olge tubli. Ja mine tea, millal jälle… ehk isegi varem kui kahe aasta pärast. See sõltub ju veidi ka teist.

Tagasi tänaval, trammitee ja sõõrikubaari vahel. „Täiuslik naine," kõlab ta kõrvus Elena mahe hääl. Ta ostab kolm rasvast ja vetruvat sõõrikut. Müüja pakib need läbipaistvasse kilekotti. Veerand tunni pärast on ta tagasi tööl. Telefon heliseb nõudlikult.

KARIN: Jah?
LARISSA (*reipalt*): Õnnitlen kenade tulemuste puhul! Just vaatame ja imetleme.
KARIN (*harutab sõõrikukoti lahti, tuhksuhkur on sulanud niisketeks tükkideks, limpsib sõrmi*): Imetlete? Palju teid seal siis on?
LARISSA: Kogu töökeskkonnanõukogu, aga sul ei tarvitse muretseda. Kõik jääb diskreetselt meie vahele. (*Sosistab kellelegi toru kinni kattes.*) Kuule, vaata, vööümbermõõt 84! (*Taustal kostab naer.*)
KARIN (*paneb sõõriku kotti tagasi*): Jah, ma olen hea ümar mutrike. Kas turvaauk on nüüd lapitud?
LARISSA: Kanešno! Kuule, ära seda turvaaugu juttu hinge võta. Kõik läks ju kenasti. Ja värsket õhku võime sulle ka ette kirjutada. (*Naer.*) Me siin arutasime, võta õige esmaspäev vabaks. Sõida kuhugi. Metsa või mere äärde. Pakaa!

Neljas stseen

KARIN
MADIS, 40—45-aastane (täpselt ei saa aru) ornitoloog
TIIT, 32-aastane ornitoloog

Rand.

Varajane hommikutund. Buss number 52 jõuab lõpp-peatusesse. Karin väljub koos vanapaariga, kes on truult teineteise käevangus. Mõlemal kaenlas õngeritv, suunduvad nad vaikselt taarudes mahajäetud sadamakaile. Vanahärra valged juuksed, mis hoiavad peast eemale, lendlevad tuules. Tema proua kannab moonidega pearätikut. Pärale jõudnud, võtab mees kotist paki külmutatud krevette ja ulatab naisele koheva saiapätsi. Külg külje kõrval sätivad nad sööta, heidavad õnged vette ja jälgivad vaikselt lobisedes merd, mis lehkab. Karin astub kulunud asfaldilt rannale. Kiviklibune liiv tungib pruunidesse rihmikutesse.

Eemal seisab kaks meest. Karin peatub. Ta ajab jalad harki, nagu valmistuks golfipalli lööma, ja jälgib mehi binoklist, mille on jahipoest laenutanud. Pilt on hägune. Ta keerab otsikud lahti. Palju parem. Nüüd näeb ta mehi nii selgelt, nagu oleks nood tema kõrval. Ühel on nisukollane pikk pats ja tüse keha, mida raamib rohekas taskutega vest. Teine on päevitunud, kitsa näo ja vilka silmavaatega nagu nirk. Ta suitsetab. Mõlemad vaatavad pikksilmaga merele ja räägivad omavahel vaikse sõbraliku häälega. Patsiga mees teeb märkmeid. Tänu mõõdukale meretuulele kuuleb Karin neid üsna hästi.

MADIS (*isalikult*): Hele kõhualune ei pruugi tähendada noorlindu, sugugi mitte. Ulata teatmik, vaatame järele.
TIIT: Ah, tühja sest. Vaata, väiketüll on rannale pesa teinud. Loodame, et keegi ta mune laiaks ei päevita.
MADIS (*väga tõsiselt*): Ma ei teeks panuseid. Linn on võhikuid täis. Tulevad ja tallavad siin niisama. Suurem osa ei märka midagi.

Pruuni näoga mees vaatab vilksamisi kõrvale ja tabab Karinit pilguga, mis on loodud leidma. Mees kustutab justkui vabandades suitsu ja huikab üle ranna. Karin astub lähemale.

TIIT: Tere!
KARIN: Tere.
TIIT: Noo, vaatate linde?
KARIN: Vaatan, juba kolmas hommik.
TIIT: Kuulsid, Madis, meil on siin proua linnuhuviline! No rääkige välja, mis te juba näinud ka olete.

Karinit valdab uus tunne. Tung valetada. Need kaks entusiasti ei pea ju teadma,

et ta pole kunagi varem binoklit käes hoidnud. Veelgi vähem tohib ta välja näidata, et peab ornitolooge sõgedateks, isegi veidi nilbeteks tüüpideks, kes lindude tuimast jälgimisest omamoodi rahulduse saavad. Hetk väikeseks süütuks valeks on igatahes soodne, tõenäosus, et nad kunagi veel kokku saavad, kaduvväike.

KARIN (*loeb üles kõik linnud, keda looduslootunnist mäletab*): Naerukajakas, merikotkas, linavästrik, musträstas, sinikael-part, kühmnokk-luik, suitsuhani, ei, vabandust, suitsupääsuke. Ja must-toonekurg.
TIIT: Stopp!
KARIN: Mida?
TIIT: Kas te ütlesite must-toonekurg?
KARIN: Ütlesin. Mis siis?
TIIT: Madis, kuulsid?
MADIS (*pettunult*): Kuulsin, kuulsin… aga ehk tõesti.
TIIT: Oled kindel, et sul teda vihikus kirjas pole?
MADIS (*lehitseb kiirustades kortsunud vihikut*): Kindel, kindel. Ei ole. (*Pomiseb.*) Algaja õnn!
KARIN (*on julgust juurde saanud*): Tahate ma kirjeldan? (*Meenutab vanematekodus seisnud linnuatlast.*) Must-toonekurg on valge-toonekurest saledam ja palju pelglikum. Tegelikult üsna harva nähtav. (*Iseennast julgustades.*) Valge kaenlasulestik, punane silmaümbrus, odajas nokk ja pikad punased jalad. Pesitseb kõrge puu otsas. Üks kurn kahe kuni nelja munaga. Sööb kahepaikseid ja putukaid. Nojah, rohkem nagu ei meenu. Pean ka vist ühe sellise toreda märkmiku hankima. (*Vaatab silmanurgast Madist, too põrnitseb Karinit.*)
TIIT: Nonoh. Pole üldse paha. Mis nimi?
KARIN: Must-toonekurg.
TIIT (*naerab*): Teie nimi.
KARIN: Karin.
TIIT: Aga pikk nimi?
KARIN: Tubli. Karin Tubli.
TIIT: Polegi nagu teist varem kuulnud. Aga sina?

Madis raputab pead.

TIIT: Kuule, Madis, on sul märkmikus sellesuvine märge tublide prouade saabumise kohta juba tehtud?
MADIS: Ei ole. Toonekurge ka pole! (*Siis taipab.*) Ah mine sa ka… (*Kirjutab siiski Karini nime linnuvaatluspäevikusse.*)
TIIT (*heatujuliselt*): No vaat, aga siin ta on. Mina olen Tiit. Ääretult kena juhuslik kohtumine. Ja see pats siin on minu partner Madis.

Tiit haarab Karini käe ja masseerib seda kergelt. Madise käed on jonnakalt vestitaskus.

MADIS: Kust te pärit olete?
KARIN: Kesklinnast.
MADIS: Ah nii. Linnuklubisse kuulute?
KARIN (*vabandavalt*): Ei ole veel jõudnud.
MADIS: Võiksite. Enda arendamiseks. Et triivida kaugemale luikedest ja partidest. Mööda teie kumerat külge see maha ei jookseks.

Karin vaatab oma teksapükstes puusajoont, mis hommikuvalguses kenasti välja joonistub. Tiit libistab silmad hindavalt üle Karini binokli. Naine tahaks käed rinnale risti panna, aga ei saa. Binokkel jääb ette. Tiidu terastes ornitoloogisilmades süttib ahne tuluke.

TIIT (*õhkab mere poole*): Pesitsusaeg.

Vaikus. Tiit vaatab Karinit. Karin mõtleb miskipärast Elenale. Tal poleks midagi selle vastu, et oma südametukseid veel kord paberil näha. Kui nüüd järele mõelda, siis ka sellest polnud ju midagi, et EKG-masin kohe tööle ei hakanud.

TIIT: Teate, kui nii võib öelda, siis te meenutate mulle üht lindu.
KARIN (*meelitatult*): Oo, keda siis?
TIIT: Suur-laukhane.
KARIN: Hane?
TIIT: Jah, aga mitte lihtsalt hane, vaid suur-laukhane! See on väga kaunis lind — valge lauba, naiselike vormide ja kenasti roosatava nokaga. Kui on põhjust, siis kõlavad tema joodeldavad silbid päris kaugele…
KARIN: On ta väga haruldane? Ehk isegi kaitse all?
MADIS (*parastavalt*): Haruldane hani? Kindel see.
TIIT (*asjalikult*): Nonoh. Aga teate, selle teie binokliga küll merele ei näe.
KARIN: Ei näe?
TIIT: Kui, siis väga kehvasti. Tahaksite ehk mu toru proovida?
KARIN: Mis toru?
TIIT: Seda siin.
KARIN: Ah soo, te mõtlete pikksilma. Miks mitte. Tänan.
TIIT (*otsib*): Ohoo! Täna on vedamiste päev. Sugugi mitte tavaline vaatepilt. Suur parv valgepõsk-laglesid. Vaadake ja tehke järele. Milline voolujoonelisus, milline sünkroonsus!
KARIN (*vaatab*): Oi, on tõesti. Nõksutavad end nii kenasti. Minu esimesed. Tänan.
TIIT (*suunab pikksilma hoogsalt kaldavetesse*): Aga nüüd, sinikael-pardid. Vasakult paremale.

Pilt on udune. Tiit pakub abi pikksilma reguleerimisel. Karin vaadaku ja öelgu, kas läheb paremaks. Just nagu sätiks kahekesi kodus pilti seina. Üks hoiab raami ja teine vaatab, kas on otse. Kuigi, millal keegi Karinit tema kodus külastas?

Liiati veel temaga koos koduseid töid tegi. Ta juhendab Tiitu vaiksel häälel, pilt ei lähe sellest sugugi selgemaks. Pikksilma ots on rasvane ja lõhnab suitsu järele. Madis niheleb ja tahab edasi liikuda, aga Tiidul pole kiiret. Tal on käsil erutav jooksuaegne etendus. Mees sätib end Karini selja taha ja jagab sosinal juhtnööre nagu maias golfitreener. Tüütu, mõtleb Karin, ja tunneb, et on aeg lahkuda.

KARIN (*vabastab end Tiidu tagantvõttest*): Ega siis midagi. Mul on aeg minna. Tänan partide eest. Ja… edu uute linnukestega.

Tiit võtab kobades taskust kummihoidikus telefoni ja pildistab Karinit lähedalt.

TIIT: Vaatluspäeviku jaoks. Tõesõna. Aga kui te just peate, minge siis pealegi. Olge tubli!

Nad suruvad veel kord kätt. Tiit jääb naist pilguga saatma. Karin kõnnib vaikselt eemale ja näeb silmanurgast, kuidas Madis justkui tardumusest vabanedes midagi hoogsalt seletama kukub. Dirigeerib elavalt kätega, nii et tema hästi punutud pats lahti hargneb. Karin kuuleb neid ikka veel.

MADIS: Või et tema nägi *Ciconia nigra*'t! Too ei tee ju leevikesel ja rasvatihasel ka vahet. Kõik üks toonekurg. Endal binokkel tisside vahel tagurpidi. Linnatuvi selline! Ptüi!

Buss läheneb rannale. Vanakesed õngitsevad ikka samal kohal. Karin vaatab kella. Alles 11.20. Keha on imelikult tuim, binokkel rõhub rindu. Tühi käik, mõtleb ta. Maks. Järsku meenub talle maks, mida Elena soovitas. Ta otsustab sõita turule.

Viies stseen

KARIN
GUNNAR, 58-aastane lambakasvataja
JUHAN, 22-aastane lambakasvataja, eelmise poeg

Turg.

Moodne, äsja avatud turuhoone. Kulinaarne idüll, mida täiendab värske värvi lõhn. Lettide vahel liigub lõunatunni kohta rohkelt külastajaid. Kes need inimesed kõik on, mõtleb Karin. Miks nad tööl ei ole? Ta astub lihakarni ja katab nina käeseljaga. Verised rümbad, lõigutud sise- ja välisfilee, jalad, kõrvad, sabad. Ta peatub kohaliku lambakasvataja leti ees. Müügilaua taga askeldavad isa ja poeg. Silmanähtavalt ühte nägu, heas toonuses nägusad talunikud. Soojast päevast hoolimata kannavad mõlemad lambavillast kampsunit.

Karin kõnnib vasakult paremale nagu part Tiidu pikksilma ees. Seal ta on. Terve lammas. Justkui tükkideks võetud piltmõistatus. Tema ees küsib vanem proua kotitäie

punetavaid soonilisi palle. Karin silmitseb elundeid ja neelatab. „Talle munandid", loeb ta sildilt ja punastab. Kõigest 4.50 sugu jätkavate elutähtsate organite eest. Nii palju nad siis väärt ongi. Ta mõtleb oma vananevatele munarakkudele.

KARIN (*silmitseb ikka veel munandeid*): Tere. Sooviksin küsida.
JUHAN: Tere. Mitu?
KARIN (*taganeb ja vehib käega*): Ei, ei. Mitte neid! Ma peaks hoopis maksa sööma.
JUHAN (*muigega*): Noo, ja milles küsimus?
KARIN: Lihtsalt ma ei tea, millist. Veise või talle või sea…
JUHAN: Noo, kui juba siin seisate, siis ega teil erilist valikut pole. Eks ole, paps.
GUNNAR (*astub ligi, nägu tõsine, aga silmad, mis jälgivad huviga Karinit, on kelmikad*): Just-just. Niisama me teid siit küll koju ei lase, proua…?
KARIN: Proua Tubli.
GUNNAR: Vaat kus tubli proua. Noh, palju me siis kaalume kah?
KARIN: 71 kilogrammi.
GUNNAR: Väga kena. Seda näen ma isegi. Aga palju maksa kaalume?
KARIN: Ah soo, jah. See on siin päris pirakas tükk. Kas lõikate ka?
GUNNAR (*haarab suure kahvliga veripunasest elundist*): Muidugi. Teil on kindlasti kena õhtusöök ees. Kahele? Või hoopis neljale? Sõbrad? Sugulased?
KARIN (*vabandavalt*): Ühele. Lõunasöök ühele. Õigupoolest minu arst soovitas. Ma ise poleks ehk osanudki…
GUNNAR (*vaatab Karinit täiesti uue, muutunud pilguga*): Ah et arst soovitas. Või nii. Olete jah veidi kahvatu. Tark mees, see teie arst.
KARIN (*leebelt*): Naine, Elena.
GUNNAR: Noo, lõikame siis Elena meeleheaks teile tükikese tervist. Vaat nii! Kas sobib? Täpselt 210 grammi.
KARIN: Miks ta ei sobi. Tänan. Palju ma võlgnen?
GUNNAR (*hindab Karinit pilguga*): Üks euro ja üheksateist senti.
KARIN: Nii odav, kui meeldiv! Palun, siin on kaheeurone. Tagasi pole vaja.
GUNNAR (*võtab põlle eest ja torkab raha püksitaskusse*): Kui tagasi pole vaja, siis ma teen ühe rahuliku 81-sendise jalutuskäigu koos teiega. Kas sobib? Hingan korraks seda päris linnaõhku. Juhan, saad siin hakkama?
JUHAN (*muigega*): Saan, saan. Mine aga.

Juba on nad tänaval, maksakott lustakalt Gunnari käe otsas. Vihmapilved kogunevad, äikese-eelne õhkkond. Nad mööduvad raudteejaamast. Perroonil jätab üks paarike kirglikult hüvasti. Karin pöörab pea ära. Miks Gunnar temaga tegelikult kaasa tuleb?

Piserdab kerget seenevihma. Gunnari paks lambavillane kampsun neelab niiskust. Mehel on jalas kummikud, need krudisevad kõndides. Karin näeb enda ja mehe peegeldust vaateaknal. Gunnari samm on elegantne, selline, mis ütleb, et härrasmees ei kiirusta. Ka Karin sirutab selga ja võtab tempot maha. Huvitav, kas nad sobiksid, mõtleb ta.

Nad on kohal.

KARIN: Tänan. Olemegi päral. Elan siinsamas, nurgapealses korteris.
GUNNAR: Nii turu lähedal? Ja me polegi varem trehvanud.
KARIN: Nojah. Ma pole varem turule sattunud. Olen päris palju tööl. Võtan nüüd selle koti ja toimetan ise edasi. Tänan.
GUNNAR (*haarab uksest, mille Karin on lahti keeranud*): Kas tohib? See võtab vaid mõne minuti. Ma teeksin selle ise valmis. Siis on mõrv ikka asja ette läinud. (*Naerab kohtlaselt.*)
KARIN (*jahmunult*): Kelle mõrv?
GUNNAR: Eks ikka meie süütu tallekese.
KARIN: Ahah. Ma ei teagi kohe. Täna on selline imelik päev. (*Peab justkui iseendaga aru, aga mõte ei liigu.*) Olgu siis pealegi. Astuge edasi. Jätke jalanõud siia ja see teie kampsun…
GUNNAR: See meie kampsun on märg nagu uppunud kass. (*Viskab sviitri koduselt magamistuppa ja peseb käed.*) Nii-nii, enam ei lähe kaua, kohe toome puna teie palgeile.
KARIN: Üks hetk. Oodake, ma tulen.

Karin taganeb magamistuppa, laseb niiskel särgil ja teksapükstel põrandale kukkuda. Otsib pesusahtlist roosa väikeste pitsikestega rinnahoidja ja paneb selga koduse kleidi. Ta kuuleb mehe samme parketil. See on meeldiv heli. Gunnar on juba jõudnud maksa tükeldada ja selle piimaga üle valada. Näib, et mees tunneb end Karini juures üsna koduselt. Karin silitab niisket kampsunit voodil ja sätib ootamatu sissetungija külmale radiaatorile tahenema.

KARIN (*astub kööki, häbelikult juukseid kõrva taha lükates*): No tere.
GUNNAR: Üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus…
KARIN: Mida loeme?
GUNNAR: Maks peab piimas täpselt minuti ligunema. Ja siis jätame ta tsipakeseks sibula ning soola marinaadi.
KARIN: Ah soo, tundub lihtne. Ehk ma lõpetan siis ise?
GUNNAR (*läheneb Karinile, lõhnab lambavilla järele*): On teil alati nii kiire? Ei tohiks olla. Kas teate, et suurem osa lambaid on parimas suguküpsuseas kolmanda ja kuuenda eluaasta vahel? Kui nad siis tulemusi ei anna, praagime välja. Turule, letti. Inimesel on aega isegi laialt käes. Välja praakima teda ka vaevalt keegi hakkab. Kui vana te üldse olete?
KARIN: Nelikümmend üks.
GUNNAR: Näete. Teil on veel aega.
KARIN (*südikalt*): Ja isegi kui ei ole! Teate, ma olen siin viimastel päevadel mõelnud. Ühe inimese eluiga on piisavalt lühike, et see omaette mööda saata. Alati ei pea andma, isegi võtma ei pea. Võib ka lihtsalt jälgida, elu dokumenteerida. (*Lisab endamisi.*) Nagu mina.
GUNNAR: Noo, miks mitte. Aga minu tehtud toit võtke ikka vastu. Üldsegi,

lõpuks taandub kõik seedimisele. Just-just, seedetraktile, sellele imelisele ja õrnale kanalile teie sees, mitte millelegi muule. Ulatage nüüd pann.

Pann säriseb isuäratavalt. Karini süljenäärmed töötavad täiskäigul. Ta katab kiiresti laua kahele. Kas tõesti kahele?! Valab konjaki pitsidesse ja istub. Köögirätik šikilt randmel, tõstab Gunnar Karini ette taldriku pruunika toidupalaga ja jääb ise tema selja taha seisma. Karin sööb isukalt. On tõesti maitsev. Gunnar silitab õrnalt tema kaela ja pobiseb mingis imelikus lummas.

GUNNAR: Nägin juba kaugelt, et olete eriline tükk. Millised kehavormid ja lihaseline turi! Selg ja nimme on laiad, moodustades nii ühise sirgjoone. Abapiirkond, las ma katsun. (*Kompab ootamatult Karinit, nii et too jääb ehmunult kahvlit ja nuga hoidma.*) Just nii, nagu ma arvasin, abapiirkond on hea lihasusega. Jälgisin tänaval ka teie jalgu. Kintsud ümarad ja jõulised. Kokkuvõtteks, väga hea, hinne viis!
KARIN (*pomiseb*): Ümarad ja jõulised kintsud…
GUNNAR: Just-just. Seda nad on.

Pikk vaikus. Gunnar silitab naise kaela edasi. Järsku tuleb elu Karinisse tagasi. Põsed kuumad ja punased, keerab ta lauanurgal vedeleva ajalehe rulli ja äigab mehele mööda turja otsekui pahandust teinud mullikale.

KARIN: Kas sa saad! Või et tema tuleb maksa praadima! Mitte härrasmees, vaid oinas. Koristage oma haisev kampsun mu voodilt ja käige tagasi oma lammaste juurde!
GUNNAR (*ei saa aru, mis valesti läks*): Lubage parandada, oinas on ju kohitsetud lammas. Ma ei tea, et mind oleks… Aga milleks ärrituda? Hinne on suurepärane. Teil pole aimugi, kui palju kehvemaid ma iga päev näen. Kitsas turi ja olematu rind. Lisaks kõhnad kintsud ja valehambumus. See viimane on tõeline karistus. Aga teie, teie olete ilus olend, õpikunäide, kui lubate nii öelda. Loomakasvatuse seisukohalt olete kahtlemata täiuslik isend. Ja teie põsed saime ka kenasti rõõsaks. Ma ju ütlesin!

Karin on tumm, tema nägu väljendab vastikust, ometigi on ta miskipärast meelitatud. Gunnar tahab veel midagi öelda, kuid suundub siis magamistuppa, võtab kampsuni ja lahkub. Karin joob mõlemad konjakiklaasid tühjaks ja viskab diivanile pikali.

Ta ärkab elutoadiivanil. Kell on 18.30. Ta on hästi maganud. Lõpuks on päike välja tulnud. Akna vahelt immitseb suveõhtu hellitavat soojust. Karin seisatab koridoripeegli ees ja astub rahulikult välja hallist kodukleidist. Ta vaatab ennast. Ka nii pole viga. Ta silitab oma puusi ja sätib juuksed üles. Siis haigutab ta häälekalt. Talle meeldib see kõla. Ta haigutab veel korra. Siis vaatab ta kerge üleolekuga diivanit. Täna öösel kolib ta tagasi magamistuppa.

Kaarel B. Väljamäe

Laps to go...

Kui minult küsida, miks ma jooksen, siis vastaksin ilmselt, et olen ju alati jooksnud. Kuigi see pole päriselt sugugi niimoodi. Oli aastaid, mil ma ei jooksnud sammugi, kuid sel ajal ei teinud ma õigupoolest üldse mitte midagi. Isegi üle tee poodi jalutada oli piinarikas ja hirmutav. Need aastad ei loe. Ainult hauakivi kriipsul sünni- ja surma-aasta vahel saavad nad teistega võrdseks. Ühel päeval. Sinna on veel aega.

Ma ei jookse, et saledat joont hoida. Lähen välja hilisõhtul, et minu veidravõitu jooksusammul ja vanadel dressidel poleks liiga palju nägijaid, ning pärast pooletunnist sörki vohmin mõnuga paar võileiba sisse. Majoneesiga. Nii ei hoia joont ega tervist. Üleüldse ei hoia mehed joont. Seda teevad naised. Mehed ajavad end vormi. Nii nagu aetakse midagi või kedagi taga. Naine kaitseb joont, mees ründab oma piire. Aga olgu.

Ma jooksen, et mõelda, ja seegi ei ole kuigi tervislik. Sügavalt ja pikalt mõelda. Õnnetuks teeb. Rune, minu poeg, küsis paar päeva tagasi vaikselt, pikutasime parasjagu tema voodil: „Miks elu üldse on?" Tundsin talle kaasa, ohkasin vaikselt vastu. Ei öelnud, et sellest küsimusest elu algabki. Ma kadestan oma koera, sest tema ei küsi. Tema vaatab naabripeniga üle tee tõtt. Nad mõlemad lihtsalt vaatavad. Ei haugu, ei näita tundeid ega kavatsusi välja. Vaatavad ega taha midagi. Mina ei saa niimoodi naabrimeest vaadata, mina pean põhjendama hakkama, selgituse või tegevuse leidma, asjalikult nihelema, end vajalikuks mängima. Teretusest ei piisa. Parem on üldse tuppa jääda. Oodata, kuni naaber magama läheb, ja siis punuma pista. Pimedas.

Joostes tundub peaaegu iga pähetulnud mõte suurepärane. Oleks nagu purjus. Meeldid iseendale. On tunne, nagu võiksid iseenda olemuse ja maailmagi täpselt ja kindlalt ära sõnastada. Mõistad kõike ja kõiki. Kui maha istud ja ära jahtud, siis on muidugi häbi. Enda ees. Maailm ei pane õnneks tähele. Tavalised mõtted, ei midagi erilist. Kui üldse meeles on. Seda geniaalset terakest, mis joostes nii selgesti eraldus, ei ole enam mitte kuidagi võimalik tuvastada ega taastada. Sellepärast tuleb õige varsti uuesti jooksma minna, mõistus verre paiskuva mõnuainega ära petta. Tolle aine nimi ei tule hetkel meelde, aga olen selle kohta lugenud. Miski nõristub sörkides organismi ja hakkab hea. Sellepärast ongi teeääred jooksjaid täis, mõned isegi suure pakasega väljas. Nende keskpärased mõtted on sisimas paljastatud, kuid see on talumatu tunne. Purju juua nad ennast ei taha ja seepärast tulebki aina joosta. Jooksmine on tasuta käes. Kui piisavalt tihti joosta, siis kainet hetke ei tulegi. See on ellujäämisstrateegia. Jooksmine hoiab mõtte lihtsal keskmisel nivool. Ei midagi liiga lennukat. Exceli tabeli väikesed linnud.

Aga täna jooksen ma sellepärast, et Rune on juba terve hommiku peale käi-

nud. Sellest sai räägitud. Laste ja lubadustega on karmid lood. Sai räägitud, et tema sõidab rattaga ja mina sörgin kõrval, mõlemale hea ja kasulik. Lastele antakse selliseid lubadusi õhtuti, kui need tunduvad kauged ja ohutud. Hommikul kohman poisile tema suureks pettumuseks, et pean tööd tegema, suur inimene ju. Jään talle aga õige pea vahele. Vaatan netist järele öiseid tipphetki, *play off*'id käivad. Ei hakka valetama, et see on mingil viisil tööga seotud. Poiss vaatab natuke aega minuga koos mängu. Kannatlikult, et minu kõrval olla. Ütleb, et talle meeldivad kollased. Püüab osa võtta sellest, mis isale hetkel nii hirmus tähtis tundub. Ta ei saa aru. Sport ei ole ju vaatamiseks, vaid tegemiseks. Kasvab suuremaks ja mõistab, et mugavam on elu kõrvalt vaadata kui sellesse sekkuda. Lüüa saada.

Ma jooksen Rune kõrval, sest olen isekas. Ma kardan teda kaotada. Kardan, et ta hülgab mu, kui olen vana. Ma ei taha, et meie vahel oleks pahameelt ja saladusi. See on kohutav äratundmine, kui ühel hetkel taipad, et laps on hakanud sinu eest midagi varjama, et ta tunneb suurt vajadust midagi endas hoida. See võib lapsevanema täiesti meeleheitele ajada. Pinnid oma küsimustega last ja tema satub omakorda ärevusse, mõistes, et midagi üliolulist on kaalul, midagi on juhtunud või kohe juhtumas. Võimalik, et tal on pahandusi. Ta püüab aimata, millega ta on eksinud, kuidas peaks käituma, et olla vanematele meelepärane. Kui ainult õnnestuks vältida saladuse paljastamist. Järgneb absurdne ülekuulamine. Isa-ema meelerahu on kaalul ühes usalduse ja tuleviku pühadega, kui perekond peaks olema koos ja õnnelik, ühise laua ääres. Laps tajub seda tohutut koormat oma väikestel õlgadel ning kaevub vaistlikult oma tühise saladuse sisse, suu lukus ja nutuvõru traataiana selle ümber. Ligipääs keelatud.

6 laps to go

Esimene ring. Tahame jõuda enne ähvardavat vihma oma ringid ära teha. Panen arvuti kinni ja kamandan poisi riietuma. Tänav on argipäevaselt tühi ja varakevadiselt paljas. Väravast välja astudes on meil seiklejate näod ees. Läheme liikvele. Mina, Rune ja vaikne jahe tuul. Oleme kõrvuti ja igaühel on siin oma asi ajada. Poiss väntab ahnelt ja tunnen juba esimeste sammudega, et lihastes puudub õige valmisolek. Kõik stressiputukad poevad vasakusse säärde ja hakkavad seal valusasti närima. Nad tuleb nüüd maha tallata. Mida või keda Rune tallab, seda ma ei tea. Ilmselt on ka tal oma plaan peas valmis. Me ei räägi liikudes kuigi palju. Mina võin end joostes vabaks mõelda. Või haletseda.

Lihtsam oleks mitte haletseda, mitte armastada. Saaks kaua magada, ei oleks tarvis joosta. Loeks kahetsuseta halbu uudiseid ja võtaks veel teise tassi kohvi, sest mina ei ole ju süüdi, et maailm on niimoodi läinud. Üksinda ei oleks vaja võidelda. Aga armastad ja võitled, teisiti ei saa. Olen hakanud ärritavaid jutlusi pidama salamisi lootes, et mind minema aetakse, nagu Jeesus kodukohast aeti, kuid seda pole juhtunud. Jumalale need vist meeldivad. Ja mõnele inimesele ka. Keegi küsis, millal ilmub jutluste kogu. Loodetavasti mitte kunagi, oli minu

vastus. Äärmisel juhul pärast surma. Kes selliseid asju üldse kogub? Küsijal ei olnud aega mu surma oodata ja ma kinkisin konspekti, mida parasjagu käes hoidsin. Seepeale küsiti samasse autogrammi. Olin niivõrd hämmeldunud, et allusin korraldusele. Oma kahtlustest ei rääkinud. Et ma ei käiks ehk kirikuski, kui ise jutlustama ei peaks. See jutt oleks lühikeseks vestluseks liiga segane. Niisama lihtsalt ei saa minna teiste inimeste häid harjumusi murdma. Probleem on minus.

„Keerame siit tagasi. Läheme uuele ringile."

„Sama teed?"

„Täpselt." Poisile meeldib kindel rütm ja rutiin. Lasen tal end juhtida. Väiksena jooksin vanaema aias murule tumedad rajad sisse. See oli üsna inetu ja vanaema ei olnud rahul, kuigi püüdis nördimust varjata. Küsis, et miks ma metsas ei jookse. Ei taha, oli minu lihtne vastus. Mets oli paarikümne meetri kaugusel, aga mul oli kindel rütm ja rutiin. Mul oli murulapp ära mõõdetud ja stopper käes. Ja seda ei pandud mulle pahaks. Elasime väikeses alevis, meie majad, vanaema ja vanemate oma, olid lähestikku. Minu ülesandeks oli vajadusel ühest majast teise mune, suhkrut või uudiseid vahendada, sest vanaemal ei olnud telefoni. Kord sündis sellise vahenduse kaudu enneaegne kogelmogel, kuid sedagi ei pandud mulle pahaks. Mina lidusin ustavalt ja unistasin maratonist. Seesama mõte tuli mulle ka nüüd joostes pähe. Seni on jätkunud tervet mõistust seda mitte teoks teha. Nii ma end lohutan küll, aga võib-olla olen lihtsalt alla andnud. Maraton, see juba oleks midagi…

5 laps to go

Poiss sõidab kodutänavale liiga ulja kaarega, kuid mina ei ütle midagi. Teen peatuse ja venitan laternaposti najal jalgu. „Mitu ringi on jäänud?" Ta ei ütle mulle, hoiab pinget. Mitu ringi veel, *laps to go*, lugesin lapsena ekraaninurgast maratonijooksu võistlusi vaadates. See oli mingi mantra, mis ei ole päriselt üheski keeles, kuigi kõlab üht- või teistpidi tuttavalt õige mitmes. *Laps to go, laps to go*. Kindlasti mitte „läps tu gou". Alati „lapstogoo". Elasin kaasa sellele, kuidas jooksjad jõuavad eesmärgile järjest lähemale. Kõigi pärast oli võrdselt hea meel. Ootasin ärevusega kohtuniku kellahelistamist viimase ringi tähistuseks. Mahajääjatest oli kahju. Jooksu oli toredam vaadata, kui punt püsis koos.

Kõrvaltänava koer haugub meie peale palju laisemalt kui esimesel ringil, aga võpatan siiski. Olen süvenenud, erk ja haavatav. Läbi põlenud, kõik mõjub liigategemisena. Olgu kiitus või kriitika, ühe teeb välja. Kaotasin ju Liivi auhinna. Mind esitati kandidaadiks, aga auhind jäi saamata. Järelikult kaotasin. Kui sa oled korra midagi võitnud, siis oled rikutud. Kui antakse auhind, siis igal järgneval aastal elad läbi pettumuse, olenemata sellest, kas üldse midagi vahepeal avaldanud oled või mitte. Sind on igal juhul kõrvale jäetud. Loed lehest nimesid, vaatad pilte, võrdled tekste ja neelatad kibedalt. On väga häid autoreid, kes on pidevalt tähelepanu all ning ei peagi midagi võitma. Nad avaldavad häid

raamatuid, tuumakaid mõtteid, neid kutsutakse külla, neid kõnetatakse vahel isegi tänaval. Nad on olulised, nende raamatuid ostetakse. Mõni loeb isegi läbi. Minule langes osaks õnnetus pälvida auhind kohe, kui olin ajakirjas esimesed tekstid avaldanud. Sain aru, et see on kutse seltskonda, aga ei osanud seda kuidagi vastu võtta. Noor, kohmakas ja ülbe. Kuid ülbe igasuguse väljendusrikkuseta, mis seltskonnas nii vajalik. Sõin auhinna kõrvale vaikides võileibu, noogutasin innukalt ja kõkutasin naerda naljade peale, mille mõistmiseks oleksin pidanud sündima kakskümmend viis aastat varem. Tobu. Muidugi nähti mind läbi.

Mudin pahuralt vasemat säärt, poiss ootab kannatlikult sadulas. Vaatab mind vaevu aimatava murega. Muidugi tahaksin mõelda elust tänulikumalt. Igal juhul mitte nii neurootiliselt. Aga ma ei oska. Praegu. Mõistusega saan aru, aga mõistus on liiga väsinud, et tundeid juhtida. See ei ole enam tavaline kevadväsimus, kui iga telefonikõne hirmu nahka ajab. Huvitav, kes see on ja mida tahab? Ohkad, võtad vastu, lahendad asja ära. Kurnav. Suur kergendus, kui helistab naine, et lihtsalt mu häält kuulda. Lihtsalt, minu häält. Kas saab olla paremat armastust? Tõesti. Õhtul konutad teleri ees. Räägitakse sinust, käib kirjandussaade. Menuki autor pajatab oma vaevast ja edust ning peab vajalikuks ühel hetkel mainida: „Siinkohal peaks vist rääkima Jonatan Toomingast, kes on minu hea tuttav. Ma julgen öelda sõber. Ta on sedasorti inimene, kelle juuresolek vaimustab mind. Ja mitte ainult mind. Kõik, kes on temaga kokku puutunud, on midagi hakanud tegema paremini. Või on neil lihtsalt vedama hakanud. Ma ei oska seda seletada, keegi peaks seda uurima. Kõige paremini sain aru, miks mul endal seda raamatut vaja on, siis kui Jonatan mind kuulas. Mõistate, ta lihtsalt kuulas mind…" Räägitakse minust, aga mul ei ole sellest erilist rõõmu. Saan aru, et kuigi tarbetult avameelne, on see kõik ka tõsi, pealegi nii hirmus toredalt tõsi, ometi ei suuda ma seda oma tunnetesse juhtida. Mul ei ole hea meel. Loomulikult on see paljas enesehaletsus. Seda piinlikum. Oleksin ma sündinud kakskümmend viis aastat varem, siis ei lubaks ma endale enesehaletsuse luksust. Töötaks end niisama surnuks või vigaseks. Ja räägiks vahele nalju, mille mõistmiseks tuleb ridade vahele pugeda.

4 laps to go

„Kas sa nägid, et selles autos magab üks mees?" Poiss peatub.

„Ei, ära praegu vaata. Vaata järgmisel ringil."

Rune otsustab oodata, tal on nüüd veel üks eesmärk. Elan talle kaasa. Kõrvaltänava koer ei haugu meie peale. On meiega harjunud. Lihased on mulle alistunud. Jooksmine töötab nüüd minu heaks. Säärevalu on peaaegu ununenud. Sisemine sportlane on ärkvel ja annab intervjuud.

Kui te näete tänaval mehi sportimas, siis näete kirjutamata lehelugusid. Mööda löödud penaltid koolidevahelistel võistlustel. Eksimused korvi alt ja vabavisetel, kui käimas on lõpuminutid. Ei kaameraid ega ajakirjanikke. Käputäis

parastavaid pealtvaatajaid ja väikese poisi suur valu, mis jääb eluks ajaks meelde. See valu on täpselt sama suur kui tipus olnud sportlastel. Olen selles päris kindel. Võib olla suuremgi. Sest need mehed on selle valuga üksinda.

Mul läheb vahel siiamaani uni ära, kui meenutan, kuidas koolide vabariiklikul finaalturniiril jäime viiendaks, kuigi oleksime pidanud võitma. Esimesel päeval tegime kõigile tuule alla. Me paistsime päris korvpalluritena, olime treenitud, heas vormis. Läksime treenerile vastu vaidlemata magama. Kõik tajusid, et võime võita. Olime vastaseid näinud. Ei midagi erilist. Vastased olid näinud meid ja võisid rahulikult pool ööd kaarte taguda, ilma vähimagi lootuseta. Järgmisel hommikul oli mäng, mille oleksime võinud ka soliidselt kaotada. Nelja hulka pääs oleks kindel olnud. Kuid me kaotasime päriselt. Suurelt. Mingi külapoiss andis just meie vastu oma elu kontserdi. Mul pole isegi meeles, mis küla see oli. Kõik läks valesti. Juhtub, et see röövib vahel une. Kui te näete tervisesportlasi tee ääres või keskealisi mehi, kes võtavad oma mänge liiga tõsiselt, siis näete neid lugusid. Nad ei saa öösiti magada. Sellest tuleb aru saada. See ei ole niisama.

3 laps to go

„Nägin."

„Mida sa nägid?"

„Meest. Magab. Naljakas." Poiss kinnitab fakti külmalt. Ta ei naera tegelikult. Lihtsalt ütleb: naljakas. Mees on roolis, pea kuklas. Suu on tardunud naerul nagu koolnud oraval. Miks ma niimoodi mõtlen, ma ei ole ühtegi surnud oravat näinud. Hoiatan poissi, et ta hoo maha võtaks. Ta ei tee seda. Ei kuula. Tal on oma rütm ja rutiin. Sõidab kauni kaarega tänavale välja. Mina pean terve selle aja hinge kinni ja lasen pärast kurvi kergendatult õhu välja.

Õhu ja mõtted. Neid pole enam palju jäänud. See ongi jooksmise võlu. Puhas leht tuleb ette. Pärast kirjuta, mida tahad. Puhkame kivil. Poiss ei ole väsinud, vaid naudib hetke. Meeste jutud. „Kas sa vahel kalale tahaksid minna?"

„Jaa," vastab poiss erilise entusiasmita. Tegelikult on lapsed väga vähenõudlikud. Selles asjas tuleb endal kavalus säilitada. Kalale pole tarvis minna. Võib keset teed toika kätte võtta ja mängida. Saak pole nii tähtis. Peamine, et isa on kõrval. Mängib. Ikka veel mängib, kuigi harva. Sest täiskasvanutega juhtub ju midagi ja nad ei oska enam nii palju mängida. Ei oska enam elada, nähtamatuid kalu püüda. Vaatavad kõrvalt.

Võimalik, et me ei lähe enam mitte kunagi niimoodi jooksma. Rune rattal ja mina kõrval traavimas.

2 laps to go

Koer on meid ära unustanud. Ehmun sellest, et tänavanurk on täiesti vaikne. Vaatan, ta istub aiaservas ja liigutab laisalt kõrvu, ainult kõrvu. Jään seisma. Vaatan koera. Ta kallutab pea viltu.

„Rune. Mis sa talle nimeks paneksid?" Koer vaatab Rune poole.

„Tõnu." Ta ei mõtle üldse. Ma ei saa aru, kust ta need vastused kohe võtab.

„Tõnu? No proovime."

„Tere, Tõnu! Tõnu, kuule!" Koer hakkab haukuma. Ei ole Tõnu. Ei ole mõtteid. Ainult jooksurütm. Õhk lõhnab ninas täpsemalt. Harmoonia, mida ei pea endale seletama.

Final lap

Kohtunik helistab kella. Minu peas. Siis saabub peaaegu täielik vaikus. Pilv tõmbab alumise serva üles ja valgus on korraks kirkam. Tuul ei tee häält. On oma töö tänaseks lõpetanud. Kohe jõuame talle järele.

Paar sekundit enne kodukurvi võtmist märkame linnamaasturit. Poiss pidurdab. Paar sekundit varem kurvi sisenedes oleks tema ratta trajektoor maasturiga küljetsi sattunud. Teadvustan seda, aga mul ei ole mahti tunda õudust ega tänu. Ma olen end neuroosidest tühjaks jooksnud. Kui mingi oht oli, siis oli. Ainus mõte. Oli mis oli. Ees on ainult viimane sirge. Tuleb kiirust lisada. Koju tuleb alati tulla kiiresti, suu vahul, vere maitse suus. Rune väntab kärmelt, jooksen ta kõrvale, lähen mööda. Süda ei luba võita. See ei huvita mind. See on nende jooksude häda, et keegi võidab ja keegi kaotab. Me jõuame koos koju. Täielik tuulevaikus. Kaks lörisevat nina, kriiksuv aiavärav.

Rune läheb rahulolevalt tuppa. Mingi uue ja selge plaaniga oma lapseelu tarvis. Mina jään aeda koerajunne korjama. Kummardudes paljastub selg ja tunnen esimesi piisku. Tuppa peab jooksuga minema.

Istun esikus maha, sokid on jalas märjad nagu siis, kui haigus hakkab lahkuma ning alanev palavik laseb juba lehte lugeda või telekat vaadata. Keegi ei pane pahaks ega pea vajalikuks märkust teha, justkui logeleksid niisama. Kõik on õige, kuna sa ei ole veel päriselt terveks saanud. See on hea aeg tõve ja tervise vahepeal. Teen rutakalt esimesed märkmed, et siis kohv käima panna. Istun maha, kirjutan: Esimene ring... Kell tiksub ja tajun endas nõusolekut sekundiga. Ta on ikka õige pikkusega tehtud, mõtlen. Täpselt minu jaoks.

„Rune! Saad sa korraks tulla?" Poiss tuleb vaikselt mu juurde ja vaatab otsa. Need lapse otsavaatamised, kui neid tähele panna. Selles on veel suurem nõusolek ja sobivus. Suur sekund, mis ei vaja lahendust. Võtan selleks mõnuga aega ja vaatan ta silmi. Huvitav, et ta ei pane tegevuse katkestamist ja isa vaikimist pahaks. Nagu näeks midagi huvitavat. Jagab ära, milles asi. Lastel on loomulikku tarkust neis asjades.

„Millele sa rattaga sõites mõtlesid, Rune?"

„Hiirtele. Nad ajasid meid taga.” Jälle kiire vastus.

„Mängisid?” Poiss ei vasta rumala küsimuse peale midagi. Muidugi mängis.

„Hiired. Kas terve tee?”

„Terve tee.” Hiired ajasid meid taga ja mina mudisin laternaposti najal säärt. Vaene poiss.

Kohv jahtub tassis kiiresti. Juba teine lonks on leige. Joomine polegi tähtis. Tähtis on lõhn sel ajal, kui mõtled. Vaatad elu kõrvalt. Nii on lihtsam.

Sajab rasket ja sünget vihma. Uks käib. Naine jõuab koju. „Te väljas ka käisite täna?”

„Käisime. Saime napilt enne vihma.”

Naine ei kuule seda vastust. Ta on kusagil ära. Ei ole veel koju tagasi jõudnud. Seda juhtub meil mõlemal. Minul pärast pühapäeva, temal pärast inimesi. Inimesed on hädas ja haiged. See võtab mõtte kinni küll. Tuleb naisele järele minna.

„Oled sa väga väsinud?”

„Me peame sinuga see aasta puugisüsti ära tegema.”

„Vaatasid programmist?”

„Mh-mh.”

„Muidu tööl?”

„Suht rahulik päev oli. Üks imelik käis… Vaktsiinivastane. Nagu nad on. Lapsele pole lubanud midagi teha. Aga nüüd kardab ise invaliidiks jääda ja tegin süsti.”

Elu, mida mina kõrvalt vaatan. Naine on seal sees ja minul tuleb ta sealt välja tuua.

„Ja õhtul oli üks kurb asi. Me tegelikult ei tea, mis tal täpselt juhtus. Üks mees. Meist vanem, aga mitte palju. Hommikul jõi kohvi nagu ikka, luges lehte. Kulm oli kortsus nagu ikka.”

Tema laps ütles niimoodi. Kulm kortsus nagu issil ikka. Siis issi lahkus kodunt, unetu ja segaduses. Sõitis võõrastel tänavatel ringi, kuni väsis. Kuni täitsa ära väsis. Niimoodi leitigi. Ta oli auto kellegi maja ette parkinud ja see läks koputama, kui koju jõudis. Tükk aega koputas, aga mees ei ärganud üles. Ja siis selgus, et ei ärkagi. Mees on roolis, pea kuklas. Suu tardunud naerul.

„Kuidas teil päev läks?” Vaatan naisele tühja pilguga otsa. „Jonatan!” äratab ta mind leebelt. „Kuidas teil läks?”

„Meil… Meid ajasid hiired taga...”

Elo Lindsalu

„Alati ja iga päev mina loodud olen Toonela jõgedest üleastumiseks…"

Toomas Liivi luulepõimingu puhul

Toomas Liiv (1946—2009) kuulub nende loojate hulka, kes ilmutab end aktiivselt ka pärast oma ajaliku elu lõppu. Eesti kirjandusmaastikul on ta üpris erandlik, intrigeeriv ja üks enimvaieldud autoreid XX sajandi lõpul.[1] Kuigi ta on avaldanud vaid kolm luulekogu, lisaks üksikuid luuletusi ajakirjanduses[2] ja tsükli „Kase põlemine" nelja autori antoloogias „Närvitrükk" (1971), võib öelda, et tema luuletuste vähest kvantiteeti korvab nende algupärasus ja intensiivsus. Võib isegi rääkida Toomas Liivi surmajärgsest taastulemisest: 2017. aasta algul ilmus „Loomingu" arhiivikapist välja novelli „Õmblusmasinad" käsikiri,[3] sama aasta märtsis vaatasime Liivide kodus Nõmmel läbi paar kastitäit kladesid, vihikuid ja masinakirjalehti ning leidsime muu hulgas ühe poolelijäänud romaani.[4]

Liivide koduarhiivist leitud käsikirjade seast tuli välja ka paarkümmend seni ilmumata luuletust ja visandit, neist osa lõpetamata. Käesolevas „Loomingu" numbris avaldatud järelpõimingus on kaheksa luuletust, kirjutatud enamikus 1971. aasta esimesel poolel. Miks autor neid üheski oma luulekogus ega mujal ei avaldanud, pole teada. Võib-olla ei pääsenud tekstid läbi tema enesekriitikasõelast, võib-olla kirjastuse mahupiirangust. Kuigi Toomas Liiv oli nende kirjutamise ajal vaid 25-aastane, on luuletused ajaproovile vastu pidanud, mõjudes praegugi värskelt.

Käsikirju uurides sain tutvuda ka Toomas Liivi luuletamise köögipoolega. Kaks ruudulist vihikut sisaldavad valdavalt trükis ilmunud luuletusi ning need on kirjutatud väikese käekirjaga korrapärastesse nummerdatud plokkidesse. Mõni luuletus on ilmunud uue pealkirja all, mitut on avaldamisel tunduvalt muudetud ja/või lühendatud. Ülejäänud kolmes, nn mustandite kaustikutes ja vihikus on tekstid kirjutatud suure hoogsa käekirjaga lehekülje servast servani, vajadusel sõnu poolitades. Niisiis sündisid korrapäraseid stroofe imiteerivad „kastikesed", mis omal ajal paljudes hämmastust tekitasid, paberit kokku hoides! (Toomas Liiv oligi säästliku suhtumisega, näiteks ei visanud ta ära ühtki koopiapaberit, mille teisele küljele võis veel kirjutada.) Hiljem, kui ta luuletusi juba kirjutusmasinal tippis, oli värsigraafika kujundajaks 30—50

1 Pean silmas eelkõige luulekogu „Fragment" (1981) ümber tekkinud poleemikat 1980. aastatel.

2 Toomas Liiv debüteeris viie luuletusega ajakirjas „Noorus" (1968, nr 4).

3 Avaldatud „Loomingu" 2017. aasta aprillinumbris siinkirjutaja saatesõnaga.

4 Lisaks olgu mainitud Toomas Liivi mälestuskonverents 14. I 2011, artiklikogumik „Tekst teeb oma töö" (2012) ning Jaak Urmeti Toomas Liivile pühendatud telesaade „Inimese mõõde" Tallinna TV-s 12. III 2017.

täheruumi pikkune rida: „…segmenteerisin oma luuletamise käigu nendesse parajatesse reapikkustesse. [---] mulle ei meeldi lühikesed värsiread.” Et niisuguse salvestuse käigus sündis teinekord anžambmaan ehk värsisiire, olnuvat protsessi juhuslik kaasnäht. Klassikalisi värsivorme on Liiv vaid harva järginud, küll aga on ta poeetikanõudeid „tühjaks teinud” ehk parodeerinud, nagu võib lugeda tsiteeritud „Keele ja Kirjanduse” ankeedivastusest.[5]

Umbes pooled luuletused on dateeritud, lisatud on ka kellaaeg ja allkiri. Visanditel on näha läbikriipsutusi ja parandusi, nurksulgudesse on kirjutatud alternatiivseid sõnakujusid. Mitmest luuletusest leidub eri variante, näiteks on luuletustest „Armastus hiirenahkades” ja „Kase põlemine” tervelt neli versiooni. Autor on järelikult luuletamisetööd väga tõsiselt võtnud, olnud järjekindel ja katsetanud mitmeid verbaalseid võimalusi. Et esimese hooga kirjapandu pole enamasti avaldamisküps, vaid nõuab viimistlemist või isegi ümberkirjutamist, sellele viitab ka „Achtungi” (2000) lõpus oleva tsükli pealkiri: „Läbitöötamata luule”. Niisiis on luuletuste „läbi töötamine” Liivi luuletamisprotsessi loomulik osa. Allpool võib võrrelda „Kase põlemise” teist ja neljandat teisendit, mille sünteesimise ja tihendamise käigus sai luuletus oma lõpliku kuju. (Maha tõmmatud sõnad on siit mõistagi välja jäänud, nurksulgudes sõnad säilitatud.)

KASE PÕLEMINE
2. variant

Ühel vaiksel ööl põleb ennast valgeks musta taeva ja sinu siniste
akende all õues kask, nii et valged sädemed kaselehtedest,
tuleniidid okstest ja tuhaase tüvest. Pisaraid sinu silmadest
ja kasetohtu põlemas uduks hõljuma luhtadele.
Kasesüsi hõõguma valusalt kellegi siniste akende alla.
On need sinu aknad? Kustuvad söedki. [Nii et] Ja hommikul on kase põlemisest saanud jõgi sinu sinise akna alla, voolama kaseudu üha uutele ja uutele luhtadele.
Ja sellestki vaiksest ööst saab nii [sel viisil]
mälestus kasest [kasemälestus] [kase]jõena voolama
läbi luhtade mere poole, võib-olla.
4.04.1971 kell 23.11. T. Liiv

4. variant

Sa oled juba kindel, et sellest tuleb vaikne ja pime öö, ent
siis äkki lööb põlema musta taeva ja sinu siniste akende all
end valgeks kask, nii et valgeid sädemeid kaselehtedest,

5 Eesti elav luulelugu. „Keel ja Kirjandus” 1996, nr 2, lk 113; **T. Liiv**, Luuletused 1968—2002. Tallinn, 2003, lk 230—231.

tuleniite okstest ja tuhaase tüvest.
Siis ärkavad pisarad sinugi [suitsust]
kirvendavais silmis, valusalt hõõguvad
veel kasesöed siniste akende all. On need üldse
sinu sinised aknad. Ja tuleb hommik ja
kase põlemisest on saanud jõgi sinu siniste
akende alla. Üks armetu ja nimetu kasejõgi voo-
lamas mingit mälestust kunagisest kasest üha
uutele ja uutele luhtadele. Ja võibolla merregi...

„Närvitrükis" ilmunud variant:

Sa arvad küll, et on saabunud vaikne ja
pime öö, mil midagi ei juhtu, ent ometi
hakkab äkki just sinu siniste akende all
põlema kask, nii et valgeid sädemeid

kaselehtedest, tuleniite okstest ja tuha-
ase tüvest, ja kasetoht põleb end uduks
hõljuma luhtadele, voolama jõena läbi luh-
tade ja sel viisil kandma mälestust ühest

kunagisest kasest ikka uutele ja uutele
luhtadele.

Kui teises variandis on seitse ja neljandas kuus lauset, siis viimane variant on esitatud ühe pika lausena. Luuletus on seeläbi voolavam, millega omakorda haakub jõemotiiv, ning kokkuvõttes ka mõjuvam. Kõlaharmooniat täiendab lauserütm. Silma hakkab sinimustvalge värvisümboolika: ööpimedus assotsieerub mustaga, aknad on sinised ja sädemed ning kasetoht valged. (Paistab, et niisugune poeesia tsensorini ei jõudnud.) Jõgi esineb metafoorina mujalgi Liivi luules, näiteks „Fragmendis" ilmunud luuletuses „Ja ei midagi muud" on „mälestuste kirvendav jõgi", siinses tsüklis ka „Surmajõe ületamine". Toomas Liivi noorusluulet on suurepäraselt tõlgendanud oma ettekandes tema mälestuskonverentsil Toomas Haug, kes leidis, et selles on kesksel kohal põlemise kujund: „…elu kui põlemine, kui põletada saamine. [---] Igatahes on keegi hall vanamees korraldanud Toomas Liivi noorusluules metamorfooside ja (tuhaks)põlemise müsteeriumi, mille ees ei saa silmi sulgeda, müsteeriumi, mis on sätendav ja mõttetu ja mida iseloomustab toomasliivilik kurbuse ja kirgastusega varjundatud ilus meeleheiteseisund." Eraldi „Kase põlemise" luuletust käsitledes märgib ta: „Võib-olla niisama lihtsalt kirjeldabki 25-aastane luuletaja elu lühikest lahvatust ja seda, mida me nimetasime tema eeskujul surmajärgsuseks — inimese eksistentsiks uduna ja mälestusena."[6]

6 **T. Haug**, Toomas Liiv ja tema aeg. Rmt: **T. Haug**, Tagasi Troojamäele. Tallinn, 2015, lk 336.

Järelpõimiku luuletused on meeldesööbivalt visuaalsed — olgu leegitsevast kasest, naervast pajupuust, hüppel tardunud gasellist või Aafrika mustadest lastest. Liivi varasem luule, mis on ilmunud „Närvitrükis" ja kogus „Kurbus vikerkaarest" (1971), ongi suuresti pildiline. Justkui selle tõiga kinnitamiseks on pintsel ja maalimine tema luules korduvad atribuudid, näiteks luuletus „Nature Morte" algab sõnadega „Maalin oma seekordsele pildile...".[7] Sõna võimalused pildile — või pildi sisse — eri mõtteid ja tähendusi luua on laialdased, nii võib sõnadega maalida kas või filosoofilise pildi. Luuletuses „Naermas näen pajupuud" vastandatakse poeetilisele maailmanägemisele asjalik-praktiline: lüüriline mina imetleb pajupuud suursuguse ja sümboolsena, koguni naervana, tavaline lihtinimene aga näeb selles vaid korvimaterjali.[8] Luulemina tunneb lähedust pigem pajuga, teisalt vaatleb ta kõike kusagilt kõrgemalt, otsekui jumalikult positsioonilt. See hoiak sarnaneb Bingeni Hildegardi müstilise elutunnetusega, „mille aluseks on jäägitu usk jumala loodud maailma ilusse (ilu on korra mõõt!), mis annab inimeksistentsile mõtte ja eesmärgi".[9] Kas saab aga looduse ilu päästa maailma, kui ikka ja alati tulevad puuderüüstajad, tuleb püssiga jahimees, kes tulistab pääsukest, tuleb ka ülemkokk Peeter, kes kutsub taeva all vaba ja kaunina lendava linnu kööki pardilauale, et tal kael läbi lõigata.[10] Ajal, mil Eesti metsad on ärihuvide valitsemise tagajärjel suures ohus, puudutab luuletus meie tundlikke närve.

Üpris üllatavad on neli Aafrika-ainelist luuletust (neist üks, „Tuulde hüüdmine", on ilmunud „Fragmendis"[11]), millesse tekkis kiusatus sisse lugeda praeguseid probleeme. Neis aimub midagi jäljenduslikku sellest naiivsevõitu luulest, mida 1950.—1960. aastail kirjutati Aafrika vabadusvõitluse kohta.[12] Lisaks võis impulsi anda geneetikasuund, mille kohaselt asus inimkonna — karvkatteta *Homo sapiens*'i — häll palavas Ida-Aafrikas. See on ju tõepoolest Aafrika tuul, mis kannab maailma laiali soojust, teisalt kumab luuletusest „Mina usun" kahtlust, isegi irooniat. „Unistus Aafrika mustast lapsest" on sürreaalsem, „peotäis mulda" musta lapse käes tekitab mitmesuguseid mõtteid ja seoseid. Aafrikaga seostub ka nägemuslik „Gaselli hüpe". Gaselli hüpe kõrgusesse on kui sööst tavalisest aja- ja eluvoolust väljapoole, seda võib tõlgendada ka loominguaktina — kui näha gasellis kunstniku võrdkuju. Toomas Liiv on mitmes luuletuses oma kunstnikumissiooni rõhutanud: „...ja kui ma vaid suu- // daksin jäädvustada midagi kadumatult kau- / nist selles katkematus, selles lõppematus / päikese-

7 **T. Lii**v, Luuletused 1968—2002, lk 102.

8 Konfutsionismis tähistab see inimest, kes ei hooli kultuurist ja haridusest ega õilsatest eetikanormidest ja toimib omakasust ning muudest egoistlikest huvidest lähtuvalt. Vt: **L. Mäll** jt, Ida mõtteloo leksikon. Tartu, 2006, lk 109.

9 **R. Ruut**, Visiooniga naine Bingeni püha Hildegard. „Raamat" 6. XII 2017.

10 Luuletus „Enne pardilauda". **T. Liiv**, Kurbus vikerkaarest. Tallinn, 1971, lk 12—13.

11 „Fragmenti" ärgitas kokku panema Jaakko Hallas, kes tollal töötas kirjastuses „Eesti Raamat" proosatoimetajana. J. Hallase e-kiri autorile 13. XI 2017.

12 Vt: Vabaduskoidiku rütmid. Aafrika poeesiat. Koostanud Eerik Teder. Tallinn, 1964.

joobes!”[13] Teisalt osutab gaselli hüpe elu ajalisele piiratusele: „Nii on elu, ja nii on ka gaselli hüpe. / Ainult hetk iseendaga, silmad suubumas / päikesesse, ja siis vabadus.”

Läbini irooniline „Üleskutse võitlemisele” juhib tähelepanu tõsiasjale, et kuigi tuuleveskitega võidelda ei ole mõistlik, tehakse seda ikka ja jälle. Nii nagu Cervantese ajal XVI sajandil, nii ka 1970. aastatel ning nüüdki, sest inimloomus on ikka sama. Me ei viitsi võidelda iseendaga, sest see on lihtsalt igav, kommenteerib ta don Quijote’i tegutsemist oma iroonilisel moel. Ja enamasti puuduvad ka toetajad, kes seda võitlust väärtustaksid. Kui Cervantese romaan on ligi tuhat lehekülge pikk, siis Liivi luuletus on lühike; loodetavasti meenub see lugejale hetkel, kui tema tee mõne ohtliku tuuleveskiga ristub.

„Pagemine kajakate eest” on kirjutatud pisikese käekirjaga vihiku servast servani, mistõttu mõjub kui miniatuur. Rütm on saavutatud hääliku- ja sõnakordustega. Lapsepõlve mäletamine piltidena võis olla autorile rabav tähelepanek ja ajendada seda kirja panema. Tabav metafoor on ka täiskasvanuna valgeks pilveks saamine, mis katab kinni lapsekäega joonistatud pildi. Teksti meeleolu, põhiidee ja „kajakaid söövate kalade” motiiv on kasutamist leidnud „Fragmendi” avaluuletuses „Retrospektiiv”.

„Surmajõe ületamine” on kui käeulatus teispoolsusest. Luulemina trotsib surma noorusliku uljusega, „püstipäise poisina, vigurlikuna kui mees muistegi”, erinevalt luuletustest „Vanaemale”, „Fuuga” ja „Lahkumine”,[14] mis on ajendatud isiklikust kokkupuutest surmaga. Veendunud elujaatus ja „põledes üle Toonela voogude” surematusele vastu minek on üdini toomasliivilik. Tähelepanuväärne on sõna „olema” vormide ja tuletiste kasutus: „Olen ju ometi mina tühjusest tabamatu [---] ja mitte iialgi ei olematu.” Tähenduslik ühisruum tekib eeskätt Artur Alliksaare luulekogu pealkirjaga „Olematus võiks ju ka olemata olla”, samuti Debora Vaarandi luuletusega „Läbi jõe” (1969), mis kirjutatud hea sõbra August Sanga kaotuse valust inspireerituna.[15] Olemine ja olematus on Liivi luule üks läbivaid mõisteid, olgu varem ilmunuist nimetatud näiteks „Olemisest nööpauguna” ja „Ja ometi olen mina see”. Alliksaare juba mainitud luuletus, aga ka „Õhtute kollane tolm” ja veel mõni tunduvad olevat Liivi luulesse oma jälje jätnud. Tema tekstides korduvad märksõnad, nagu *lumm-lummus, julm-julmus, ulm, juhus, olemine-olematus, kattuma, kaarduma*, mis on tähenduslikud ka Alliksaare luules. Olgu näiteks või Liivi luuletus „Saatuse tummtühjas valguses”, eriti aga „Achtungi” lõputsükkel. Sealsed seitse kirja taanilikule muusale Jytte Eckersbergile on variatsioonid nendesamade sõnadega, omalaadsed luuleeksperimendid. Võib-olla on see kummardus eesti luule Suurele Legendile, kes oli ju paljude 1960-ndail luuleteed alustanud noorte oluline eeskuju ja mõjutaja. Mõningad Alliksaare luule üldised lähtekohad kehtivad ka Toomas Liivi luule puhul. Näiteks arusaam kõige olemasoleva

13 **T. Liiv**, Luuletused 1968—2002, lk 94.

14 **Sealsamas**, lk 19, 45, 142.

15 Maie Kalda suusõnaline kommentaar siinkirjutajale 27. IX 2009.

seotusest ja pidevast muutumisest, samuti „kõiges peituv v õ i m a l i k k u s, mis sageli realiseerub määramatus juhustemängus".[16] Ka fragmentaarset tekstitüüpi ning kõlasunnist ajendatud, argiloogikast rippumatut mõttemängu ja kujutlusvoogu kohtab Liivi luules palju. Alliksaarelik on ka veendumus, et surmal pole rangelt lõpetavat tähendust. Ja lõpuks muidugi mõlema sisepagulus, mis küll Liivi puhul võib näida väliselt uskumatu, kuid teda lähemalt tundnud inimesed selles vaevalt kahtlevad. Vaatamata mõningatele sarnastele joontele on Liivi luule siiski midagi muud, eesti luule üldpildis originaalne ja kordumatu.

Viimase luuletuse, imeilusa „Viimse valsi" pealkirja kannab ka „Fragmendis" ilmunud tekst, mis aga erineb järelpõimiku omast oluliselt, kuigi selleski figureerivad luuleelementidena viiul, liblikas ja küünlad. Olgu see siinkohal võrdluseks tsiteeritud.

VIIMNE VALSS

On lummavalt kirvendav loojanguhetk.
Sa puudutad tahtmatult viiulit. Pet-
tumuskildudest karedat süüdata püüad
siis tundmuste tuhka, ja lahvatab

leeklema soovidest sosistav viimne
su valss. Küünladki süttivad sinu
nüüd loojuvaks lennuks, ja liblikas
libiseb lootustest luitunud viiulile.

Ning väreled, uneled nii oma viimse
sa valsi veel sosinas, et äkitselt
kadunuks märkad siis liblika viimselt-
ki hõõguvalt viiulilt. Küünalde krii-

dises julmusevalguses võbised, vabi-
sed, varised eemale ikka ja üha ja
treppide poole, ja jäätuma jäävadki
vaibuvalt tuhka ja tuulde vaid vii-

rastusvaikus ja tühjaksmängitud, lib-
likata viiul.[17]

---

16 **T. Liiv**, Artur Alliksaare luule. „Keel ja Kirjandus" 1976, nr 11, lk 691; Tekst teeb oma töö. Koostaja Elo Lindsalu. Tallinn, 2011, lk 10. Vt ka: Eesti kirjanduse ajalugu. V/2. Tallinn, 1991, lk 368—375.

17 **T. Liiv**, Fragment, lk 50; Luuletused 1968—2002, lk 136.

Tuleb tunnistada, et trükis avaldatu poeetilisuse aste on kõrgem, töötlemata variant on veidi lähemal tavakeelele. Tavalisi sõnu on asendatud huvitavamate ja kõlalt sobivamatega, samuti on muudetud mõningaid süžeelisi aktsente. Sõnade kõlaseosed ent on siingi tugevad, siseriimide vokaalid *o, ä, u* ja *ü* sugereerivad kurbilusat meeleolu. Kui algvariandis liblikas lihtsalt lendab viiulile, siis viimases „liblikas libiseb lootustest luitunud viiulile". Heakõla saavutamine ongi värsigraafika kõrval Toomas Liivi peamine luuletehniline võte. (Meenub Edgar Allan Poe luuletuste „Ulaluum" ja „Annabel Lee" käsitlemine ühes Liivi seminaris, kus ta selgitas eri häälikute mõju luuletuse atmosfäärile ja Poe matemaatilist tuletamiskirge.) Lõplik variant on kurvem ja sügavam, lisandunud on „loojanguhetk", „pettumuskillud" ja „loojuv lend", viiulilt ära lennanud liblikas põhjustab viiuldajale vaat et närvivapustuse: ta võbiseb, vabiseb, variseb. Niisugust dramaatikat algvariandis ei ole. Luuletus assotsieerub mitme muusikapalaga, eelkõige meenub kuulus „The Last Waltz", mis Engelbert Humperdincki esituses vallutas aastail 1967—1968 kogu Euroopa. Eestis laulis selle populaarseks Kalju Terasmaa.[18] Vähem tuntud on Raimond Valgre „Viimne valss". Mõlemad laulud jutustavad neiuga tutvumisest tantsusaalis viimase valsi ajal, kuid Humperdincki „viimne valss" on mitmetähenduslikum, meenutab jutustajale nii armuloo algust kui ka selle lõppu. Kes või mis on aga saatuslik liblikas viiuldaja viiulil? Võimaliku vastuse leiab „Liblikalaulu" algusreast: „mu armastus on liblikas mis põleb tuhaks".[19] Liivi noorusluulest koorub idee, et „kannatusi oleks vähem, kui inimesed ja võib-olla kõik asjad ja olendid poleks nii lahus ja omaette kui praegu", nagu on märkinud Jaan Kaplinski.[20] Kümme aastat hiljem „Fragmendis" ilmunud kolm kirglikku Shakespeare'i sonetti „Armastus on väsimatu", „Armastus ei närbu" ja „Armastus püsima jääb" on aga romantilise lembeluule iroonilised paroodiad. Kui päriselus on suur kahepoolne tunne enamasti ajutine nähtus, siis luule kaudu armastamine peab igatahes ajale paremini vastu.

Siinne kirjutis on vaid üks Toomas Liivi luule tõlgendamiskatse. Alliksaare luuletuses „Aeg" on read: „Mis kord on alanud, lõppu sel pole. / Kestma jääb kaunis, kestma jääb kole." Tõepoolest, kõik kestab edasi — nii ka Toomas Liivi aeg, tema olemine meie, tema õpilaste, kaasteeliste ja järelkäijate vaimus. Hoidkem vaid *ajauksed* avatuna!

---

18 Vt: **H. Karmo**, Viimne valss. Rmt: Laulge kaasa! 9. Tallinn, 1968, lk 58—61.

19 **T. Liiv**, Luuletused 1968—2002, lk 80.

20 **J. Kaplinski**, Toomas Liivi muutumiste maailm. Rmt: **J. Kaplinski**, Kõik on ime. Koostaja Toomas Salumets. Tartu, 2004, lk 433.

Maarja Vaino

Härra Bõstrõi ja Tammsaare hirmufilosoofia

Tammsaare värvikas tegelasgaleriis astub teiste hulgas üles majandusteadlane härra Bõstrõi, kelle arutluskäigud hirmu ja hirmutamise teemal panid mind lähemalt uurima seda, milline on hirmu kuvand Tammsaare loomingus. Kas võiks rääkida Tammsaare n-ö hirmufilosoofiast? Käesolevas artiklis püüan visandada vastuse küsimusele, mil moel Tammsaare oma loomingus hirmust kirjutab ning milliseid järeldusi võiks sellest teha.

Alustuseks pisut sõnavarast. Tammsaarele on omane teatud sõnade tihe kasutamine, kuigi põhjalikum uurimus tema sõnavara kohta on veel tegemata. Väiksemaid tähelepanekuid saab siiski teha.

„Tõe ja õiguse" viit osa üle vaadates koorus välja sõna „hirm" üsna suur kasutussagedus. Täpsuse huvides tuleb märkida, et „hirmu"-otsingule vastasid ka sõnad „hirmutama", „hirmunult" või „hirmus", st hirmu-tüvega sõnad.

„Hirmus" esineb pigem sõna „väga" asendusena — näiteks on keegi „hirmus ehmunud" või „hirmus edev". Tõenäoliselt selline kasutustähendus ongi põhjus, miks võrdluses sõnaga „armastus" tuleb „hirmu" Tammsaare tekstis mitu korda rohkem ette — kuigi armastus on üks Tammsaare kinnisteemasid. Näiteks III osas esineb sõna „armastus" kõigest 24 korda, „hirm" aga 132 korda. IV osas on vahekord tasavägisem: „armastust" nimetatakse 161 korda, sõna-tüvega „hirm" kattub 212 sõna. I ja V köites on olukord küllalt sarnane. Ainult II osas esineb armastuse-sõna rohkem kui hirmu-sõna.

Olgu see lünklik statistika väikeseks taustaks kogu teemale.

Vargamäe ajab hirmu peale

Mis Tammsaare tegelasi siis hirmutab? Üldiselt ei ole Tammsaare karakterid argade killast. Harva kardavad nad midagi konkreetset, rohkem kipuvad tegelaste hirmud olema ikkagi metafüüsilist või irratsionaalset laadi.

Üks silmatorkavamaid irratsionaalseid tundeid, mis Tammsaare tegelasi siin-seal tabab, on hirmus eelaimus. Küll valutab tegelastel süda, nii et tahab lõhkeda (kuigi ei tea, mille pärast); kord käib millegipärast lihtsalt hirmuvärin südamest läbi.

„On see ehk tõepoolest mingisugune kurjakuulutav eelaimdus?" mõtleb Indrek. (VIII, 160.)[1]

Tammsaare tegelasi iseloomustavaid eelaimusi ja ebamäärasusetunnet olen käsitlenud raamatus „Tammsaare irratsionaalsuse poeetika" peatükis „Saladused sündmuste käivitajana",[2] seepärast siinkohal sellel põhjalikumalt ei peatu.

1 Siin ja edaspidi on tsiteerimisel viidatud A. H. Tammsaare „Kogutud teoste" köidetele.
2 Vt: **M. Vaino**, Tammsaare irratsionaalsuse poeetika. Tallinn, 2016, lk 57—82.

Olgu siiski meenutatud, et Tammsaare kirjeldab sageli oma teostes survet, mida reaalsuses inimestele avaldab elu seletamatuse dimensioon. Tegelastele näib, et nende saatust määrab mingi müstiline võim või kosmilised seadused, mida inimene oma aruga ei taipa. Sageli nad mõistavad küll seda, et nende elu ähvardab mingi oht või pööre, kuid mingil põhjusel on nad võimetud seda ära hoidma ja mõjutama. Või avanevad nende silmad alles siis, kui on lootusetult, pöördumatult hilja.

Parim näide on Vargamäe Andres, kelle kahetsus Krõõda surivoodil ei saanud enam kuidagi mõjutada Krõõda elu ega surma.

Andres on aga omamoodi eriline tegelane. Tal on Krõõda pärast küll süda raske, kuid hirmu ta ei tunne. Andresega seoses on sõna „hirm" kasutatud ainult ühel juhul. Ja see on seotud Vargamäega.

Kohe romaani alguses ütleb Andres Krõõdale, et paremate kohtade peale tema hammas ei hakanud. Ning sõnab: „Aga ega ta siin nii väga hull olegi, las me aga harjume ära, see on ainult esteks nõnda, et ajab hirmu peale." (VI, 11.)

Hiljem mõtleb Andres tõsisemalt asja üle järele ja leiab, et Vargamäe ajab hirmu peale seepärast, et „tema on nii suur ja vägev ning tema nõudmised oleksid nagu tõepoolest mõne jumala nõudmised. Neid ei jõua ükski surelik täita." (VI, 104.)

Ka Pearu peab Oru kohta omajagu hirmutavaks. V osas ütleb Pearu oma pojale Karlale: „Poeg, su püksid hakkavad tusti sõeluma! Oru ajab sulle hirmu peale! Aga hea küll, ma ootan kevadeni. Ma ootan, et sa näeks, kuis ma sind armastan." (X, 90.)

On ilmne, et nii Andres kui ka Pearu pidid möönma Vargamäe ülimuslikkust nende ees. Koht kui selline on neist igas mõttes suurem ja võimsam. Mõlemat meest tabab selle suuruse ees omalaadne eksistentsiaalne äng, ainult kumbki väljendab seda isemoodi. Andres tööd rügades, et tegutsemisega põgeneda oma mõtete ja tunnete eest, Pearu aega surnuks lüües. Andrese suurim probleem näib olevat see, et ta ei jõua kunagi oma töid ära tehtud, Pearul see, et tal on igav. Sellepärast armastab Pearu ka teisi hirmutada — et saaks pisut põnevust ellu. Talle meeldib hirmutada oma pere rahvast, aga ka Andrest — meenutagem näiteks pussnoa-episoodi: Pearu tuleb seatapunoaga Andrese värava taha võitlust nõudma.

Pearu igavustunde taga on midagi enamat kui lihtsalt veider iseloom. Pearut näib vaevavat elu mõttetuse paine, ta ei tunneta iseennast vajalikuna (erinevalt Andresest). Tammsaare on ise oma artiklis „Avalik kiri kirjanik A. H. Tammsaarele" märkinud, et Pearu „tunneb instinktiivselt oma asjatust ja mõttetust"[3] ning teeb seetõttu arutuid tegusid. Endel Nirk lisab omalt poolt: „Ja ei miski muu, kui see tühjusehirm, kadumisepelgus sunnib veel raugaealistki Pearut jahmerdama „veart vere" ning pärija probleemiga, mille ta viib omal kombel absurdini."[4]

3 **A. H. Tammsaare**, Armastusest ja lapselikkusest. Tartu, 2011, lk 352.

4 **E. Nirk**, A. H. Tammsaare eesti romaani arengupanoraamis. Rmt: **E. Nirk**, Avardumine, Tallinn, 1985, lk 84.

Endel Nirk annab Pearut vaevavale tundele diagnoosiks „tühjusehirm".

Horror vacui ehk tühjusekartus on antiikaja teadlaste veendumus, et loodus ei salli tühjust (tühja ruumi) ning järelikult pole seda olemas. Kunstis kasutatakse seda terminit siis, kui kunstnik väldib tühja pinna jätmist maalile või joonistusele (hea näide on Wiiralti „Põrgu" või „Kabaree").

Kui Pearu tunneb end tühisena (vähevääртusliku, tühja kohana), kaasneb sellega paratamatult hirm suurima tühjuse ehk olematuse ees. Teisisõnu: Pearu vajab tõestust sellele, et ta on olemas, ükskõik kui tühisena. Seetõttu otsib ta n-ö ärritusi, mis paneksid adrenaliini voolama ja annaksid elus olemise tunde. „Pearu mõtles seda umbes samuti nagu hobustega võiduajamist, koerte kiskumist, härgade kaevlemist ja jäärade puksimist, ühesõnaga — kumb on üle? Siin ilmas, eriti aga Vargamäel, oleks hirmus igav elada, kui poleks neidki jõukatsumisi ja ärplemisi. Igav oleks talvel ja igav oleks sügisel, aga eriti igav oleks kevadel ja suvel, kui valitseb Vargamäel tõsine elu." (VI, 117.)

Igavus, tegevusetus, on lähim seisund tühjusele (aja, olemasolu täitmata jätmisele). See on nimetu ja sisutu igavus, mis sunnib tegelasi tajuma oma eksistentsi ja küsima selle tähenduse/mõtte järele. Pearu ei ole ainus, keda niisugune eksistentsiaalne igavus vaevab.

Sama probleem painab teisigi Tammsaare tegelasi, näiteks Karinit ja Ramildat, aga ka Antsu romaanist „Põrgupõhja uus Vanapagan".

Näiteks kurdab Ramilda: „Kas teil on mõnikord igav? Minul on. Hirmus igav on mõnikord! Sellest need readki. Ärge pange neid pahaks ega olge ka eriti rõõmus, sest nad on igavuses kirjutatud." (VII, 316.) Ramilda puhul saab väljend „tappev igavus" uuelaadse tähenduse, kuigi teatud mööndustega. Ramilda: „„Ma olin tol korral hirmus tüdind, kui see sündis," pidi ta edasi rääkima, aga äkki pöördus ta Indreku poole küsimusega: „Kas teate, mis on tüdimus? Kas mõistate, mis tähendab, et teile võidakse öelda: homme tuleb suur õnn, kole suur õnn, nii et te võite puhtast õnnest aru kaotada, aga teie vastate üsna ükskõikselt: las tuleb pealegi see kole suur õnn, aga minul pole enam ei väikest ega suurt õnne vaja, sest mina tahan surra, mina tahan just praegu surra, sest mina ei usu enam õnne, mis võiks minu veel pisutki õnnelikuks teha."" (VII, 292—293.)

Ramilda isikliku aja tühjus on seotud tähendustühjusega, sest kuni Indrekusse armumiseni ei olnud tema elus õieti millelgi tähtsust ega tähendust. Öeldakse, et elutüdimus ei tule sellest, et midagi ei ole teha, vaid sellest, et ükski tegevus ei näi olevat pingutust väärt. Puudub reaalse elu tähtsuse tundmus.

Ramilda sõnavaras torkab silma ka sõna „hirmus" sage kasutamine. Kord ollakse hirmus kade, siis hirmus edev, siis hirmus pirtsakas.

Teine tegelane, kelle kõnes kordub tihti sõna „hirmus", on Karin. Näiteks: „Me oleme hirmus edevad, tahame, et kõik mehed meid armastaks. Mina olen ka hirmus edev." Või: „Aga ometi olen ma mõnikord nii hirmus õnnetu!" Või: „Sa oled nii hirmus, et ma ei julgegi sulle rääkida." Või: „Ma tasun iga su hirmsa vale veel hirmsama tõega, nii et sa mäletad."

Karin, kes oma tegelastüübilt on väga sarnane Pearuga, kannatab samuti igavuse all. Karin ei oska iseendaga midagi peale hakata, ta tunneb end elus omamoodi kohatuna. Seetõttu vaevab teda pidevalt sisemine sundus midagi teha, kuhugi minna, kellegagi rääkida — et täita seda kohatuse-, tühjusetunnet, mis teda jälitab. Karin on tegelane, kes peaaegu lakkamatult räägib. Lobisev inimene, *homo loquax*, täidab oma jutuvadaga vaikust, tühjust, ümbrust. Karin lobiseb seda enam, mida rohkem tunneb ta end seismas otsekui kuristiku serval, mingisuguse põhjatu sügavuse ees: „Aga nüüd ta äkki taipas, et tema ise seisab selle tühja sügavuse serval, mida ta tänini poleks uskunud ega oletanudki. Sinu ümber on tühjus, nagu elevandiluust müür, sile, läikiv ja libe, võid liuelda seda mööda niipalju kui süda kutsub, aga lõppu ei tule, lõpp läheks nagu aina kaugemale. Inimene oleks nagu äkki muutunud helendavaks ilmakehaks, mis tormab hirmsa kiirusega millegi päratult suure ja süsimusta poole, et kustuda selles, aga see süsimust peletis põgeneb tema eest veel suurema kiirusega." (IX, 153.)

Richard Alekõrs on leidnud, et Karini ajas trammi alla mõttetu juhus[5] — mõttetu juhus on aga otsekui elu mõttetuse ja tühjuse sõnumitooja.

Kohutav igavus ja kohutav tühjusetunne käivad koos. Seetõttu on tähenduslik, et igavlevad tegelaskujud kasutavad teistest sagedamini sõna „hirmus". Natuke hirmutamist või ärevust lisab ellu põnevust. Tammsaare igavlevad tegelased näivad lausa janunevat ohu, isegi vägivalla järele, mis nende üksluisesse olemasollu vaheldust tooks. Vajatakse hirmujudinaid! Karin ütleb, et ta tahabki hirmu tunda, sest „nii hea on teada, et oled suures, kole suures hirmus ja et ometi pääsed" (IX, 327).

Isegi muidu vaikne Tiina tunneb vajadust hirmuvärinate järele: „Vahetevahel kostsid sealt valjud paugud, nii et noorel märal kogu keha kargas hirmu pärast. Tiina polnud kunagi varemalt näinud, et noor keha võiks nõnda hirmu käes karata, ja see rabas teda nagu mõni ilmutus. Kas ka tema võiks nõnda võpatada? Mis paneks tema nõnda võpatama? Mis ajaks temale sellise hirmu peale? Ta ei teadnud. Aga iga kord, kui hobusekeha raputas hirmuvärin, oleks ka tema tahtnud kaasa väriseda. Elu poleks nagu õige elu, kui ei tunne sellist värinat." (X, 136.)

Ning Karin tunneb mõnusaid hirmuvärinaid, kui kaks meest tema pärast kaklema lähevad: „Tõepoolest oli aga see mingisugune magus judin, mis tekkis teadmisest, et mehed seisavad vastamisi tema pärast." (IX, 307.)

Hirmuvärin annab elule maiku, paneb südame kiiremini põksuma, lisab otsekui elujanu. Irratsionaalne soov olla pisut hirmutatud käib inimese — vähemalt Tammsaare inimese — juurde. Kirjanik toob selle esile juba oma noorpõlvejutustuses „Uurimisel", kus kirjeldab lapsi, kes õhtul pimedas vanaeide ümber istuvad ja kollijutte ootavad. „…südamekesed värisevad, väikesed

5 **R. Alekõrs**, A. H. Tammsaare teoste lõpplahendused. „Eesti Kirjandus" 1940, nr 4, lk 145—163.

kehad kipuvad lõdisema, kuid siiski tahetakse kõigest hingest, et jutustaja edasi heietaks ja kord-korralt ikka põnevamaks, salalikumaks ja hädaohtlikumaks oma kujutustes muutuks." (II, 10.)

Tegelikkus — ükskõik kui salapärane — astub neid jutte kuulates lähemale, ükskõiksuse ja tüdimuse asendavad tugevad tunded. Søren Kierkegaard on leidnud, et eksisteerimise põhiliseks ilminguks ongi sagedamini negatiivsed emotsioonid, näiteks hirm. Siinkohal on paslik meenutada ka Tammsaare novellikogumikku „Pöialpoiss" (1923), kus autor näib järele proovivat oma oskust luua või lavastada hirmuõhustikku. Kriitiku sõnul on Tammsaare taotluseks selles raamatus „psühholoogiline hirmu- ja õuduskunst sarnaselt Poe omale".[6]

Samasuguse saladuslikkusega looritatud kõditava õudustunde leiame ka kirjaniku viimasest romaanist „Põrgupõhja uus Vanapagan", kus surnud Jürka kohta kasutatakse sõna „selline": „Oleks arst ütelnud „sellist keha, sellist meest" või midagi selletaolist, siis oleks olnud arusaadav, aga öelda ainult „sellist" ja siis lisada „nüsib", see ajas inimestele, kes mõistsid taibata sõnade salajast tähendust, hirmujudinad kehale." (XIII, 195.)

Arusaamatus sünnitab salapära, salapära aukartust, aukartuses on aga alati natuke ka hirmu.

Sellepärast tekitab ka Andreses Vargamäe hirmu. Ta on liiga suur, liiga salapärane, liiga aukartust äratav. Kui teisi tegelasi seob hirmu ja hirmutamisega nende igavus või tühisusetunne, siis Andrese eksistentsiaalne äng peitub mujal. Tema hirmude läte on pigem seotud vabadusega justkui teha Vargamäel kõike ning samal ajal tunnetada oma jõuetust selle „kõige" ees. Andres ei tunne end tühise, vaid väheldasena. Teda jääb Vargamäe jaoks sõna otseses mõttes väheks. Vabadus tegutseda annab Andresele kõik võimalused, kuid ka ärevuse ja kartuse läbi kukkuda. Andres kardab, et Vargamäe osutub temast lihtsalt nii palju võimsamaks.

Hirm tuleb enne armu

Andrese hirmust Vargamäe ees kasvab välja armastus koha vastu, millele ta asub „otsekui armuande" kandma. Tammsaare on oma artiklis „Andres ja Pearu" leidnud, et Vargamäe on meestel just nagu ühine armastatu, keda nad püüavad üksteise võidu vallutada.[7]

Tammsaare tegelastel käivadki hirm ja arm ikka käsikäes. Sealjuures ennustab just hirm sageli armastuse lähenemist. „Tõe ja õiguse" III osas ütleb Kristi Indrekule: „Tulekahjust saadik, kus me kahekesi mööda linna käisime, hakkasin hirmu armastama." (VIII, 81.)

Hirm ja arm on nendes Kristi sõnades peaaegu samatähenduslikud.

Hästi tuleb hirmu-armu seos ilmsiks ka Mari ja Jussi puhul „Tõe ja õiguse"

6 **H. Paukson**, Tammsaare looming linnulennult. „Varamu" 1940, nr 3, lk 306.
7 **A. H. Tammsaare**, Armastusest ja lapselikkusest. Tartu, 2011, lk 365.

I osas. Mari ei avalda oma kiindumust Jussi vastu mingil moel, kui välja arvata poisi pidev narritamine. Esimest korda märkab Juss Mari silmades hirmu siis, kui ta üle jõe ujudes oleks peaaegu ära uppunud. „Juss vaatas ümber: Mari seisis natukese maa peal. Ja äkki pani poiss tähele, nagu oleks tüdrukul sootuks lapse silmad, hirmunud lapse silmad ja nendega vahib ta aineti Jussi. Nüüd Mari ei naera, vaid seisab üsna tõsiselt." (VI, 82.)

Kui lõõpimine hiljem jätkub ning Juss sellest meeleheitesse satub ja lubab end üles puua, tulevad Marile taas needsamad hirmunud lapse silmad. Ta ei saa teisiti, kui peab Jussile järele jooksma ja oma tegelikud tunded paljastama.

Tiina näitab oma tundeid Indreku vastu samuti hirmu kaudu: „„Mul hakkas hirm, härra," rääkis tüdruk nüüd alistunult ja vaikselt. „Mu hakkas kole hirm," kordas ta. „Miks siis?" imestas Indrek. „Ma kartsin teie pärast, härra, kartsin, et teiega võib midagi juhtuda," seletas Tiina." (X, 51.)

On iseenesest ootuspärane, et hirmu tuntakse ennekõike selle inimese pärast, kellest hoolitakse. Kui teisest on ükskõik, siis ei teki tema suhtes ka tugevaid tundeid, ei hirmu, armastust ega viha. Armastus ja hirm tulevad aga Tammsaare tegelastel ühtemoodi südamekloppimisega ning vahel on peaaegu võimatu selgeks teha, kumb tunne on tugevam. Veelgi enam. Näib, et Tammsaare ei lase oma tegelastel karta mitte ainult teineteise pärast, vaid karta tuleb ka teineteist.

Armastus ja hirmutamine peavad käima käsikäes. See, kas suudad teisele veel hirmu nahka ajada, osutab õieti armastuse suurust. Hirm näitab mehe ja naise vahelises suhtluses ära hoolimise määra.

Siin jõuame härra Bõstrõi juurde. Just tema sõnastab niisuguse hirmu-vahekorra kõige selgemini: „No vaadake, see ongi ilmas peaasi, et saaks teise värisema panna ka siis, kui ise tema ees värised, — see on õige inimese viis. Ja mina pole seda kunagi suutnud, sest mina olen olnud selleks liig korralik. Mäletate, proua Kuusik, kaheksateistkümmend aastat tagasi istusime kahekesi just siinsamas akna all [---] kui mina oleksin osanud teile sel korral pisutki kananaha ihule tõmmata, kas te oleksite mulle siis seda vastanud, mis te vastasite? Ja kui mina poleks olnud siis nii korralik, et ma ei arvanud sündsaks ei teid ega ka kedagi teist elavat hinge värisema panna, kas oleksin mina siis leppinud selle vastusega, mis mulle andsite? Ei! Mina kui ebakorralik inimene oleksin tulnud ja rääkinud uuesti, oleksin rääkinud seni, kuni oleksite mulle teisiti vastanud." (VIII, 23—24.)

Härra Bõstrõi on jõudnud järeldusele, et naised ei võta tõsiselt meest, kes ei mõju natuke ohtliku, isegi hirmutavana. See motiiv kordub Tammsaarel meeste ja naiste vahelistes suhetes ikka ja jälle. Korralikud ja viisakad noormehed peavad sageli taanduma hoolimatuma, kuid see-eest põnevama ja ohtlikult mõjuva kandidaadi ees. Aino novellist „Noored hinged" leiab, et just mäng armastuse ümber, kättesaamatusetunne on see, mis tekitab veetluse; korralike noormeeste puhul aga see salapära puudub. Nendega on kõik liiga selge ja lihtne.

Karin tunnistab, et tahtis Indreku naiseks saada samuti seepärast, et tal

„hakkas pisut nagu õudne" ja tal oli hirm Indrekuga üksi jääda. Indreku pihtimus oma kuritööst (ema surmale aitamisest) köitis naist. „See hirm võib-olla siduski mu sinuga lõplikult," ütleb Karin (IX, 183).

Siinkohal tasub ehk märkimist, et sõnades „himu" ja „hirm" erineb ainult üks väike täht. Ja hirm tekitabki sageli himu. Bõstrõi pihib: „On naisi, kes ajavad judinad kehale. Juba palja juuresolekuga, vähimagi puutumisega, sest mõõdad ennast temaga kui mees, lihtsalt kui isane, et kas saad vastu, kas kõlbad temale?" (VIII, 29.)

Vastaspool peab olema väljakutse, muidu ei näi Tammsaare tegelastel tundeid tekkivat. Teises armastatakse sageli just ettearvamatust, pisut kõhedat teadmatust. „Elu ja armastuse" Irma suhtub ükskõikselt teda truult teenivasse Eedisse ning on valmis end tapma Rudolfi pärast, kes omakorda kardab Irmat tolle liiga tugeva armastuse pärast. Kõrboja Anna tahab endale meheks just Villut, küla kõige ohtlikumat meest, sisuliselt kurjategijat. Ja Oskar armastab Eerikat, sest too on nii teistsugune, et ajab hirmu peale.

Indrek aga põgeneb IV osa lõpus Karini armastuse eest, sest Karinit nähes „nagu oleks tal tulnud äkki hirm peale". Karin seevastu kardab Indrekut kaotada, „niipea kui ta nägi mehe põgenemist, kivinesid tal naeratavad huuled ja silmi ilmus sära asemele peatu hirm" (IX, 387—388).

Selle hirmu-motiivi ja Karini surmaga IV osa lõpeb. Armastus paneb mõlemad tegelased kartma, teineteist ja teineteise pärast ja sellepärast, et äkki teine ei armastagi. Tammsaare tegelaste suurimad hirmud ongi seotud just armastuse ning inimsuhetega. Ilmselt on õigus „Elu ja armastuse" Irmal, kes ütleb Rudolfile, et too kardab naist rohkem kui jumalat. Jumala-hirm näib suurem olevat ainult Vargamäe Andresel, samal ajal on ta peaaegu ainus meestegelane, kes ühtegi naist ei karda.

Hirm ja võim

Inimese ettearvamatus ja hirmud ei ole Tammsaarel siiski seotud ainult tegelaste armastussuhetega.

Tammsaare inimese üks olulisemaid omadusi on see, et ta ei lähe oma saatusega kaasa, vaid heitleb sellega. Ja niisuguse heitluse üks tüüpiline ilming on tegelaste muutlik meel. „Inimene ei tea iseenesestki, mis ta järgmisel silmapilgul teeb, veel vähem siis teisest," ütleb härra Bõstrõi (VIII, 29).

Just muutlik meel eristab inimest ka masinast, mis on lihtsalt funktsioneeriv — ja determineeritud — nähtus. Härra Bõstrõi jõuab oma nn hirmufilosoofiani seetõttu, et ta tahab olla inimene, mitte masin. Ta kurdab: „Nüüd vähemalt tean, et olen elanud mõtteta, jumalamuidu, olen olnud ainult korralik inimene, nagu peab olema korralik iga masingi. Olengi olnud masin ja nüüd olen kulunud, nagu kell mu taskus, mille keeran iga õhtu üles, juba üle kahekümne aasta. Aga teate, mis ma nüüd teen? Ma ei keera teda enam iga õhtu üles, vaid üks päev õhtul, teine päev lõunal, kolmas päev hommikul, nii et ta pisutki

tunneks, et mina pole samasugune masin kui tema. Et vähemalt mu kellgi tunneks!" (VIII, 24.)

Härra Bõstrõi rakendab kella peal võimu oma muutliku meele demonstreerimiseks. Seega on muutlik meel ka võimu atribuut. Kuidas see toimib, on majandusteadlane Bõstrõi „Tõe ja õiguse" lugejatele kenasti selgeks teinud. Ta võtab abiks unenägude seletaja, kus tema sõnul puudub märksõna „inimene". Ja miks? Sest inimene on liiga ettearvamatu, teda ei saa üheselt määratleda ja märksõnana paika panna. Inimesega ei saa arvestada, vaid teda peab kartma, leiab Bõstrõi ja tahab, et ka teda kardetaks. Just sellepärast, et ta on terve elu käitunud korralikult nagu hästi õlitatud masin, et temaga on alati saanud arvestada, hakkab härra Bõstrõi streikima. Ta mässab ennekõike omaenda elu ja iseenda käitumismallide vastu. Kuid ta saavutab teatud edu ka hirmutamise vallas. Proua Kuusikule (Koeramammale), kes on harjunud, et härra Bõstrõi „töötab" nagu kellavärk, ajab mehe uutmoodi käitumine tõepoolest hirmu naha vahele. Koeramammale näib, et maailm ei toimi enam nii, nagu peab, see tekitab temas ohutunnet ning tal tekib halb eelaimus. Kui Koeramamma küsib Bõstrõilt, miks too enam iga päev õigel ajal sööma ei tule, vastab Bõstrõi: „Katsun, kas saan mööda, kui tahan; kas saan tahta, kui tahan tahta; kas olen vaba, sellepärast. Inimene peab oma vabadust alati proovima." (VIII, 51.)

Bõstrõi kordab oma isikliku mässuga suuremat vastuhakku, mis puhkeb ühiskonnas 1905. aastal. „Tõe ja õiguse" III osa tsaariaegset ühiskonda iseloomustas hirmuõhustik. Riigivõim valitses repressiivselt; ringi liikusid nuhid ja salapolitsei. Vabrikus töötavaid inimesi koheldi nagu tootvaid masinaid. See hästi sissetöötatud kord saab samasuguse vapustuse osaliseks nagu Koeramamma, kui ühel päeval selgub, et inimesed ei suuda enam samamoodi jätkata. Just ootamatu mäss on see, mis härra Bõstrõid rabab ja paneb ka oma elu üle järele mõtlema: „See ongi, mis ajab hirmu peale. Inimese tujukus. Kannatab sajandid, ja siis korraga enam ei kannata. Majandusteaduse järele peaks veel pisut kannatama, aga ei, äkki, ootamata ja uskumata kombel laseb auru välja. [---] Miks? On tal praegu halvem kui mineval aastal või veel varem? On tal vähem vabadust või õigust? Ei ole. Ta lihtsalt hakkab kord peale, hakkab üle ajama, nagu oleks ta piimakatel, millel nägematu tuli all." (VIII, 26, 29.)

Ootamatu pööre, tujukus, muudab olukorra kontrollimatuks. Valitsejad, kes on valitsenud hirmutamise toel, on pärast mässu sunnitud ise hirmu tundma. Võimupositsioonil on see, keda kardetakse. Rahva tulistamine turuplatsil on tsaaririigi meeleheitlik katse vastu hirmutada, et saada nii tagasi oma võimupositsioon. Nagu Tammsaare on palju aastaid hiljem kirjutanud oma mõtiskluses „Truudus": „Truudust võib nõuda ka hirmuga. Pole vaja, et inimene on truuduse tarvilikkuses veendunud, aitab sellestki, kui ta kardab karistust."

Ent revolutsionäärid hakkavad samuti kuuletumist ja truudust nõudma ähvardamise ja vägivallaga. Samamoodi käitub rahvamass: uues anarhistlikus situatsioonis on piirid kadunud, lõhkumine ja märatsemine on otsekui lubatud, tuntakse oma ähvardava anonüümse jõu suurust. „Vabadus on see imelik taim,

mis sööb iseenda — sööb vägivallaks," ütleb jutustajahääl romaanis. Vabaduse ihalejad muutuvad ise julmaks, jõhkraks ning ükskõikselt hoolimatuks. Ja mis peamine — enam ei kardeta karistust. Kui ka rahva hirmutamisest ei ole enam kasu, siis on võim käest libisenud.

Pärast vangide vabastamist räägib Bõstrõi Indrekule, et vangide vabastamine on märk sellest, et streikimine ja mäss on riigivõimule hirmu peale ajanud. Ta räägib: „Hirm on siinilmas peaasi, hirm, mis tunnete ise ja mis ajate teistele nahka. Aga küsimus: kuidas saavad nemad meile hirmu teha? Meil oli lihtne — lõhkusime, põletasime. Aga mis peavad tegema nemad? Meil on ainsaks varanduseks tervis ja elu. Tähendab, kui nemad tahavad meile hirmu peale ajada, siis peavad nad meie elu ja tervise kallale kippuma, eks? Lihtsalt öeldud: nad peavad hakkama tapma, muidu nad ei saa. Tänini vanglad hirmutasid inimesi, nüüd mitte enam." (VIII, 78.)

Seesama teise poole hirmutamise võime, mis armastuses, saab määravaks ka võimu ja vabaduse puhul. Aga mis saab, kui teine pool enam midagi ei karda?

Kas surm ajab veel hirmu peale?

Tammsaare looming on silmatorkavalt surmarohke. Võib-olla sellepärast, et Tammsaare ise oli surmaga nii lähedalt silmitsi seisnud. Seda oma tervise pärast, aga ka revolutsioonide ja sõdade nägemise tõttu. Tõenäoliselt jättis kirjanikule vapustuse hinge ka inimeste tulistamine turuplatsil 1905. aastal — ta ise oli vaid mõni tänav eemal, kuulis püsside raginat ja nägi hiljem kanalisatsiooni voolavat inimverd.

Võimalik, et Tammsaare kirjeldab tagantjärele oma tundmusi sellel päeval Indreku tegelaskuju kaudu „Tõe ja õiguse" IV osas. Indrek on oma paoskleva sõbra Meleskiga metsas. Kui politsei nad sealt ootamatult tabab, pääseb Indrek mahalaskmisest vaid seetõttu, et tõstab iseeneselegi märkamatult käed kiiresti üles. „Ei, ei, Indrek tahtis elada, ja et ta nii väga armastas elu, sellepärast oligi tal nii hirmus raske ja valus, sest surm oli nii lähedalt temast mööda läinud." (IX, 259.)

Kes armastab elu, see kardab surra. Surm hirmutab ka muidu kartmatuid tegelasi. Kui „Tõe ja õiguse" I osas Juss ennast üles poob, tabab Vargamäe elanikke hääletu, tumm hirm. Surnuid hakatakse seal rohkem kartma kui elavaid. Ja õigusega — nii Krõõt kui ka Juss määravad mitme tegelase saatuse, kuigi on ise teises ilmas.

Surm on lõplik, pöördumatu ja ükskõikne. Tema ees tunnevad hirmu kõik need, kes midagi veel armastavad. Aga ühel hetkel võib inimene saada ka surmaküpseks.

Romaanis „Elu ja armastus" tuleb Irmat armastav Eedi enesetapukatsest toibunud Irmat vaatama ning ütleb, et läheb ja tapab Rudolfi ära. Irma aga mõtleb: vaene poiss katsub mind hirmutada, aga ei tea, et mind ei ole võimalik enam millegagi hirmutada. Irma on olnud surmaküps ja seetõttu ei ole talle jäänud

enam midagi, mis võiks teda kartma panna. (Tõsi, hiljem haarab Irmat siiski kohutav hirm, et Eedi viibki oma plaani ellu. Irma armastab Rudolfit endiselt ja see toob ta letargiast ellu tagasi.)

Surmahirm puudub ka vanaisal novellis „Vanaisa surm". Novell algab vanaisa sõnadega, et ta hakkab surema — ning vanaisa sõnades ei ole mingit hirmu ega ahastust, vaid leppimine, isegi sõbralik ootus. Vanaisa arusaamine, et ta on saanud surmaküpseks, tuli siis, kui tihane lendas tema kaabut nokkima. Tihane pidas vanaisa mädanenud kännuks ja sellepärast ei kartnud teda enam. Niisiis leiab omal moel ka vanaisa, et kui sind enam ei kardeta, pole elul mõtet — samamoodi nagu Bõstrõi.

Ja tuleb välja, et linnud ei kartnud ka härra Bõstrõid. Majandusteadlane kurdab Koeramammale, et tema lauaotsale, peaaegu raamatute peale lendavad varblased: „Aga teiste juurde minna ei julge. Mitte kordagi. Ainult minu juurde." (VIII, 23.)

Mida sellest arvata? Kas nii nagu vanaisaga, oli surm juba ka härra Bõstrõiga? Et oma laua taga istudes oli Bõstrõi saanud surmaküpseks, teda tabanud püssikuul oli juba valmis seatud ja varblased[8] tundsid seda? Igal juhul on härra Bõstrõi romaani algusest peale surmaga seotud surmakuulutuste kaudu. Nimelt hakkab Koeramamma pärast seda, kui Bõstrõi pole mitu päeva õigel ajal tulnud lõunat sööma, hirmuga surmakuulutusi lugema.

„Lihtsalt naljakas, nii et mine kas või ebausklikuks [---] sest niipea kui hakkan otsima lehest surmakuulutust, kohe ilmub ta uuesti, nagu tõukaks keegi ta uksest sisse. Eks ole kentsakas, et surmakuulutustega võib ajada inimese lõunale," räägib ta seejärel Indrekule (VIII, 51).

Surmakuulutustest saab paradoksaalsel kombel viimane niit, mis härra Bõstrõid eluga seob. Seda niiti tõmbav Koeramamma armastab Bõstrõid, kardab tema pärast ning hoiab teda seega veel elu küljes. Kuid ühel päeval vihastab härra Bõstrõi Koeramamma peale kohutaval kombel ja side katkeb. Bõstrõi aga hukkub juhuslikust kuulist tänaval. Tammsaare laseb meil siiski uskuda, et ta oli selleks tõepoolest valmis: surnud Bõstrõil oleks nagu naeratus näol olnud.

„Kui jõutakse nii sinnamaale, et ka surm ei aja enam hirmu peale, siis on võit meie," ütleb härra Bõstrõi Indrekule.

Need, kes midagi kardavad, on eluga seotud.

8 Rahvapärimuses on tihased ja teised väikesed linnud tihti surmakuulutajaks.

Irina Belobrovtseva

Vene kirjandus Eestis: eile ja täna

Seniajani pole olemas terviklikku ja süstematiseeritud uurimust niisugusest nähtusest nagu vene kirjandus Eestis. Kirjandusloolased (Sergei Issakov, Aurika Meimre, Galina Ponomarjova, Tatjana Šor) on pööranud põhitähelepanu vene kirjandusele, mis loodi Eestis sõdadevahelisel ajal 1918—1940. Kõigest üks tõsine uurimus on osaliselt pühendatud siinsele Teise maailmasõja aegsele vene kirjandusele (Ponomarjova, Šor). Kõike ülejäänut on kajastatud ainult eraldi artiklites, arvustustes ja intervjuudes.[1] Nii tekib lünklik ettekujutus Eesti vene literaatidest ja selle kirjandusprotsessi olemusest, milles nad osalesid. Käesolev artikkel ei kompenseeri küll mahuka kirjandusloolise uurimuse puudumist, kuid võib vabalt täita *prolegomena* rolli.

Sõnaühendi „vene kirjandus Eestis" all me mõistame kunstiteoseid, mis on loodud ja mida luuakse Eestis vene keeles. See nähtus saab alguse 1918. aastal, kui Eesti sai esimest korda iseseisvaks ja siin vene keeles loodav kirjandus lakkas olemast Vene impeeriumi kirjandus. Teine kronoloogiline piir on tänane päev. Ajavahemikus 1940—1991 (välja arvatud sõjaaeg) oli see formaalselt Nõukogude Liidu kirjandus. Ometi tundsid Eestis vene keeles töötanud kirjanikud oma „erilisust", mõnesugust eriomast varjundit, mõningaid teistsuguseid nõudmisi kui need, mida esitati näiteks Vene Föderatsiooni kirjanikele.

Vene kirjanikud iseseisvas Eestis 1918—1939

1918. aastaks moodustasid Eesti venelaste enamiku põlisasukad, kellest suurem osa olid talupojad. Venelased paiknesid võrdlemisi kompaktselt: põhiliselt elasid nad maa idaosas: Petserimaal, Narva jõe piirkonnas ja Peipsi ääres. Järsud muutused toimusid 1919. aastal pärast seda, kui Eestisse oli taganenud Judenitši Loodearmee, kellega oli ühinenud palju bolševike eest põgenenud Loode-Venemaa eraisikuid. 1922. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eesti Vabariigis 91 100 venelast (8,2% rahvastikust). Neist 18 100 ei olnud Eesti kodanikud, vaid enamasti emigrandid, keda iseloomustas suur sotsiaalne aktiivsus.[2]

1917. aasta oktoobrirevolutsioon ajas harjunud elupaikadest liikvele ka kirjanikud, ning alates 1918. aastast sai Eestist kui ühest Venemaale geograafiliselt lähemast iseseisvast riigist nende jaoks transiitmaa teel Euroopasse.[3] 1920. aastate algu-

1 Erijuhtum on tuntud vene kriitiku Sergei Tšuprinini leksikon „Vene kirjandus täna — Välismaa" („Русская литература сегодня — Зарубежье", Moskva, 2008), kus on muu hulgas toodud andmeid ka üksikute Eesti vene kirjanike kohta 2008. aasta seisuga. Raamatul on bibliograafiline väärtus, kuigi süsteemsusest ja haardest jääb vajaka.

2 Vt selle kohta: **С. Г. Исаков**, Культура русской эмиграции в Эстонии (1918—1940). Статьи. Очерки. Архивные публикации. Tallinn, 2011.

3 Üksikasjalikumalt selle kohta vt: **А. Меймре**, Русские литераторы-эмигранты в Эстонии 1918—1940. На материале периодической печати. Tallinn, 2001.

poolel sõitsid Eestist läbi kuulus luuletaja Konstantin Balmont, prosaistid Aleksandr Kuprin, Aleksei Remizov, Vassili Nemirovitš-Dantšenko, Avgusta Damanskaja, Lollij Lvov. Kuid mitte keegi suurtest literaatidest, peale ühe erandi, ei jäänud Eestisse elama. Sellest erandist edaspidi.

Tallinna ajakirjanik ja prosaist Vadim Belov kirjeldas seda olukorda ühes Pariisi nädalakirjas nii: „Vene emigrantide mass Eestis on oma sotsiaalselt koosseisult üpris ühetaoline. Revelis [---] pole peaaegu märgata ei „ülemkihti" ega „alamkihti". Rafineeritud ülemkiht [---] ei jäänud Revelisse pidama — igale suurele kalale oli see liiga madal bassein. [---] Täpselt samuti ei jäänud Eestis alles emigrantide alamkiht. Küllalt suur osa on juba Venemaale tagasi pöördunud. [---] Mis aga puudutab teist osa Lianozovi ja Judenitši maha jäetud armeest, siis need selle aukandjatest, kes ei surnud tüüfusse, kas valgusid mööda Eestit laiali metsa- ja turbatöödele või sattusid kõiksugu värbamisbüroode hiirelõksudesse ning kadusid jäljetult."[4]

Belovi kujutatud pilt on suuresti õige, ehkki mitte lõpuni. Eestisse sattunud loominguliste elukutsete esindajad püüdsid luua siin samasuguseid seltse, nagu neil olid olnud Venemaal, kust nad olid lahkunud. Esimeseks sai klubi „Tšornaja roza" (1920). Kirjandus- ja kunstitegelased pöördusid kaasmaalaste poole üleskutsega: „Külalislahke Eesti, kes annab vene kultuursetele kihtidele võimaluse kurjad ja segased ajad soodsates tingimustes üle elada, alustab rahulikku tööd, ärgitades sellega ka meid, kunstitegelasi, asuma rõõmsa töö kallale armsa kunsti vallas."[5] „Tšornaja roza" eksisteeris kuni 1922. aastani.

1922. aastasse langeb vene loomingulise intelligentsi uute organisatsioonide kõige tormilisem õitseaeg: kinnitatakse Eestis tegutsevate vene kunstitegelaste ametiühingu põhikiri; Tallinnas kujunes Suur kirjandusring; loodi vene haridusseltside liit. Hiljem kasvas sellest välja Vene haridus- ja heategevusseltside liit, mis sai Välis-Venes tuntuks sellega, et kutsus 1924. aastal esimesena üles pidama Aleksandr Puškini sünnipäeval Vene kultuuri päeva, mida edaspidi tähistas järjekindlalt kogu vene emigratsioon.

Kirjandusest rääkides peab meeles pidama, et 1918. aasta ei katkestanud Eesti venelastel sidet minevikuga — kirjanduses jätkasid inertsist vene realistliku kirjanduse traditsiooni mõlemad rühmad, nii kohalikud venelased kui ka emigrandid. Ainus tõsiselt võetav erand, pealegi vanema põlvkonna esindaja, oli Igor Severjanin (1887—1941), kuulus egofuturist, luuletaja, kes rabas kuulajaid ja lugejaid neologismide ja hüpnootiliselt laulva värsiga. Tõsi küll, nii mõnigi heitis talle ette maotust: kuninganna ja paaži armastus, limusiinid ja vedruvankrid, „helesiniste antiloopide planeedi käskijanna", sirelijäätis (siis kõlas see maneerlikult, aga millest kõigest praegu jäätist ei tehta!), kuid see ei takistanud Severjaninit saamast poeetide kuningaks 27. veebruaril 1918 Moskva polütehnilises muuseumis toimunud luuleõhtul, kus ta edestas Majakovskit ja Balmonti.

---

4 **В. Белов**, Эволюция белой эмиграции. Rmt: Смена вех. Pariis, 1922. Nr 12, lk 16 —17.
5 „Жизнь" 10. III 1920, nr 16.

Olles abielus Felissa Kruudiga, tundelise ja armastava naisega, kes ise eesti ja vene keeles luuletas, tuli Severjanin pärast poeetide kuninga valimise õhtut Toilasse tagasi (Felissa väike maja, kus nad elasid, on alles). Ta protestis, kui teda nimetati emigrandiks: „Ma ei ole emigrant, ma olen suvitaja alates 1918. aastast." Eestis toimus tema esimene avalik esinemine 22. märtsil 1919. aastal Tallinnas Vene teatris. Selleks ajaks oli Petrogradis tema luuletuste avaldamine keelatud. Henrik Visnapuu, Marie Under, August Alle ja Johannes Semper toetasid Severjaninit, ning 25. mail 1919 toimus Tartus esimene „Wene poeetide kuninga Igorj-Sewerjaanini poeesikontsert „Crème des Violettes". 3-s jaos. Autor kannab lauldes ette 30 poeesi". Pärast luuleõhtut korraldasid eesti kirjanikud ja kunstnikud Severjanini auks piduliku õhtusöögi. Luuleõhtut hinnati ajakirjanduses kui olulist kultuurisündmust.

Eesti kirjanduskriitikud räägivad vene luuletaja mõjust Henrik Visnapuu loomingule. 1919. aasta augustis-septembris tõlgib Severjanin Toilas Visnapuu luulekogu „Amores", Visnapuu aga teeb Severjanini värsside tõlkeid eesti keelde. Kirjastus „Odamees" ilmutas kolm Igor Severjanini kogu: „Crème des violettes" (1919), „Pühajõgi" (1919) ja „Verbena" („Вервэна", 1920).

Nikolai Andrejev (temast tuleb juttu edaspidi) kirjeldas Severjanini esinemist Tallinna gümnaasiumiõpilastele: „Igor Severjanin osutus teistsuguseks, kui me olime arvanud. Mina olin lootnud näha muserdatud esteeti, meie ette aga ilmus järsku pikka kasvu, laiaõlgne, vähemalt nii meile tundus, turske, päevitunud, tuulest pargitud näoga noorepoolne mees. Ta võis olla natuke üle neljakümne. Mis meid aga kõige rohkem vapustas, oli tema riietus. Ta ei olnud üldse linnamehe moodi, seljas oli tal kalamehesviiter, jalas üle põlve ulatuvad pika säärega kalamehesaapad. [---] Kui Severjanin lugema hakkas, haaras ta meid teist korda oma kütke, sest tema luule sisu oli ootamatu. Ei mingeid kõrvalekaldumisi, mis on ehmatanud või epateerinud vene lugevat publikut, ei mingeid „Я — гений, Игорь Северянин! Я обэкранен! И повсесердно утвержден!" — mitte midagi niisugust. Oli hea, siiras ja tugev luule: „О, Сканда-Балтика! Невеста Эрика! / Тебе я с берега / Дарю венок…" Menu oli tohutu."[6]

Eesti tolle aja vene kirjandus oli küll mõnevõrra provintslik, kuid ideoloogiliselt, esteetiliselt ja žanriliselt mitmekesine. Nii jõudis luuletaja ja ajakirjanik Jaroslav Voinov (1887—1950), kes 1928. aastal emigreerus Eestist Brasiiliasse, avaldada 1920. aastal luulekogu, millel oli pretensioonikas pealkiri „Ühe kevade sarkofaag" („Саркофаг одной весны") ja mitte vähem nuputamist nõudev sisu. Tema värsid pajatsitest, arlekiinidest, kolombiinidest ja pjerroodest ning näidend „Lähedase päeva karneval" („Близкого дня карнавал") jäljendasid ilmselgelt vene 1890. aastate dekadente.

Omaette huvitav nähtus oli Vera Krõžanovskaja-Rochester (1857—1924), maailmakirjanduse esimene naisulmekirjanik. 1880. aastal oli ta sõitnud Prantsusmaale, kus esines spiritismiseanssidel meediumina, autoriteetne meedium oli ta ka Vene-

6 **Н. Андреев**, То, что вспоминается: в 2-х т. Т. I. Tallinn, 1996, lk 214—215.

maal, tema seanssidel käis isegi troonipärija. 1886. aastal ilmus Pariisis tema esimene raamat, ajalooline jutustus „Episode de la vie de Tibere".[7] Ajaloolise tsükli kõrval alustas ta „puhta" fantastika romaanisarja — „müstilis-kosmoloogilist tsüklit" (Krõžanovskaja enda määratlus): „Pimedusest valguse poole" (1904), „Põrguhurm" (1910), „Nõia tütar" (1913) jt. Põhiteema oli ülemaailmne jumalike ja satanistlike jõudude võitlus, inimese ja kosmose varjatud jõudude vastastikune sõltuvus, teadvuse ja hinge reinkarnatsiooni saladused. Pseudonüümi valis kirjanik endale spiritistide seas levinud traditsioonile vastavalt, nimelt väitis ta, et romaanid oli talle dikteerinud inglise luuletaja John Wilmoti, hinge surematusse uskunud Rochesteri krahvi vaim.

Pärast 1920. aastal Eestisse emigreerumist ei kirjutanudki ta peaaegu enam (peale harvade ajaleheartiklite), raamatute avaldamiseks ei olnud raha. Töö Narva lauavabrikus „Forest" oli laostanud tervise, spiritismiseansid sisse ei toonud. Tema ja ta tütre sandielu ei pakkunud mingit rõõmu, kaasmaalased teda ei aidanud, kuu enne surma ilmus ajalehes „Poslednije izvestija" üleskutse koguda raha viletsuses vaevleva haige kirjaniku Krõžanovskaja-Rochesteri heaks. 29. detsembril 1924 teatas aga sama ajaleht tema surmast. Teda ravinud Dmitri Fjodorov oli hämmingus, „kuivõrd südametult suhtus vene seltskond vene kirjaniku kannatustesse". Tema sõnul andis Krõžanovskaja-Rochesterile abi eestlaste Tiisikuse Vastu Võitlemise Selts, rohtusid sai ta aga tasuta, linna kulul.[8]

1924. aasta kirjanduselu sündmuseks kujunes romaan „Paabel" („Вавилон"), mille autori ja illustreerijana astus üles Aleksandr Vladovski. Tema ei olnud emigrant, vaid oli juba 1908. aastal määratud Kreenholmi manufaktuuri arhitektiks, pärast revolutsiooni pidas ta aga paremaks jääda Eestisse. Hooned, mida ta projekteeris modernstiilis (Valli 4) või neoklassitsismis (sõjaväehaigla, Kalma saun), kuulus juurdeehitis — Kadrioru lossi banketisaal ning paljud muud on Tallinna tähelepanuväärsed rajatised. Seetõttu võib eeldada, et just autori isik põhjustas haarava romaani tohutu menu — see osteti ära juba esimestel päevadel pärast kauplustesse jõudmist. Autor jutustab, kuidas pärslased vallutasid aastal 539 e.m.a Babüloni, tema loos tegutsevad ajaloolised isikud: Belsassar, Kyros, Kambyses (Kyros Suure vanem poeg), Nebukadnetsar, prohvetid Jeremia ja Taaniel, kuid peategelaste kujud on loonud Vladovski kujutlusvõime. Romaan on kirjutatud vabas vormis, kus proosa vaheldub rütmistatud kõnega (*belõi stihh*), luues mulje sügavast muinasajast. Peategelaste, ehitusmeister Ramise ja sküüdi neiu Azi armastust püüavad nurjata kurjad inimesed. Oma au kaitstes lõpetab Azi elu enesetapuga ehitatava templi krüptis, kui aga Ramis sellest teada saab, valib ta sõprade eest salaja elusalt matmise, ning sulgeb end samasse krüpti. Lõpp annab tunnistust sellest, et romaan oli määratud massilugejale, igatahes meenutab see elavalt Verdi ooperi „Aida" finaali: „Pärast seda, kui plaat on krüpti sissepääsu kindlalt sulgenud, astub Radamesi ette Aida. Ta

7 Oma teosed kirjutas Krõžanovskaja-Rochester eranditult prantsuse keeles ja alles siis tõlgiti need vene keelde.

8 Krõžanovskaja-Rochester sai meie päevil Andrei Ivanovi romaani „Harbini ööliblikad" ühe põhitegelase Gontšarova prototüübiks.

oli armsama saatusest kuulda saanud ning salaja krüpti tunginud, et surra koos temaga."

Sel ajal valisid noorema põlve kirjanikud tihti konservatiivse, „alalhoidliku" hoiaku, püüdes säilitada vene kultuuri ja kirjanduse traditsioone. Selles plaanis oli tüüpiline endale Volgini varjunime võtnud Vassili Nikiforovi (1901—1941) looming. Kahes raamatus — „Püha Vaimu päev" („Земля именинница", 1937) ja „Rändurikepp" („Дорожный посох", 1938) — vastandab kirjanik elu koos Jumalaga kas väljaspool Venemaad või selle minevikus ning nõukogude elu õudusi bolševike valitsuse all. Ta kirjeldab kirikulaulude laulmist kodudes, rahvalikke kombeid, laste kaasamist kiriku jumalateenistustel — näiteks meisterdavad nad väikesi laternaid, et kanda majja neljapäevatuli (komme, mis oli saanud alguse Jeruusalemma kirikust ja märkis tuld küünlast, mida palvetajad hoidsid jumalateenistusel vastu suurt reedet). Samuti kirjutab ta kõigi kirikuteenistujate ümberrõivastamisest heledatesse riietesse vaiksel laupäeval (jutustuses „Vaikne laupäev" jookseb poiss koju rääkima, kuidas pühakoda muutus mustast valgeks). Kirjaniku iroonia pälvib kogudusevanem, kes loobub ikoonist, mille kirik talle kümneaastase teenistuse eest kinkis, ja annab selle tagasi koos kaaskirjaga: „Kuid võttes arvesse seda, et meie korteris on moodne stiil, mille nimeks on modern, puha punasest puust, me [---] ei saa seda ikooni tubades üles panna, kuna nimetatud ikoon ei käi mööbliga kokku." („Ikoon".) Teisiti on Nõukogude Venemaal, mis oli läbi teinud „vereaastad 1917, 1918 ja 1919". Seal on linna katedraalilt maha kistud ristid, käimlas on paberi asemel evangeeliumist rebitud lehed („Iidne raamat"), vaimulikku pekstakse, kusjuures ilmaasjata, tema poeg aga tapetakse („Rändurikepp").

Ometi kirjanik usub: Jumala üritus elab. Templist varastati pühakute säilmed — ja üks asjaosalisi läheb kohe hulluks; endine mõrtsukas põgeneb Nõukogude Venest Pihkvamaale ja kahetseb kirikus pattu („Rändurikepp"); Kristuseks grimeeritud näitleja peab esitama laval kaks evangeeliumi salmi, seejärel aga paljastava, pühadust rüvetava monoloogi, kuid jääb vait ja loeb evangeeliumi edasi: „Rostovtsev lõi täpselt ja aeglaselt risti ette ning lausus: „Jeesus, mõtle minu peale, kui sa tuled oma kuningriiki!…" Ta tahtis veel midagi öelda, kuid sel ajal lasti eesriie ette." („Päike mängib".)

Laadilt traditsiooniline on ka Judenitši armeega Eestisse taandunud Vladimir Guštšiku (1892—1947) proosa. Kirjanduslikuks debüüdiks valib ta pooleldi dokumentaalse, pooleldi mälestusliku žanri ja avaldab Riias romaani „Gattšina lossi saladus. Suurvürst Mihhail Aleksandrovitš" („Тайна Гатчинского дворца. Вел. князь Михаил Александрович", 1927). Teda nii nagu ka Nikiforov-Volginit erutab verise revolutsiooni, selle põhjuste ja tagajärgede teema. Guštšiku ajaloolisteks novellideks, legendideks ja mõistujuttudeks stiliseeritud jutustuste tegevuskohad on tihti Peipsi-äärsed ja Petserimaa külad. 1929. aastal ilmus Tallinnas tema esimene jutukogu „Kristuse paganad" („Христовы язычники"), mis leidis vastukaja nii vene kui ka eesti lugejate ja kriitikute hulgas: „Ülimalt haruldane juhtum: raamatu arvustus ilmus ka eesti ajakirjanduses

— kõige suurema tiraažiga eesti ajalehes „Päewaleht" (25.02.1930, nr. 55, lk 5)."[9]

1930. aastate lõpus tehti talle ülesandeks kirjutada sari nii mineviku kui ka oleviku Eesti suurematest riigi- ja kultuuritegelastest, et vene inimesed oleksid riigis toimuvaga kursis. Guštšik ilmutas brošüürid „Meie president Konstantin Jakovlevitš Päts", „Suur eestlane, maalikunsti professor Ivan Petrovitš Köler" ja „Meie ülemjuhataja Ivan Jakovlevitš Laidoner". 1940. aasta juunipöörde tõttu jäi ilmumata Jaan Poskat tutvustav brošüür.[10]

Lõviosa Eesti vene kirjandusest jõudis tol ajal lugejateni ajakirjanduses, mis oli esimestel emigratsiooniaastatel üpris rikkalik. Nii nagu teistes Välis-Vene keskustes, nii hakkas ka Eestis kohe pärast 1920. aastat ilmuma arvukalt ajalehti ja ajakirju. Tõsi küll, samamoodi nagu igal pool, osutusid paljud neist ka siin „ühepäevaliblikateks": ilmus kõigest mõni anne, vahel aga lõppes väljaandmine juba esimese numbriga. Nii vilksatas ja kadus 1920. aastal satiiriajakiri „Štšupalets", 1921 nägid ilmavalgust ajakirja „Otkliki" kolm numbrit, 1924 „Na tšužbine" ainus number. Üha uued kirjastajad proovisid õnne — aasta hiljem, 1925, piirdus ühe numbriga ajakiri „Gamajun". Aastail 1927—1928 ilmus nädalakirja „Rassvet" 18 numbrit; 1930 ilmus ainus number ajakirjast „Russki magazin", mis üritas valgustada kõikide kunstiliikide sündmusi, ning ajakirja „Polevõje tsvetõ" neli annet.

Kõige tõsisem kirjastamisalgatus (tänapäeval ütleksime, et projekt) oli aastaraamat „Nov", mis hakkas ilmuma 1928. aastal kui „Noorte teoste ja artiklite kogumik". Neli esimest väljalaset ilmusid ajalehe-, neli järgmist ajakirjaformaadis; viimane, 1935. aasta väljaanne suurepäraselt illustreeritud vahelehtedega nägi välja juba päris soliidne.

Kolme esimese aastaraamatu peatoimetaja oli Nikolai Andrejev (1908—1982). Tema saatusekäänakud meenutavad peadpööritavat romaani, ja sääraseid oli tol ajal palju: „poolteise" põlve emigrant, nagu ta ise ennast nimetas, kes oli tulnud koos vanematega üle Eesti piiri 1919. aastal, lõpetas Tallinna vene gümnaasiumi (1927) ning läks õppima Tšehhoslovakkiasse. Andekas nooruk kirjutas juba gümnaasiumi vanemates klassides teatri- ja kontserdiarvustusi. Kui ta aasta pärast koolivaheajale tuli, tegi vene rahvussekretär (oli ka niisugune riigiamet) Sergei Schilling talle ettepaneku asuda uue noorsooväljaande etteotsa. Nii sündis „Nov". Selleks ajaks kuulus Andrejev juba tuntud Praha kirjandusrühmitusse „Poeetide skeet", kirjutas proosat, kuid sagedamini kriitikat — talle kuulub näiteks esimene Vladimir Nabokovi loomingu käsitlus. Elamine Prahas ja õp-

9 **С. Исаков**, Жизнь и творчество В. Е. Гущика (1892—1947). Статья 1. Биография. Rmt: Блоковский сборник XIII. Tartu, 1996, lk 246.

10 Kevadel 1940 hakkas Guštšik Eestis tegutsenud Nõukogude luure kaastöötajaks ja jätkas seda tööd ka pärast nõukogude võimu kehtestamist, kui ta määrati Eesti vene äärealade piirisekretäriks. 4. jaanuaril 1941 ta arreteeriti ja teda süüdistati valgetes vägedes teenimises, „kontrrevolutsiooniliste teoste" loomises, osavõtus „kontrrevolutsioonilisest euraasialaste liikumisest" ja nõukogudevastaste organisatsioonide tegevusest. Sergei Issakov arvas, et üks arreteerimise põhjusi oli ka see, et Guštšikul „jätkus ettevaatamatust lobiseda oma teenistusest Nõukogude luures: seda peeti riigisaladuse reetmiseks ja tõsiseks kuriteoks". **С. Исаков**, Жизнь и творчество В. Е. Гущика (1892—1947), lk 253.

pimine kuulsas Karli ülikoolis võimaldasid noorel toimetajal valida uuele väljaandele huvitava strateegia: „Nov" pidi koondama noorte literaatide teoseid kogu Välis-Venest. Sellepärast teati seda kaugel väljaspool Eesti piire ning retsenseeriti Prahas, Varssavis ja Pariisis. Väljaanne oli menukas.[11]

Noored kirjanikud ühinesid poeetide tsunftidesse. Tartlased moodustasid tsunfti 1929 (mõnedel andmetel 1928), kuid 1933. aastaks oli rühmitus lagunenud. Tsunftile on pühendatud ühe selle liikme Boriss Nartsissovi (1906—1982) luuletus „Teisikud" („Двойники"):

…Kahekümnendate lõpp. Unine Derpt,
Akadeemiline eesti Tartu.
Seal aga luuletajad: Poeetide Tsunft,
Ja kõigil prillid ees, ja kõik Borissid.
Üks hiljem üpris tuntud Vilde
(sakslased ta hukkasid Pariisis);[12]
Ja tundmatu Taggo-Novosadov[13]
(Pärast surnukspiinatud GPU-s);
Ja teie alandlik — kes ime läbi pääses.
Ja meie vanim mentor:
Boriss Vassiljitš Pravdin,[14]
Dotsent, poeet, esteet ja maletaja.

---

11 Andrejev ise pühendus pärast kolme esimest numbrit teadusele ja temast sai *Seminarium Kondakovianum*'i töötaja, hiljem aga selle harukordselt noor direktor. N. P. Kondakovi nimeline seminar oli emigrantidest õpetlaste Praha koondis, mis oli tuntud Bütsantsi ja Vene ajaloo, kunsti ja arheoloogia käsitluste poolest. 1945. aastal Andrejev arreteeriti ja ta veetis üle kahe aasta Nõukogude vanglas Saksamaal. Lasti vabaks Nõukogude sektoris Berliinis. Tänu oma teadussidemetele sai ta kutse Cambridge'i ülikooli, kus õpetas vene keelt, vene kirjandust ja ajalugu. Inglased sõna otseses mõttes varastasid ta ära ja viisid sõjalennukiga Suurbritanniasse. Ta jäi Eestile alati tänulikuks, mis peegeldub tema mahukates memuaarides „То, что вспоминается" (Tallinn, 1996).

12 Boris Vilde (1908—1942) — keeleteadlane ja etnograaf. Perekond opteerus Eestisse 1919. Õppis Tartu vene gümnaasiumis ja Tartu ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonnas. 1930 sõitis Saksamaale, 1932 Prantsusmaale. Töötas Pariisi Inimese Muuseumis. Prantsuse vastupanuliikumise (Résistance) liige. Natsid lasid ta maha.

13 Boriss Taggo-Novosadov (1907—1945) — luuletaja ja ajakirjanik. Perekond opteerus Eestisse 1920. Õppis Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnas 1925—1931, lõpetas ülikooli 1936. Valiti 1931. aastal Tartu Poeetide Tsunfti meistriks. 1939. aasta maist Nõukogude kaubandusesinduses tõlk. Pärast nõukogude võimu kehtestamist Eestis töötas väliskaubandusorganisatsioonis „Eksportles", seejärel tõlgina Riigikontrolli rahvakomissariaadis. Saksa okupatsiooni ajal töötas Petseris, seejärel Tartus ilmunud vene ajalehe „Novoje vremja" toimetuses. Pärast Nõukogude armee Eestisse jõudmist arreteeriti (1944) ja mõisteti 10 aastaks vangi, mõni kuu hiljem suri vanglahaiglas Leningradis.

14 Boriss Pravdin (1887—1960) töötas pärast revolutsiooni Tartus reaalkoolis, seejärel Treffneri gümnaasiumis õpetajana. 1919 määrati Tartu ülikooli vene keele ja kirjanduse lektoriks. Tartu Poeetide Tsunfti organisaator. Saksa okupatsiooni ajal töötas tõlgina ajalehes „Nova ja žizn". Alates augustist 1944 Tartu ülikooli slaavi-balti filoloogia kateedri juhataja, 1949—1954 vene kirjanduse kateedri juhataja. Luuletaja ning tõlkija, Igor Severjanini sõber, üks vene-eesti sõnaraamatu ja vene keele õpikute koostajaid.

Tallinna sulevennad, kes ühinesid 1933, olid rohkem tuntud, nende kätte läkski koguteose „Nov" juhtimine alates neljandast andest. Peatoimetajaks sai Pavel Irtel von Brenndorf (1896—1979), kes kirjutas realistlikku luulet ja proosat, peale tema kuulusid tsunfti tema naine Meta Roos (1894—1979), Irina Borman (1901—1985), opteerunud eestlased Jüri Ivask (1907—1986) ja Boriss Taggo-Novosadov, Boriss Nartsissov (1906—1982), luuletaja ja kunstnik Karl Geršelman (1899—1951) ja teised. 1935. aastal rühmitus lõhenes pärast seda, kui „avangardistid" (viis viimati nimetatut) „traditsionalistide" võimu vastu välja astusid. Siis selgus, et Irtel, kes töötas panganduses, oli andnud kogumikku „Nov" välja isiklike säästude eest, nii et peale tsunfti lakkas olemast ka see huvitav väljaanne.

Veel ühest esimese Eesti Vabariigi aegsest prosaistist tasub rääkida eraldi: veendunud monarhist Aleksandr Tšernjavski-Tšernigovski (1884—1939?) tekitas Eesti politseile pidevalt peavalu. Monarhistlike esinemiste eest pagendati ta mitu korda Kihnu saarele. Nii nagu Vladovski, oli ka Tšernjavski sattunud Eestisse juba enne revolutsiooni: pärast Peterburi ja Tartu ülikooli lõpetamist töötas ta Riias, Eestisse kolis 1915. aastal. Oli mitme ajalehe toimetaja, väga hea ajakirjanik, tema Saksamaal ilmunud jutukogu „Kärestikud" („Стремнины", 1924) oli populaarne. 1939. aastal läks Tšernjavski Saksamaale, tema saatus on teadmata, kuid aasta enne ärasõitu avaldas ta Tallinnas romaani „Püha Brigitta seitse kuud" („Семь лун блаженной Бригитты", 1938). (Romaan ilmus 2016. aastal Moskvas koos Aurika Meimre kommentaaridega.) Kriitika sellele ei reageerinud, võib-olla ka seepärast, et suhted idanaabriga muutusid üha pinevamaks, Tšernjavski aga pajatas üksikasjalikult nende suhete algusest 1920. aastal, kui Eestist sai esimene riik, kes tunnustas *de jure* Nõukogude Venemaad.

Esimese Nõukogude kaubandusdelegatsiooni tööd Tallinnas kirjeldas ta nii: „Juba esimestest Revelis viibimise päevadest peale asus delegatsioon alla kirjutama lepinguid, mille alusel saadeti Venemaale seal nõutavat kraami (meditsiini-, põllumajandus-, tarbe- ja muid kaupu). Kauba eest maksti kuldrublade ja välisvaluutaga. Eestist sai kogu maailma silmis keskus, kus „pesti" vene finantsvahendeid: kulda, briljante ja muid aardeid." Peale 15 miljoni kuldrubla, mis Eesti sai vastavalt rahulepingule, liikus aastail 1920—1922 läbi Tallinna erinevatel andmetel ligikaudu 30 000 puuda kulda koguväärtusega 550 miljonit kuldrubla. Tšernjavski ütles nende kohta: „Viissada miljonit punast saatanat!" Milliseid summasid said riigi- ja eraettevõtted ning isikud Eestis, ei ole täpselt teada, nagu ka see, kui suured rahapatakad läksid Nõukogude kaubandusesinduse töötajate taskusse. Romaani tegevus toimub Tallinnas, kus rühm monarhiste otsustab röövida kaubandusesinduse kulla ja briljandid. Põnevik pakub küllusliikult madinat seiklusfilmide vaimus: tagaajamine, võitlus elu ja surma peale kindlusemüüril, tungimine katakombidesse, orgiad Seitsme surmapatu majas jms. Väljamõeldud detailid sobitusid kenasti Tšernjavskile hästi teada olnud faktidega, näiteks esineb Nõukogude kaubandusesindaja magamistoa seifist briljantide varguse kirjelduses konkreetne detail, mida on hiljem mainitud me-

muaarides: Gukovski kabineti tulekindlas rahakapis hoiti mõnda aega „miljoni naelsterlingi väärtuses briljante".[15]

Võttes kokku vene kirjanduse seisu Eestis aastail 1918—1940, võib järeldada, et tegemist oli ealiselt, žanriliselt, ideoloogiliselt ja esteetiliselt mitmekesise kirjandusega. Võimalik, et luuleuuendusele häälestunud Eesti noorte vene kirjanike põlvkond oleks edasi arenenud, kui ei oleks tulnud Teist maailmasõda, mis muutis järsult nende elukäiku. Mainigem veel ühte tähtsat asjaolu: siin nimetatud vene kirjanikud ei olnud Eestis sündinud (peale Irina Bormani, kes oli pärit Narva-Jõesuust, elas ja õppis aga Peterburis), nende sidemed eesti literaatidega ei olnud kuigi tihedad või tüüpilised. Kuigi ka selles oli erandiks Igor Severjanin, kes tõmbas ligi eesti luuletajaid, tõlkis nende luuletusi ja andis 1928. aastal välja kogumiku „Eesti luuletajad: saja aasta antoloogia (1803—1902)".

Teise maailmasõja aeg 1941—1944

Nende kolme aasta jooksul vene autorite raamatuid ja vene kirjandusajakirju ei ilmunud. Kirjandus kolis üle ringidesse: luuletajad ja kirjanikud said kokku eramajades ja korterites.[16] Saksa okupatsiooni ajaks ei olnud vene kirjanikke Eestisse peaaegu jäänud: Severjanin oli surnud 20. detsembril 1941; petserlase Boriss Semjonovi (1904—1942) arreteeris NKVD juba järgmisel päeval pärast juunipööret (1940) ja ta suri vanglas; sama saatus, nagu eespool öeldud, ootas Vladimir Guštšikut. Luuletaja, üks ajakirja „Polevõje tsvetõ" toimetajaid Leopold Aks (1906—1969) vaikis pärast Nõukogude sissetungi Eestisse ega esinenud oma teostega enam kunagi trükis. Juba enne Teise maailmasõja algust olid Saksamaale või Poolasse sõitnud Pavel Irtel, Meta Roos, Boriss Nartsissov ja Karl Geršelman. 1944. aastal järgisid nende eeskuju Aleksis Rannit[17] ja Jüri Ivask. Boriss Taggo-Novosadov sel ajal oma teoseid ei avaldanud. NKVD arreteeris ta kohe pärast sõda ja ta hukkus vanglas.

Vene kirjanduse areng Eestis mitte lihtsalt ei katkenud, vaid täielikult oli hävinud kõik 1920.—1930. aastatel kogutu, kui Karl Geršelman Pariisi luuletaja ja kriitiku Vladimir Veidle järel kordas: „Väikeste luuletajate ülesanne on „luua orgaaniline keskkond, toitepuljong, mis on vajalik mõne suure luuletaja loominguks"."[18]

---

15 **Г. Соломон**, Среди красных вождей. Moskva, 1995, lk 334.

16 Huvilised leiavad selle ajajärgu üksikasjalikuma kirjelduse raamatust: **Г. М. Пономарева**, **Т. К. Шор**, Русская печать и культура в Эстонии во время Второй мировой войны (1939—1945) = Vene trükisõna ja kultuur Eestis II maailmasõja ajal (1939—1945). Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2009.

17 Aleksis Rannit oli luuletajana vene keeles debüteerinud, hiljem aga eesti keelele üle läinud Aleksei Dolgoševi (1914—1985) eestistatud nimi. Lapsepõlve veetis ta Petrogradis. Käis Tartu ülikoolis. Töötas Leedus, kust 1944 põgenes Saksamaale, hiljem USA-sse.

18 **К. Гершельман**, „Я почему-то должен рассказать о том...". Избранное. Tallinn, 2006, lk 64.

Sõjajärgne aeg 1945—1956

See ajastu oli vene kirjanduses väheproduktiivne nii oma kodumaal kui ka Nõukogude Eestis. Kirjanike koosseis muutus täielikult — me ei kohta enam ühtegi kadunud Eesti Vabariigis tuntud nime. Tooni annavad kirjanikud-rindemehed: Georgi Vassiljev (1905—1994), Leonid Zaitsev (1909—1992), Valentin Ruškis (1910—2014), Gennadi Gerodnik (1911—2000), Grigori Skulski (1912—1987) jt. Nende teoseid avaldatakse almanahhis „Literaturnaja Estonija", mis ilmub aastatel 1948—1959. Need on luuletused, proosa ja isegi näidendid, mis vastavad täpselt sotsialistliku realismi nõuetele.

Tüüpiline ajadokument on 1951. aastal Moskva ajakirjas „Smena" ilmunud artikkel: kirjeldatakse II üleliidulist noorte kirjanike nõupidamist, kus nõukogude kirjanike õpetaja Konstantin Paustovski käsitles muu hulgas romaani „Kuurordilinnas" („В курортном городе"), mille on kirjutanud Tallinna ajakirjanik, ajalehe „Sovetskaja Estonija" töötaja Fjodor Einbaum (alates 1955. aastast elas Moskvas). „Smena" ajakirjanik ei ole kiitusega kitsi: „Kodanliku režiimi aastatel oma ainsa poja Heino kaotanud vana eesti töölise Hendrik Tomingase [*sic!*] perekonna kaudu on kirjanik suutnud näidata alles nõukogude võimu aastatel uuesti sündinud tööka eesti rahva saatust."[19] Sealsamas on toodud ka Paustovski hinnang: imeline keel, sõnad on lükitud üksteise otsa nii tihkelt, et teisiti polekski mõeldav. Muide, aasta pärast ilmus romaan ka eestikeelses tõlkes, seetõttu võib pakkuda lugejatele näite sellest peaaegu ideaalsest teosest. Niisiis sõidab kangelane Hendrik Toomingas sanatooriumi, kuid tema mõtted on südamelähedases tsehhis: „Kui teataks ikkagi teisiti välja selle seadise — volvrikepsu, Kohtla-Järve masina üksikosa, mis kõiki nii väga huvitab? See 448-kilogrammine mürakas — volber — koosneb sajast osast. Õppida selle detaile tegema võimalikult kiiremini ja odavalt — sellega peaks nüüd tegelema, mitte aga mööda kuurorte kolistama."[20]

Luuleteoseid kirjutatakse samade mallide järgi ja need võiksid vabalt kaunistada nõukogude keskajakirjanduse lehekülgi. Siin on siirast usku sotsialismi saavutustesse, näiteks Nina Pavlova luuletuses „Tütred": „Helge saatus sulle osaks saanud — / kommunismi ajal elada!",[21] on tol ajal tavalisi luulevormis pühendusi „Seltsimees Stalinile". Just see on Leonid Smirnovi panegüürika pealkiri. Muidugi on ka värsse „lihtsatest" nõukogude inimestest: „On päike aeglaselt metsa kohale tõusnud… / Üha eredamalt puhkeb koit. / Tööd kiidab lihtne laul, / Mis metsaraidur laulab Kodumaast."[22] Need viidatud luuletajad, ja veel paljud nendesugused, jäidki tundmatuks — andmeid nende kohta pole ei almanahhis endas, ei e-kataloogis ESTER ega internetiavarustes. Nende nimekam sulevend Valentin Ruškis, Eesti Kirjanike Liidu liige aastast 1953, kirjutas pika luuletuse „Juhan Kalju kõne", mille

19 **К. Лапин**, На одном семинаре. „Смена" 1951, nr 575. — http://smena-online.ru/stories/na-odnom-seminare.

20 **F. Einbaum**, Kuurordilinnas. [Tõlkijanimeta.] Tallinn, 1952, lk 6—7.

21 **Н. Павлова**, Дочери. Rmt: Эстония. Альманах IV. Tallinn, 1952, lk 176.

22 **А. Гурина**, Лесоруб. Rmt: Литературная Эстония. Альманах X. Tallinn, 1959, lk 114.

tegevus toimub kolhoosi klubis. Kõigepealt „valju „elaguga" üksmeelselt kolhoosnikud tõusid, / ja ovatsioon paisub, laksub kui laine. / Aga portreelt vastu naeratab Stalin, / miljonitele inimestele oma."[23] Seejärel tõuseb püsti „turske, hallipäine, pikka kasvu vanamees" Juhan Kalju ja räägib, kui halb oli neil, eestlastel, elada minevikus, kui nad töötasid peremehe heaks, ja kui hea on nüüd, kui „me vabalt ja muretult Nõukogude Liidus elame". Tarvis on rääkida tervele maailmale nende kolhoosist. „Rääkida, et oma kätega on ehitatud / mitte lehmalaut — lehmaloss! / [---] // Rääkida, mis asi on „andekas lüpsja", / kuidas lahenes kõrge väljalüpsi küsimus, / meenutada, kuidas mind nimetas „laborandiks" / akadeemik, kes käis kevadel kolhoosis. [---] Kuid on tarvis, et inimesed saaksid teada, / et olen nüüd saanud autasu, / et mul on elada rõõmsam, / sest vana Juhan Kalju eest / kandis hoolt / Stalin / Kremlis. [---] Vaat temale, targale sangarile, aitäh, / rõõmsat elu paljudeks aastateks. / Igas tema sõnas on kauaoodatud tõde. / Igas lennukas laulus on sõnad temast. / See on meie ühine au-autasu: Stalini geenius, / nõukogude elu rõõm, / maailma süda ja õnn — Moskva."[24] Pisarateni liigutav.

Proosas avaneb seesama vaatepilt: literaadid, kes on alles pärast sõda, n-ö eile sattunud Eestisse, hakkavad kohe kirjutama jutte, jutustusi ja koguni näidendeid, kus tegelasteks on eestlased. Ilmselt arvatakse, et saadakse ilma eesti keelt oskamatagi suurepäraselt aru neist, kelle kõrval elatakse. Tegelikult projitseeritakse Eestile nõukogulikud süžeed ja nõukogulik tegelikkusetunnetus. Endine poliittöötaja Gennadi Gerodnik sõnastab kalur Jaan Koidu suu läbi vajaduse võtta üle raadiost kuuldud nõukogulik, hiigelnootadega kalapüügi kogemus: „Kui Moskva raadios räägib [---] — siis tähendab, et Moskva annab nõu. Aga Moskva nõuanne on alati hea nõuanne. Aitab meile vanast kinnihoidmisest."[25]

Tuntud nõukoguliku konflikti „hea" ja „veel parema" vahel leiame Tamara Tombergi jutustusest: valutsehhi ülem Lõhmus jõuab kõike ja kõikjale, teda segab ainult üks asi — tsehhis töötab ta oma naine, see on ebamugav, ja mees otsustab keelitada naist töölt lahkuma, on ju raske ühendada tööd ja tehnikumis õppimist. Naine pakkus välja uue valukärnide vormimise meetodi, tema mees aga seda ei juuruta, piinlik on, mida inimesed võivad arvata. Tsehhist lahkumast naine keeldub, perekonnas on lahkheli, mille peab lahendama partorg. Too räägib peategelasele, et tal on tubli naine, kes tuli välja algatusega — tehases ärgu olgu keskhariduseta inimesi, kõikidel tuleb õppida ilma tootmistööd katkestamata, nii et Lõhmus peab oma naist hindama: „„Kõik on ju selge, Osvald?!" Parteisekretäri lahkete ja otsekui hinge põhja nägevate silmade järgi sai Lõhmus järsku aru, et tollele oli tõesti kõik selge ja midagi ei jäänud tema eest varju. [---] Osvald läks läbi tsehhi, hinges rõõmus ja kerge tunne. [---] Akende taga valendas sügispäikesest valgustatud uue valutsehhi kõrge hoone."[26]

Mõni prosaist oli eestlastega kokku puutunud juba enne Eestisse tulekut. Näiteks

23 **В. Рушкис**, Речь Юхана Калью. Rmt: Эстония. Альманах IV, lk 143.
24 **Sealsamas**, lk 146—147.
25 **Г. Геродник**, Две встречи. Rmt: Эстония. Альманах IV, lk 196.
26 **Т. Томберг**, Новая мера. Рассказ. Rmt: Эстония. Альманах IV, lk 175.

oli Ivan Kurtšavov (1916—2002), samuti rindemehest kirjanik, aidanud Pihkva oblastis elanud eestlannal Minna Tappol avaldada 1937. aastal NSV Liidus raamatu „Kuidas ma sain kõrge linasaagi ja saavutasin kõrge linakiutoodangu". Nii ongi tiitlil märgitud: „Kirjutatud I. F. Kurtšavovi abiga." Tema raamatutest peab mainima märksa hilisemat triloogiat „Moskva aeg" („Московское время"), mis ilmus Moskvas 1970. aastal. Selle sisust annab ülevaate kirjastuse annotatsioon: „Suur mitmeplaaniline teos, mis räägib nõukogude võimu taastamisest Eestis 1940. a. suvel, nõukogude sõjaväelaste kangelaslikust võitlusest hitlerlike vallutajatega Eestimaa väljadel Suure Isamaasõja aastatel ning Nõukogude Eesti täielikust vabastamisest saksa okupantidest. Triloogia lugeja siseneb sundimatult Tallinna töölise Jaan Kindluse ja kommunist Metsa perekondadesse, kodanliku Eesti valitsejate villadesse ja kabinettidesse, tutvub president Pätsi, reaktsioonilise ajalehe toimetaja Avaldi [*sic!*], provokaator Remmeli ja hitlerlaste käsilase Mäe mustade tegudega. Suure soojusega on autor välja joonistanud Nõukogude Armee sõjameeste — leitnant Voronkovi, politruk Georgijevi ja Arnold Kindluse, punaarmeelaste Guljajevi, Orazlimovi ja teiste kujud."[27]

Sõjajärgsete vene autorite teoste üht laadi sisu viitab sellele, et olid mingid instruktsioonid, kuidas liiduvabariikides elades tuleb kirjutada: käia nõukogude sotsrealistliku kirjanduse rööbastes, olla kursis partei juhtnööridega, töötada rahvaste sõpruse tugevdamise nimel, valides põlisrahvusest tegelasi ja näidates nende veendumust sotsialistlikes väärtustes, või variandina — nende ümbersündi nõukogude võimu soodsal toimel.

Aeg-ajalt avaldas seesama kirjandusalmanahh eesti-vene muistse sõpruse teemalisi artikleid. Ilja Amurski artiklis on säärane juhtnöör antud just nagu ajaloofaktide kujul ja seda ilmestab suurmeeste autoriteet:

„Suur juht ja õpetaja J. V. Stalin ning tema andekad õpilased ja võitluskaaslased S. M. Kirov ja A. A. Ždanov on NSV Liidu ajaloo õpiku konspekti kohta tehtud märkustes juhtinud tähelepanu, et vene rahva ajalugu tuleb õpetada tingimata seoses teiste meie sotsialistliku isamaa rahvaste, sealhulgas Baltikumi rahvaste ajalooga. Need Stalini geniaalsed näpunäited, mis lõid epohhi ajalooteaduses, andsid valele ja võltsile kodanlikule historiograafiale purustava hoobi. Selle esindajateks Eestis olid säärased nõukogude võimu vaenlased nagu H. Kruus ja J. Adamson. Need ebateadlased tegid kõik neist oleneva, et näidata vene ja eesti töörahva minevikusuhteid moonutatud kujul. Nad vaikisid maha hulga eredaid ajaloofakte, mis räägivad eesti ja vene rahva sajandeid kestnud sõprusest, mõnda eesti rahva ajaloo lehekülge aga näitasid nii, et tuli välja, justkui ei oleks saksa penirüütlid ja rootsi-taani ikestajad eestlasi mitte rüüstanud, mitte rõhunud, vaid osutanud neile kõikvõimalikku abi, aidanud kaasa majanduse arengule, hankinud Eestisse kõik põhilised kunstiväärtused ning toonud läänest rikkaliku eesrindliku kultuuri."[28]

---

27 Vt: https://www.livelib.ru/book/1001443400-moskovskoe-vremya-ivan-kurchavov.

28 **И. Амурский**. Братство, возникшее в седой древности (Из истории дружбы эстонского и русского народов). Rmt: Эстония. Альманах IV, lk 235.

Neil lugejatel, kes kohe ei taibanud, kes on „lurjus" ja nõukogude võimu vaenlane, tarvitses vaid näha, et esimese almanahhi lõpust on leheküljed välja lõigatud: see ei olnud sugugi olmevandalism. Sisukorras on autori ja tõlkija nimed, samuti pealkiri musta tušiga üle võõbatud. Mis seal oli? Teada on vaid see, et luuletused, sest publikatsioon kuulus rubriiki „Eesti luuletajad" ning asus Jaan Kärneri ja Juhan Sütiste järel. Ilmselt oli tegemist „rahvavaenlasega".

Sama juhtnööri järgib ka almanahhis avaldatud Max Laossoni kurikuulus artikkel — see pidi rääkima vene lugejatele vaenlastest eesti kirjanduses. Toimetuse viide ütles: „M. Laossoni artikkel [---], mis ilmus ajakirja „Eesti Bolševik" 1949. aastakäigu 12. ja 15. numbris, paljastas eesti kirjanduse „ühtse voolu" teooria järgijate reaktsioonilise olemuse, andis õige hinnangu reaktsioonilisele dekadentlik-esteeditsevale kirjanduskoolkonnale „Noor-Eesti" ning kirjandusrühmitustele „Siuru" ja „Tarapita". M. Laossoni artiklil oli tähtis roll rühma kodanlik-natsionalistlike kirjanduskriitikute paljastamisel, kes eesotsas N. Andreseniga püüdsid pidurdada eesti nõukogude kirjanduse ja teiste kultuurialade arengut."[29]

Ja isegi kui esimeste sõjajärgsete aastate autorid ei pretendeerinudki sellele, et nad eestlasi väga hästi tunnevad, ning tegid neist kõigest kõrvaltegelased, siis teoste sisu see eriti ei muutnud. Grigori Skulski näidendis „Eesliinil" („На переднем крае") on ainult üks eestlane — meditsiiniõde Salme. Aga temagi jõuab rääkida oma loo: Salme ja ta kunstnikust isa suhtusid nõukogude võimu lojaalselt, kuid täiesti ükskõikselt. Ja alles sõjaaja katsumused (isa hukkus juba esimesel pommitamisel) viisid neiu sõjaväehaiglasse ning panid ta loobuma osavõtmatust poliitilisest hoiakust ja entusiastlikult omaks võtma kõik, mis nõukogulik. Salmele on vastukaaluks näidendi negatiivne tegelane, andekas arst Dubov, kes lömitab lääne ees. Ta viibis kolm kuud Ameerika haiglas, kus tutvus meditsiinisaavutustega, ja sattus sealsest elust vaimustusse: „Öeldagu, mida tahes, aga elada see neetud kodanlus oskab." Ta tõi tuttavatele kingitusi: lõhnaõli, sigareid ja salli, aga ka need osutuvad kõlbmatuks — peategelase, brigaadikomandöri nooruke adjutant hoiatab kohe: sall on ohtlik, seda ei saa triikida, selle materjal on „nagu nitroglütseriin, läheb kohe põlema".[30]

Dubovi ideoloogia ei meeldi sugugi näidendi ülejäänud tegelastele, välja arvatud peategelase rumalavõitu õde. Dubov räägib: „…te ütlete, et riigil on raskusi. Ja mis siis? Seda enam peab igaüks kõik oma võimed kokku võtma, et korraldada oma elu võimalikult hästi. See on ju vaieldamatu. Mida rohkem inimesi oma elu õnnelikult sisse seab, seda rohkem õnnelikke inimesi on edaspidi riigis."[31]

Tänapäeval on see küllap ainus normaalne lähenemisviis, kuid näidendi tegelased ei pääse kuidagi sõjast vabaks, ja „rantjeepsühholoogia" tekitab neis ainult põlgust. Iseenesestmõistetavalt osutub Dubov oma ametis argpüksiks,

29 **М. Лаоссон**, О некоторых вопросах эстонского литературоведения и литературной критики. Rmt: Эстония. Альманах III. Tallinn, 1950, lk 117.
30 **Г. Скульский**, На переднем крае. Rmt: Эстония. Альманах I. Tallinn, 1948, lk 207.
31 **Sealsamas**, lk 245.

kõlvatuks närukaelaks, kes reedab armastuse, millest ta nii palju ja ilusasti räägib. Kuidas saakski rahust ja vaikusest unistav tavaline inimene astuda ühte ritta nendega, kelle elus leidub alati koht kangelastegudeks (Maksim Gorki).

Eesti vene kirjanduse sellest ajajärgust kokkuvõtet tehes tuleb kõigepealt öelda, et see oli täielikult allutatud nõukogude ideoloogiale, mille järgi Eesti taassünd ja kultuuri õitseng oli nõukogude võimu kehtestamise tulemus. Eesti keele mitteoskamine ahendas kirjanike võimalikku suhtlusringi, seepärast kopeerisid nad Eestit ja eesti rahvast kujutades nõukogude kirjandusest pärit süžeesid, konflikte ja tegelasi, lisades neile pealispindset eesti koloriiti.

Eesti vene kirjandus 1956—1986

Hoolimata sellest, et algas „sula", mis muutis nii mõndagi NSV Liidu ideoloogias, pakkus sõjajärgne Eesti vene kirjandus inertsist oma teemasid ja nende lahendusi veel mitu aastat. Seda enam, et almanahh „Estonija" eksisteeris kuni 1959. aastani. Muidugi, kiidulaule Stalinile enam ei olnud, kuid kuni 1960. aastate teise pooleni ei olnud ka peaaegu mitte midagi, mis oleks olnud mõtte, kompositsiooni või keele poolest huvitav ja uus.

Avaldamist jätkas Grigori Skulski, viljakas kirjanik, mitmes žanris proosa ja dramaturgia autor. Kaks tema teoste kogumikku — „Ka ees ootavad tormid" ja „Eilne valgus" — tõlgiti eesti keelde vastavalt 1964 ja 1976.

Luules tegutses endine mereväelane Boriss Štein (1933—2017), kes avaldas 1966. aastal esikkogu „Saar-luik" („Лебедь-остров"), seejärel aga kogumiku „Tõmbetuuled" („Сквозняки", 1969). Sündinud Leningradis, omandas Štein ajapikku eesti keele ja hakkas tõlkima Betti Alverit, Mats Traati, Juhan Liivi jt. Tema enda luule oli traditsiooniline, vaikne, lüüriline. Siin on üks tema luuletustest:

Усталый бог в сторонке, не при людях
Задумчиво наигрывал прелюды
На стареньком заброшенном рояле
И тихо размышлял не без печали,
Что уж давно запутался во многом,
Что править миром — не с его талантом,
Что зря он стал таким неважным богом,
Ведь мог бы стать приличным музыкантом.[32]

32 Väsinud jumal eemal, mitte teiste nähes / Mõtlikult mängis prelüüde / Vanal hooletusse jäetud klaveril / Ja vaikselt mõtiskles kurbusega, / Et on juba ammu paljus omadega sassis, / Et maailma valitseda ei saa tema ande juures, / Et ilmaaegu hakkas ta nii viletsaks jumalaks, / Oleks võinud saada ju korralikuks muusikuks. — Mälestustes („Družba narodov" 2001, nr 6) meenutab Štein naljakat seika oma vastuvõtust Eesti Kirjanike Liitu: „Eesti kirjanikud suhtusid minusse hästi — võib-olla sellepärast, et ma ei olnud pealetükkiv, aga võib-olla neile lihtsalt meeldisid minu tõlked. Kui mind võeti Kirjanike Liitu, siis kõik juhatuse liikmed, enne kui nad oma hääletussedeli urni lasid, näitasid seda mulle, otsekui öeldes: „Milles küsimus, muidugi me oleme poolt." Esimees Juhan Smuul aga naeris ja ütles: „Nad kõik tahavad, et te neid tõlgiksite.""

Olukord Eesti vene kirjanduses muutus 1970. aastate keskel. Sellel on mitu põhjust. Esiteks, veidi varem oli Tartu ülikooli vene filoloogia osakonda ilmunud Svetlan Semenenko (1938—2007). Ta oli Leningradist pärit originaalne luuletaja, kes huvitus ka eesti kolleegide ja eelkõige kassetipõlvkonna loomingust. Nii nagu ka Štein, õppis ta ära eesti keele, ja temast sai väga hea eesti luule tõlkija (Alver, Kaalep, Suuman, Runnel jt). Eriti lähedane oli talle Paul-Eerik Rummo, temalt õppis Semenenko nii mõndagi, eelkõige vene luules tollal vähepopulaarset vabavärssi, mis vene pilgule oli graafiliselt harjumatu — ilma suurtähtede ja kirjavahemärkideta. Hiljem hakkas ta tõlkima ka proosat: Mati Unti, Oskar Lutsu, Mats Traati, Eno Rauda. Esimese oma luule kogu „Esmaspäeva õhtul" („В понедельник вечером") andis ta välja alles 1979. aastal. On arvatud, et aastatepikkune tõlketöö tuli tema enda kui peene lüüriku loomingule kahjuks. Tuntud Moskva kriitiku Irina Rodnjanskaja arvustuses Semenenko esikkogu kohta kõlas mõte: luuletajast tõlkija kulutab pidevalt ja pillavalt luuleenergiat, ja enda tarbeks jääb jõudu vähemaks. See võib nii olla, kuid tahaksin osutada ühele huvitavale seigale: Paul-Eerik Rummo tõlkis Semenenko luuletusi, ja järsku selgus, et üks fragment on hulga pikem kui originaal ja sellest mõneti lausa erinev. Tekste võrreldes näeme, et vene luuletaja katkend on eesti luuletajat inspireerinud, ärgitanud teda leidma uut assotsiatsiooni, ühesõnaga — muutunud „omaks", see on aga juba omaette väärtus:

И только иногда
Средь скал знакомых,
вытертого мела,
Дресвы намокшей,
полустёртых рифов
Забрезжит рифмы
чистая вода

Ainult vahel
(Kui pilk ei upu halli, paksu vette,
Mis vettib kahe kulund kalda vahel,
Nõrutades end aeglaselt kui koola)
Meel kuskil kaugel eespool tabab suudme,
Kui värskes riimvees jõega riimub meri,
Meri täis sädelevat, kõrvetavat soola —

Teiseks muutuste põhjuseks sai asjaolu, et kirjandusse tuli noor, juba Eestis sündinud luuletajate ja prosaistide põlvkond. Nii on kassetipõlvkond ilmselgelt mõjutanud näiteks Jelena Skulskaja loomelaadi, kelle esikkogu „Kahekümne kuues peatükk" („Глава двадцать шестая") ilmus 1978, sellele järgnesid teised luule-, aga ka proosa- ja draamateosed, mis väärivad omaette käsitlust. Tähelepanelikult jälgis eesti luulet Marina Tervonen. Debüteerinud 1981. aastal, avaldas ta oma esimese luulekogu „Kammertoon" („Камертон", 1997) koos Doris Karevaga kakskeelsena (see sisaldab nii algupärandeid kui vastastikuseid tõlkeid), ja alles 2003. aastal ilmus tema esimene päris oma luulekogu „Ületamine" („Преодоление"), mis pälvis Kultuurkapitali auhinna.

Kolmandaks muutis kirjanduslikku kliimat kahe vene kirjaniku — Sergei Dovlatovi (1941—1990) ja David Samoilovi (1920—1990) tulek Eestisse. Esimene kolis Tallinna 1972. aastal Leningradist ning elas siin ligi kolm aastat, sõitis tagasi, siis aga emigreerus USA-sse (oli tavaline nähtus, et Balti vabariike

võeti kui emigreerumisharjutust). Samoilov saabus Moskvast 1976. aastal, asus elama Pärnusse ja elas koos perekonnaga Eestis kuni oma surmani 23. veebruaril 1990. Tema elu katkes Tallinna Vene teatri laval, kus ta juhtis enda korraldatud Boriss Pasternaki mälestusõhtut. Samoilov jäigi Eestisse — Pärnu Metsakalmistule. Dovlatov oli Eestis elades prosaist, keda peale sõprade ei tundnud keegi, Samoilov oli nimekas ja populaarne filosoofilise lüürika autor. Dovlatovil ei õnnestunudki Eestis oma esimest raamatut avaldada, kuigi ta väga lootis, et siinsed tsensuuriolud on „pehmemad" kui Venemaal. Samoilovit avaldati rohkesti, ta esines autoriõhtutel, juhatas Tallinnas „poeetide kuninga" valimist (vt Severjanini käsitlust), tõlkis reaaluste tõlgete abil eesti luulet, oli Pärnus tuntud isik, avaldas tänutäheks Eestile luuletuste ja tõlgete kogumiku „Toominga tänav" („Улица Тооминга", 1981). Ometi on proosal alati rohkem lugejaid: Sergei Dovlatov avaldas Ameerikas elatud kaheteistkümne aasta jooksul kaksteist raamatut ning tema eriline aforistlik jutustamiskunst ja lõbus nali tegid ta nime kuulsaks. Dovlatovist on tehtud filme, kirjaniku nimi on antud ühele New Yorgi tänavale. Tallinnale aga on jäänud mälestuseks tema jutustus „Kompromiss" tööst ajalehe „Sovetskaja Estonija" toimetuses, omamoodi *roman à clef* vene 1970. aastate kogukonnale hästi tuntud prototüüpidega.

Emigreerumisharjutusena võtsid Eestit sel ajal ka mõned teised NSV Liidu eri nurkadest saabunud literaadid: luuletaja Mihhail Safonov (1935, läks Rootsi 1981), prosaist Oleg Oppengeim (1948—2013, läks USA-sse 1995), prosaist ja dramaturg Boriss Roitblat (snd 1953, pseudonüüm Boriss Sandratski, läks Saksamaale 1992) jt. Kõik nad jõudsid end avaldada juba Eestis ja ilmutada siin isegi raamatuid. Sama huvitavaks osutusid lugejatele need, kes tulid siia, et jääda.

Boriss Krjatško (1930—1998) abiellus Ingrid Maidrega ja asus Eestisse 1974 (Borissi kirjad Ingridile ilmusid raamatuna 2006). Tema kirjanikusaatus oli keeruline — eluajal ilmus kõigest üks raamat, jutukogu „Peksa saanud koerad" („Битые собаки", 1989). Nimijutustuse oli aasta varem Lääne-Saksamaal avaldanud nõukogudevastaseks peetud ajakiri „Grani". Ajakirja maine nõudis kompromissi ja autor esines Andres Koidu varjunime all. Sealsamas „Granis" 1990. aastal ilmunud vestluses, mis kandis Krjatškole iseloomulikku pealkirja „Aga tõde on nii kütkestav…", nimetas ta ennast „oma aja võõraspojaks" ja rääkis, kuidas nõukogude toimetajad selgitasid, miks ei tohi tema teoseid avaldada: „„Te kirjutate täiesti ilma sisemise toimetajata, sellepärast teie asjad ei lähegi läbi, aga te pange see sisemine toimetaja endas paika, ja ta hakkab tööle nagu stopptuli. Hakkab mõtlema teie eest: see kõlbab täiesti, aga see — ei, see ei lähe läbi." [---] Asi on selles, et ma proovisin nii kirjutada, aga mul ei tulnud midagi välja. Mitte midagi."

Kaasasündinud intelligentsus, rüütellik ausus, mitme narratiivse tehnika väga hea valdamine, pöördumine mõistujutu poole, oskus viia lugeja katarsiseni — niisugune on Krjatško prosaistipale. „Peksa saanud koerte" finaaliks on peategelase, jahimees Nikifori palve, tema jutuajamine Jumalaga oma pattudest ja hukutatud uhkest koerast Assatšist, kes ei elanud üle alandust (traditsiooni

kohaselt peksavad ajajad koera korra noorest peast läbi, et ta edaspidi tõrkumata sõna kuulaks), ja Jumala enda pattudest, kes on oma rahvast ära pöördunud ja saatnud talle võimud, millest hullemaid ei saa enam olla. Kas Krjatškol endal ka mõni palve oli? Ta vastas: „Ma kuulsin kuskilt väga lühikest palvet, ja ma võtsin selle lihtsalt endale: „Issand, õpeta mulle headust, hoia mind kurjast ja anna mulle mõistust nende vahel vahet teha.""[33]

Vene keeles kirjutanud armeenia arst ja luuletaja Gohar Markosjan (1949—2015) abiellus eesti prosaisti Kalle Käsperiga ning asus 1991. aastal Tallinna, olles jõudnud Jerevanis avaldada oma ainsa luulekogu. Eesti vene kirjandus sai rikkamaks antiigi ja ooperimuusika peene tundja ning romaanide võrra, mille naispeategelased on targad, iroonilised ja võrgutavad, ühesõnaga tõelised naised. Romaan „Penelope" („Пенелопа", 1998) — ambitsioonikas katse kujutada ühte päeva naise elus — on tõlgitud seitsmesse keelde, sellele järgnes uus proosa, seitse ulmeraamatut, näidendid. Ning läbinägevad jutustused, mille kirjutaja juba teadis, et elu lõpp on lähedal: „Memento mori" (2012) ja „Pariis oli nii kaunis" („Париж был так прекрасен", 2015).

1980. aastal asus Tallinna Boriss Baljasnõi (1957), luulekogude „Valgus-vari" („Светотень", 1997), „Kaelakee" („Монисто", 2002) jt autor. Aja jooksul sai temast eesti luule tõlkija (Suuman, Ristikivi, Lepik, Traat jt) ning ta kaitses Tartu ülikoolis doktoriväitekirja tõlkesemiootika alal. Baljasnõi näeb oma missiooni uue tõlkijate põlvkonna kasvatamises ja juhatab sel eesmärgil pidevalt tõlkestuudioid.

Perioodilise väljaandena hakkas pärast pikka vaheaega, 1978. aastal, ilmuma almanahh „Tallinskije tetradi". Ilmus, tõsi küll, kõigest kaks numbrit. Esimesest võib esile tõsta Rostislav Titovi (1928—2013) jutustuse „Anna andeks, et ma su tapsin" („Прости, что я тебя убил"). See mõjus värskelt. Titov oli elukutseline tüürimees, Tallinna merekooli õppejõud, õpikute „Meresõidu astronoomia" ja „Laeva juhtimine ja selle tehniline ekspluatatsioon" autor. Ta kirjeldas jutustuses merd ja laeval töötavaid inimesi — nii häid kui ka omakasupüüdlikke, kes tahtmatult ohustasid elusloodust ning põhjustasid jääkarude ja rändlinnuparve huku. Ühes kirjandusvestluses on ta öelnud: „Meretemaatika on minu stiihia. Kui parda taga on kuude kaupa ainult vesi ja lainete loks, siis on asi romantikast kaugel. Seal on peaasi, et inimene jääks inimeseks. Muidugi on võhikutel asjast teistsugune arusaamine."[34] Meretemaatika oli ülekaalus teisteski Titovi raamatutes, kuid niisama huvitavad on ka tema mälestused „Tahan, et te oleksite kõik elus!" („Хочу, чтобы все вы были живы!", 2000) ja „Nii päeval kui ööl, ehk Elu täis meenutusi ja mõtisklusi" („И днем, и ночью, или Жизнь воспоминаний и размышлений", 2010).

---

33 **И. и В. Белобровцевы**, „А правда так пленительна...". Беседа с писателем Борисом Крячко. „Грани" 1990, nr 158, lk 11—12.

34 **Sealsamas**, lk 16.

XXI sajandi põlvkond

Uue sajandi alguskümnendil kerkis esile vene kirjanike uus põlvkond. Enamasti on nad sündinud Eestis ja sellega kokku kasvanud. Nad oskavad hästi selle maa keelt, kus nad elavad, tunnevad siinset kultuuri ja kirjandust. Nende luule on mõjutatud Euroopa ja laiemalt ka teiste kultuuride luulest. Vabavärss, assotsiatiivne mõtlemine, postmodernismi topelt optika — see kõik on neil kaasa sündinud. Nikolai Karajev (1978) mängib reaalidega, tsitaatidega, idamaise koloriidiga, Venemaa ja Euroopa ajalooga. Tatjana Sigalova (1969) kaldub onomatopöa, keelemängu ja hoogsate assotsiatsioonide poole. Selle põlvkonna literaadid esinevad luuleaktsioonidel koos eesti luuletajatega — Vene luuletajad Uues Õues. Neil on olnud ja on oma kirjandusrühmitused. Sündinud postmodernistlikus ümbruses, on nad altid *performance*'itele: rühmitus „Uglõ" jätkas Daniil Harmsi juhitud oberiuutide 1920. aastate traditsioone ja korraldas kontserdi „Makaronid mereväe moodi" muuseum-jäämurdjal „Suur Tõll". Selle põlvkonna kakskeelne luuletaja Igor Kotjuh (1978) tegutseb pidevalt eesti ja vene kultuuri, eesti ja vene luule lähendamise nimel, korraldades õhtuid ja kirjanduslikke kontserte.

Nii mõnigi vanem kolleeg suhtub neisse aga tõrjuvalt. Põlvkondlikul alusel jagunemine ei ole Eesti vene kirjandusele sugugi võõras. Kahjuks lõpetas ilmumise ajakirja „Vikerkaar" vene analoog „Raduga". Ajakirjal ei olnud suur kõlapind perestroika ajal mitte ainult Eestis, vaid ka mujal venekeelses seltskonnas, kelle silmis kehastas ajakiri uue Eesti nägu ja ideesid. Vanematel on traditsioone järgivad ajakirjad „Võšgorod" ja „Tallinn", noorematel avangardistlik ja provokatiivne „Plug". Vanematel on kaks ühendust. „1998. aastal loodi Eesti vene literaatide ühendus, millesse astusid ka mõned Vene Kirjanike Liidu liikmed, et seda omaalgatuslikku kirjandusühendust toetada."[35] Ühtedel andmetel on ühenduses 100 liiget, teise allika järgi on osalejaid 10 kuni 16. Tallinnas registreeriti 2000. aasta lõpus veel ka Vene Kirjanike Liidu Eesti osakond (esimees Vladimir Illjaševitš).

Nende ühenduste loomist põhjendab Illjaševitš Eesti Kirjanike Liidu separatistlike püüdlustega: „Kakskümmend aastat tagasi, koos Nõukogude Liidu lagunemisega, aeti enamik vene keeles kirjutavaid kutselisi literaate Eesti (endise Eesti NSV) Kirjanike Liidust vaikselt minema. Harvaks erandiks olid mõned venekeelsed eesti kirjanduse tõlkijad ja need, kes suutsid veenda eesti kolleege oma „mittevenesuses"." EKL-ist lahkunutega ühinesid hiljem Uno Laht, Vello Lattik ja Jüri Pärni.

Illjaševitš väljendub paradoksidega: „Eesti kirjandus on välja kasvanud vene kirjandusest. Vaevalt julgeb keegi eesti kirjanikest või kirjandusloolastest sellele argumendile vastu vaielda." Ta hindab väga kõrgelt oma kaasvõitlejaid,

35 Начало — больше, чем половина пути. „РТ", nr 43. 26. X — 1. XI 1998. — http://www.baltwillinfo.com/orle/orle-5.htm.

sealhulgas Pärnu luuletajat Gennadi Vereštšaginit (1955): „Mul on hästi meeles see hetk, kui Gennadi tõi mulle oma teosed, [---] ütlen ausalt, suhtusin ilma entusiasmita. Mõtlesin, et jälle mingi grafomaania, millega paljud minu juurde tulevad. Siis võtsin umbropsu ühe lehe ja lugesin läbi. Imestasin. Võtsin teise ja sain aru, et tegemist on andega. Teate, see on nagu Gogolil — mis leheküljelt ka lahti ei lööks, ikka satud geniaalsetele ridadele."[36]

Toon siinkohal ära mõned „geniaalsed read":

Нет у нас гражданства и страны.
Коридор: там Русь, а сзади — немцы,
Шансы выжить — призрачно малы,
Только мы живём — назло туземцам.[37]

Ja veel:

Эстония — оборочка Руси
По высшему, от Бога,
повеленью.
Хоть песни пой,
хоть криком голоси,
Но этот факт
не подлежит сомненью.
И очень скоро,
проклиная всех,
Кто затевал
развал большой державы,
Соседи за собой
признают грех
Отхода
от величия и славы.[38]

Et siis säärane Gogol… Kui aga rääkida klassikutest, siis on arusaadav: selles, et noortel kirjanikel pole mingeid suhteid kõige vanematega, nendega, keda

36 Vt: **О. Майер, В. Илляшевич**, Русская литература Эстонии сегодня // Крещатик. 2016. №2. — http://magazines.russ.ru/kreschatik/2016/2/russkaya-literatura-estonii-segodnya.html.

37 Творческий вечер русского поэта Геннадия Верещагина в Таллине 3 октября 2015. — http://baltnews.ee/kultur/20151018/1014175848.html. — Ei ole meil koda-kondsust ega maad. / Koridor: seal on Venemaa, taga aga sakslased, / Šansid ellu jääda on illusoorselt väikesed, / Aga meie elame — pärismaalaste meelepahaks.

38 Eesti on Venemaa äärispael / Kõrgemal, Jumala / käsul. / Laula või laule, / või valjusti ulu, / Kuid see fakt / ei tekita kahtlust. / Ja väga varsti, / ära needes kõiki, / Kes algatas / suure riigi lammutamise, / Naabrid endal / tunnistavad pattu, / Et loobuti / suurusest ja aust.

ühendab Vladimir Illjaševitš, ei maksa otsida sarnasust Turgenevi romaaniga „Isad ja pojad". Asi ei ole vanuses — asi on põhimõtetes.

Niisiis, kui teha kokkuvõte, siis mis on Eesti vene kirjandusel olemas? On luuletajad. Muidugi, luule on tõlkimatu, ehkki vabavärsi puhul võib selle aksioomi ka vaidlustada. On oma prosaistid, kellest kõige tõsisem, Andrei Ivanov, sai hakkama sellega, mis alles mõne aasta eest tundus võimatu — sai „omaks" mitte ainult vene, vaid ka eesti lugejatele. Iga tema uus teos avastab midagi, mida kirjanduses pole veel olnud. Saab tähistada punktiiriga tema tee kirjandusse, tehes peatusi märgilistes punktides: Vladimir Nabokov, James Joyce, Henry Miller, Salman Rushdie jne, jne. Ometi on tal oma, hästi äratuntav hääl, mis eristab teda eelkäijatest. Kõigest kümme aastat tagasi tungis ta hoogsalt kirjandusse, teemadeks ahastama panev üksindus ja pagulus kui püsiseisund. Muist tema tegelasi — need, kes on autorile kõige südamelähedasemad, tihti hüljatud — osutuvad aga ootamatult ühiskondliku situatsiooni baromeetriks, selle haavatavuse eelaimuseks ja sümboliks. Praeguseks on Andrei Ivanov enim auhinnatud Eestis elav vene autor: maineka Vene Bookeri kahekordne finalist, kolmekordne Kultuurkapitali auhinna laureaat, kahekordne vene keeles kirjutavale välismaa autorile antava Vene preemia laureaat, Venemaa ühe kõige autoriteetsema auhinna NOS (Новая Словесность, Uus Kirjasõna) laureaat jms. Ivanovi raamatuid on tõlgitud paljudesse keeltesse. Neile venelastele, kellele on kallis vene kultuur, annab ta omamoodi juhttooni, ja tema sõnadel, olgu need raamatud või esinemised, on suur kaal. Eriti teeb rõõmu tõsiasi, et see on tähtis ka eesti auditooriumile. Samal moel respekteerivad mõlemad auditooriumid Igor Kotjuhi pidevat ja huvitavat tegevust eesti ja vene kirjanduse ja kultuuri lähendamisel.

Ma võiksin jätkata, kuid ajakirjaartikkel ei ole entsüklopeedia. Pigem on see orientiir ja viide liikumissuunale. Peamine järeldus on üks: vene kirjandus Eestis ei ole saar, tal on kokkupuutepunkte ning vastastikuse huvi ja mõistmise aspekte ka eesti kirjandusega, vene kirjandusega metropolis ja vene kirjandusliku diasporaaga kogu maailmas.

Venekeelsest käsikirjast TOOMAS KALL

Anneli Kõvamees

Andrei Ivanovi lugedes: eestivenelased ja (eksistentsiaalne) võõrus

Eesti venekeelne kirjandus on nihkunud äärealadelt tähelepanu keskmesse ja olulist rolli selles protsessis on mänginud Andrei Ivanovi proosa. Näiteks tema venekeelsest käsikirjast eesti keelde tõlgitud romaan „Peotäis põrmu", mis ilmus 2011. aastal, tõi kaasa arutelu selle üle, kuidas täpsemalt määratleda eesti kirjandust, kas eestivene kirjandus on selle osa ning milline üldse on eestivene kirjanduse positsioon.[1] Ivanovi puhul on kasutatud määratlust „täiuslik torm", tal on „õnn olla tõeline kirjanik, vabaneda kultuurist ja murda traditsioone".[2] Kujundit võib mõista ka teisiti, nagu on märkinud Pille-Riin Larm: nimelt puhkeb kevaditi pärast kultuurkapitali auhinnakandidaatide nimetamist arutelu auhinnakategooriate ja sellega seoses ka Ivanovi koha üle. Nii on ta „tõepoolest nagu mõni võimas loodusnähtus, Eesti kirjandusmaastiku viies aastaaeg".[3]

Ivanovi on püütud käsitleda ka kui n-ö esinduseestivenelast, tuues seejuures sisse poliitilise aspekti. Ta on aga alati end poliitikast distantseerinud ning märkinud, et on kirjanik, mitte poliitik.[4] 2014. aasta lõpus ja 2015. aasta alguses tõstatus Ivanovi kodakondsuse küsimus, arutleti, kas ta peaks saama Eesti kodakondsuse eriteenete eest.[5] Ivanov ise ei ole näinud määratlemata kodakondsuses probleemi. „Citizenship — unidentified. Kust veel võiks sellise vaimustava dokumendi hankida? See vastab suurepäraselt minu hingeseisundile".[6]

On iseloomulik, et Ivanovi teoste kriitilised käsitlused on tavaliselt läbi põimunud autori isikulooga, proosateoste tegelaste ja autori vahele tõmmatakse paralleele. Ivanov ise on intervjuus kommenteerinud: „Mul ei ole kunagi olnud kavatsust kirja panna oma elulugu, vaid pigem konstrueerida teksti, sealjuures

---

1 Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute tippkeskus), see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga IUT 18-4. Artikkel toetub minu varasematele käsitlustele: Found in Translation: The Reception of Andrei Ivanov's Prose in Estonia. „Interlitteraria" 21/1, 2016, lk 95—106; Out of the Unknown and into the Limelight: The Case of Estonian Russian Literature. „Interlitteraria" 20/1, 2015, lk 83—93 ja „A Handful of Dust": the Case of Estonian Russians and Existential Outsiderness. „Interlitteraria" 19/1, 2014, lk 193—201.

Viimatine selleteemaline näide: **E. Laanes, D. Monticelli**, Mittekuulumise valu ja võimalus. Andrei Ivanovi erand eesti kirjanduses. „Keel ja Kirjandus" 2017, nr 1, lk 41—57.

2 **M. Trunin**, Täiuslik torm amatööride maal. „Sirp" 19. II 2016.

3 **P.-R. Larm**, Natuke kära — ei millestki? „Sirp" 4. III 2016.

4 Vt näiteks: **V. Afanasjev**, Rahvusvahelise kirjanduse kodanik Andrei Ivanov. „Eesti Ekspress" 1. XII 2012.

5 Vt: **P. Hõbemägi**, (Ne)nužnõi tšelovek. „Eesti Ekspress" 31. XII 2014; **P.-R. Larm**, Hämal on lühikesed jalad. „Sirp" 6. II 2015. Ivanovi kommentaari selles küsimuses vt: **M. Trunin**, Maailm *vs.* Don Quijote. „Sirp" 19. II 2016.

6 **V. Afanasjev**, Rahvusvahelise kirjanduse kodanik Andrei Ivanov.

lähtudes iseenese elukogemusest, sellest, mis minuga kunagi on juhtunud. Mu enese isik ei näi mulle kuigi huvitav. Huvitavad peavad olema lood, mida ma oma tekstides jutustan. Lugeja võiks huvi tunda rohkem selle vastu, mis juhtub mu raamatute tegelastega, mitte selle vastu, mis on juhtunud minu enesega."[7]

Ivanov ei tegele oma loomingus spetsiifiliselt eestivene küsimusega, vaid käsitleb universaalsemaid teemasid, mille tõukepinnaks võib olla ka eestivene temaatika. Tema tähelepanu pälvivad mitmesugused tendentsid tänapäeva ühiskonnas ning eksistentsiaalsed küsimused. Järgnevalt võetakse vaatluse alla võõrandumine ja eestivenelaste kujutamine romaanis „Peotäis põrmu" ning selle kõrval temaatiliselt haakuvana ka jutustuses „Tuhk" (2010).

*

Ivanovi teostest leiab terve galerii tegelasi, kes heitlevad iseenda ja (postsotsialistliku) ühiskonnaga. Seejuures on üks keskseid teemasid võõrandumine ja võõras olemine. Tema tegelasi iseloomustab määratlus *a man between*, *a non-belonger*,[8] kes „veendub, et enda ja oma paine eest ära ei jookse".[9] Tema kujutatavad tegelased paigutuvad perifeeriasse; nad „tahaksid kuhugi kuuluda. Keegi neist ei usu pea millessegi, ei riiki ega ühiskonda laiemalt, sageli ka mitte oma perekonda. Ja enesepettusega on hoolikalt ametis kõik."[10]

Nii heidab „Tuhk" pilgu 1990. aastate Eestisse, mil ühiskonnas toimusid suured muutused. Pärast Nõukogude Liidu lagunemist leidsid siinsed venelased end olukorrast, kus nad olid vaid vähemusrahvus iseseisvas Eesti Vabariigis. Ajalooliselt on Eestis alati olnud vene vähemus, ent kunagi varem pole see olnud nii suur kui pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist. „Nõukogudejärgne vene diasporaa Baltimaades oli uudne nähtus mitte ainult tema enda seisukohalt, vaid ka kõrvutatuna teiste postkoloniaalse maailma vastavate kogukondadega. [---] Selle rühma staatuse teisenemine keeleliselt ja kultuuriliselt domineerivast vähemuslikuks toimus, ilma et ta oma elupaika oleks muutnud. Traditsioonilistе diasporaade puhul on see üsna tavatu."[11] Eestis elavatel venelastel oli kolm võimalust: saada Vene Föderatsiooni või Eesti Vabariigi kodanikuks või jätta kodakondsus määratlemata ja võtta välismaalase ehk nn hall pass.

„Tuha" peategelane tunnetab selgelt ühiskonnas toimunud muutusi ja nende mõju inimestele, tajub toimunud nihet: „Linn lakkas kuulumast meile. Oma kodulinnast võõrdumise kõige ilmekamaks tunnistuseks sai *alien's passport*,

7 **A. Ivanov**, Üks jope, ühed teksad. Intervjuu Jaan Rossile. „Vikerkaar" 2011, nr 9, lk 93—94.
8 **I. Belobrovtseva, A. Meimre**, Kirjutamine kui püsikestev peeglistaadium. „Keel ja Kirjandus" 2015, nr 1, lk 18; **E. Laanes, D. Monticelli**, Mittekuulumise valu ja võimalus. Andrei Ivanovi erand eesti kirjanduses, lk 41.
9 **V. Afanasjev**, Impeeriumi vaeslapse kannatused. „Looming" 2010, nr 6, lk 887.
10 **E. Aru**, Enesepetjad liiguvad heaoluühiskonna äärealadel. „Eesti Päevaleht" 19. I 2015.
11 **T. Laukkonen**, Baltivene kirjandus — kirjutusi eikuskilt? „Vikerkaar" 2012, nr 9, lk 39.

mis anti mulle kätte teiste minutaoliste „välismaalaste" summas."[12] Kodanikuks olemine või mitteolemine on identiteediloome oluline komponent ja (eesti)venelastest tegelaste seas oluline arutlusteema. Venelased ei ole Eestis lihtsalt venelased, vaid nad on ka kodanikud või mittekodanikud. Venelasi võib eestlaste vaatepunktist näha kui mitmekordseid võõraid: nad kuuluvad teiste hulka, räägivad teist keelt, neil on teistsugused kombed ja teine rahvus. Ivanovi teostes tunnetavad venelastest tegelased seda erisust selgelt. On tuntav vahe, keda võetakse võõra ja keda omana.

Samas „mitte ainult väärtussüsteem ja institutsioonid ei kukkunud kokku, vaid ka see koht, millega ennast identifitseeriti, muutus ühel hetkel võõraks ning alles jäi väga vähe sellist, mis oleks lubanud luua alternatiivseid ruumistusi domineeriva korra sees".[13] Nii „Tuhk" kui „Peotäis põrmu" kujutavad Tallinna või õigemini linna nimega Tallinn, kus on tuttavad kohad ja nimed, aga mis ei ole siiski päris Tallinn. Midagi on nihkes, midagi on valesti. On märgitud, et eriti selgelt tuleb see esile jutustuses „Tuhk", kus „Pääsküla sooäärses tänavas libisevad majad sentimeeterhaaval nõlvakust alla ja kus piirdeaia taga elutseb vanamees, keda saadab kohutav karje".[14] Ivanovi Eesti ongi sageli ootamatu nurga alt nähtud.[15] Romaani „Peotäis põrmu" peategelane ei leia pärast pikki Skandinaavias veedetud aastaid enam eest tuttavat kodulinna. „Kogu aeg näis, et olen maha tulnud vales kohas." Nii linna kui tema identiteediga oli midagi lahti. „Näis, et kõik on nihkes, nagu oleks seitsme aasta jooksul, mil ma ühest riigist teise kolistasin, mingid riuklikud illusionistid linna kõverpeegleid täis riputanud."[16] Ta liigub tänavatel ja eri paikades, kohtub paljude inimestega, isegi abiellub, päriselt kunagi millegagi või kellegagi haakumata. Ta säilitab oma autsaideri pilgu, jäädes alati mingil viisil võõraks.

Romaani „Peotäis põrmu" peategelase suhtlusringkond koosneb peamiselt venelastest, ent ta tunneb, et ei soovi käituda nii, nagu venelased peaksid käituma: „Kuid nad [venelased] peavad kõikjal käima, nii teatris kui kirikus kui staadionil… Võib-olla kuulub see Eestimaa venelase atribuutide juurde. Kohale ilmuda. Külastada. Kuuluda. Väljendada. Noogutada. Lugeda. Vaadata. Vihata. Järgida. Tähistada. Nördimust avaldada jne, jne. Lihtsam on olla moslem kui Eestimaa venelane! Nii palju peab kõike tegema! Nii paljudesse asjadesse tuleb uskuda! Ja nii paljudest asjadest peab loobuma!"[17] Eestivenelastel on teatav imago, viis, kuidas nad välja näevad, koht, kus töötavad ja elavad, nad sobituvad teatavasse raami või vormi. Üks olulisi enesekuvandi komponente on asjaolu, et „sa ei tohi jätta märkamata, et venelasi rõhutakse. Sa oled kohustatud märkama. Kui sa seda ei märka, tähendab, sa pole enam venelane, kuna

12 **A. Ivanov**, Minu Taani onuke. Tuhk. Tlk Ilona Martson ja Jaan Ross. LR 2010, nr 7—8, lk 98.
13 **A. Kurg**, Viimane nõukogude põlvkond eksiilis. „Vikerkaar" 2010, nr 7—8, lk 201.
14 **T. Jüristo**, Andrei Ivanov ja meie aja antikangelane. „Vikerkaar" 2013, nr 12, lk 46.
15 **J. Ross**, Kas Andrei Ivanov on eesti kirjanik? „Vikerkaar" 2010, nr 10—11, lk 136.
16 **A. Ivanov**, Peotäis põrmu. Tlk Ilona Martson. Tallinn, 2011, lk 7.
17 **Sealsamas**, lk 153.

venelasi ju rõhutakse ja kui sa enam ei tunne, et sind rõhutakse, siis oled tasahilju lakanud olemast venelane!"[18] Eestivenelase identiteedi oluline komponent on opositsioonilisus. Olla eestivenelane tähendab kohustust siunata Eesti valitsust. Peategelase tuttav Volodja on selle ilmekas näide. Tema näitlikustab seda osa venelastest, kes ei ole kohanenud uue ühiskonnaga ning on jäänud kinni möödunud aegadesse. „Volodja lasi käest väga palju. Mitte ainult naise, vaid ka aja, ei õppinud keelt ära, ei harinud ennast, tal polnud midagi, millega uude vagunisse trügida. Ta oli jäänud sotsiaaldarvinismi pressi alla."[19]

Eestivenelasi iseloomustab ka teatavat laadi suhtumine eestlastesse. Venelased Eestis tunnetavad survet õppida eesti keelt, omandada Eesti kodakondsus jne. Nad tunnetavad, et on jäetud kõrvale. Näiteks Perepelkin, romaani peategelase kunagine tuttav, näib olevat edukalt sulandunud uude ühiskonda: ta töötab politseis, räägib ja kirjutab head eesti keelt, tal on ideid, kuidas teha äri jne, ent siiski ei tunne ta end täielikult uue maailma osana. Perepelkini (vene keeles tähendab *perepel* põldvutti[20]) määratluse järgi ei ole venelased Eestis midagi enamat kui võõrad: „Me ei pääse kunagi eliiti! Meid ei võeta nende ringi, ükskõik kui hästi me nende keelt ka ei räägiks! Me jääme alati teise sordi inimesteks ainult rahvustunnuse tõttu. Mitte mingit diskrimineerimist. Lihtsalt ignoreerimine. Vaata, kuidas nemad, muretud, istuvad, rüüpavad oma kokteile, tähistavad midagi, meie aga peksame keelt oma raske elu üle, meie — võõrad selles elu pillerkaaris."[21] Kuigi Perepelkin on enam-vähem adapteerunud uude ühiskonda, on ta jäänud endiseks: „On säilitanud nagu mõned Kalevi kommid mitte üksnes sellesama maitse, vaid ka ümbrise."[22] Perepelkinit nähakse läbi minategelase silmade, too ei lähe Perepelkini ideede ja vaadetega kaasa, vaid hoiab kõikjal ja kõiges distantsi. Minategelane on võõrandunud ja säilitab oma autsaideri pilgu kõiges, ka pilk kaasmaalastele on irooniline, isegi n-ö edulood on nähtud läbi samasuguste prillide. Uues ühiskonnas on ju ka neid, kes on leidnud oma koha, sündinud on niisugused tegelased nagu Valeri Ivanovitš. See peategelase kolleeg on näide eduka venelase kohta, kes on täielikult kohandunud uue ühiskonnaga, on ära õppinud eesti keele, tal on hea haridus, ja nagu peategelane resümeerib: „Ta oli pealaest jalatallani varustunud meie riigis elamiseks."[23]

Maailmas, kus eestivenelased elavad, on inimesed õigupoolest identsed, juba enne sündi on rollid valmis: ühest saab pangateller, teisest politseinik, kolmandast bürokraat. Ja lõpuks ei ole isegi vahet, kes kellega magab.[24] „Mis seal vahet on, kas ma olen voodis iseenda või Leonidi naisega? Ja üldse, mis seal vahet on, kas mina või Leonid? [---] Mis kurat seal vahet on? Oleme ju peaaegu

18 **A. Ivanov**, Peotäis põrmu, lk 154.
19 **Sealsamas**, lk 49.
20 Vt ka: **A. Oja**, Elu võimalikkusest ahermaal. „Sirp" 3. II 2012.
21 **A. Ivanov**, Peotäis põrmu, lk 22.
22 **Sealsamas**, lk 16.
23 **Sealsamas**, lk 77.
24 **K.-R. Tigasson**, Maa, kus iial imesid ei sünni. „Eesti Päevaleht" 4. II 2012.

ühesugused!"[25] Ka „Tuha" peategelane märgib: „Kõige vastikum oli, et elu oli ette määratud nagu trammi marsruut. Midagi igavamat kui tramm, millega mul vahel sõita tuli, ei olnud maailmas üldse olemas!"[26]

Ei romaani „Peotäis põrmu" ega ka jutustuse „Tuhk" peategelane ei taha samastuda pakutavate identiteedikategooriatega: eestlane, venelane, eestivenelane, kuigi võib jääda seetõttu nähtamatuks.[27] Kummagi teose peategelane on määratletav eksistentsiaalse võõrana. Ivanovi minakangelane ei ole kuskil kodus, „suhted ei püsi koos, vanad tuttavad tekitavad temas võõristust, inimesed tänaval piidlevad teda kahtlustavate pilkudega [---]. Kuid tal pole väljapääsu, sest „nad on ju kogu maailma ära jaotanud, enam pole kuhugi pugeda, kõikjal on firmad, tütarettevõtted, bürokraadid". Kõikjal on inimesed, kellel on omad mõistetamatud elud ja toimetamised, ja Ivanovi minakangelane on seal üleliigne."[28] Romaani „Peotäis põrmu" peategelane märgib otsesõnu: „See, et ma seisan kesk tuttavaid dekoratsioone, ei muuda midagi. Ise ei viibi ma siin enam ammu, ma pole kohalik."[29] Eestivene kontekst on omamoodi suurepärane vahend, et luua võõrandunud tegelast, eksistentsiaalset võõrast, ja pakkuda niiviisi läbilõikavat pilku tänapäeva, kus valitsevad globaliseerumine, võõrandumine, depressioon, üksildus. Inimesed on sõltuvuses antidepressantidest ja tunnevad iiveldust.[30] Romaani minategelane ütleb: „Ajan ennast oksele ükskõik mis maakera punktis ning ükskõik mis oludes."[31] Tal on probleeme maoga, ta tunneb võimetust seedida ümbritsevat elu. Ka tema abikaasa „oksendab sõnu" pärast surnud lapse sündi.[32]

Mõneski aspektis pakub „Peotäis põrmu" kõrvutusvõimalusi Karl Ristikivi „Hingede ööga" (1953). Nii Ristikivi kui ka Ivanovi romaanide kangelased on võõrad, esimesel juhul on tegemist Rootsis elava eestlase, teisel Eestis elava venelasega, ent olles eksistentsiaalsed võõrad, tunneksid nad end samamoodi igal pool. „Hingede öö" motiive on märgata juba Ristikivi palas „Novell" (1949), milles minategelane konstateerib: „Kord arvasin, et see on võõras maa ja võõrad inimesed. Mind ei lohuta nüüd sugugi teadmine, milleni olen jõudnud —, et see ei oleks teisiti ka seal maal, mida mul oleks teoreetiline õigus nimetada omaks."[33] Seesugustel meeleoludel mängib ka Ivanovi „Peotäis põrmu".

---

25 **A. Ivanov**, Peotäis põrmu, lk 212.
26 **A. Ivanov**, Minu Taani onuke. Tuhk, lk 72.
27 **E. Laanes**, Andrei Ivanov ja rahvusülene (eestivene) kirjandus. „Sirp" 9. III 2012.
28 **T. Jüristo**, Andrei Ivanov ja meie aja antikangelane, lk 47.
29 **A. Ivanov**, Peotäis põrmu, lk 100.
30 Ivanovi temaatika võimaldab tõmmata paralleele Jean-Paul Sartre'i „Iiveldusega".
31 **A. Ivanov**, Peotäis põrmu, lk 147.
32 **Sealsamas**, lk 284.
33 **K. Ristikivi**, Klaassilmadega Kristus. Tallinn, 2004, lk 150.

*

Romaani „Peotäis põrmu" alguses on moto T. S. Elioti „Ahermaast": „I will show you fear in a handful of dust." Kriitiku sõnul teos „uurib elu võimalikkust ahermaal, euroliidu mõõna-ajal ja siinse venelase silme läbi".[34] Venelasi ühendavaks jõuks saab pronkssõdur, mis on üks romaani juhtmotiive. Monumendi teisaldamine kulmineerus mitmepäevaste rahutustega 2007. aasta aprillis. Teisaldamises näeb suur osa venelasi nende vastast aktsiooni, ent romaani peategelane jääb erapooletuks, osavõtmatuks selleski küsimuses. On tähenduslik, et peategelase naine sünnitab just pronksiööl surnud lapse. Ööl, mil venelased ootavad, et midagi juhtuks, aga midagi pöördelist ei juhtu ja sümbolina maetakse surnud laps, peotäis põrmu, ühes mälestustega.

Kui romaanis sünnib surnud laps, siis „Tuhas" ei sünni peategelase laps abordi tõttu kunagi. Laps võinuks olla tee teise ellu: „Kui ma oleksin teadnud, kui ma vaid oleksin teadnud, et ta on rase, oleksin ma teinud kõik selleks, et meie last päästa. Oleksin leidnud töö. Oleksin välja võlunud passi koos kõigi eesti keele kategooriatega. Oleksin ostnud enesele paberid, mis tõestanuksid, et olen maailma parim ärijuht! Oleksin hakanud Tallinna linnapeaks. Kelleks iganes!"[35] Kuid last ei sünni ja elu, mis võinuks olla, ei saa kunagi reaalsuseks. Siingi võib leida paralleeli eesti kirjandusest: lapsekaotuse looga haakuvad luhtunud lootused on kesksel kohal näiteks Maarja Kangro „Klaaslapses" (2016), kus eluvõimetust lootest ei saa maetav põrm, vaid see hävitatakse vastu minategelase tahtmist bioloogilise jäätmena. Selleski teoses on olulisel kohal põlemisega seotud kujundid.[36]

Põlemine, tuhaks saamine, tuhastumine ja mälestused põimuvad „Tuhas", mille peategelane elab katlakütjana Taanis vanas lagunevas lossis, küttes ja kühveldades ahjudest tuhka välja. Ta vaatab tagasi, meenutab möödunud aegu ja inimesi, ja seegi on nagu tuha kühveldamine. Nii nagu süsi muutub tuhaks, saavad möödunud elust mälestused. „Tuhk tähistabki ühtaegu ka sellist mälestuste kustutamist ja väärtuste kadumist, ning kõigest ülejäänust loobumisel on vaid tuhk see, mis vahendab jutustaja suhet maailmaga ja teiste inimestega."[37] Peategelane saab isa surmateate. Isa vägivaldne käitumine ja joomine olid varjutanud peategelase lapsepõlve. Isa kremeeritakse, nii et lõpuks pole ka tema enamat kui peotäis põrmu. Ja lõpuks — *aequat omnes cinis*, nagu on märkinud Seneca, ehk tuhk teeb kõik võrdseks.

34 **A. Oja**, Elu võimalikkusest ahermaal.
35 **A. Ivanov**, Minu Taani onuke. Tuhk, lk 117.
36 Vt: **A. Sakova**, Maailm sita eituseta. „Sirp" 3. II 2016.
37 **A. Kurg**, Viimane nõukogude põlvkond eksiilis, lk 201.

Mihkel Mutt

Ärkamisaja absurditundest

Kuigi rahvustest ja rahvuslusest on üldisemalt kombeks rääkida alates XVIII sajandist, võib palju varasemast ajaloost leida kirglikku kiindumust oma maasse, keelde ja kommetesse, kohamälu kallikspidamist. Näiteks oli sellest kantud Briti saarte teiste rahvaste vastupanu inglaste invasioonile ja domineerimisele. See ei ole mineviku romantiline rekonstruktsioon, vaid selle kohta võib lugeda juba XIII sajandi kirjalikest allikatest. (Seda võiks pidada nativismiks, kui see mõiste ei kõlaks veelgi anakronistlikumalt kui rahvuslus.) On igati loogiline, et mingil kujul esines seda tunnet ka eesti hõimude vastuhakus ristisõdijatele. Kroonikad ja muud ürikud ei saagi sellest kõnelda, sest erinevalt keltidest, kes olid kirjaoskajad, kirjutati siinmail ajaraamatuid üksnes vallutajate vaatepunktist. On igati loomulik oletada, et see lõim ei kadunud maarahva teadvusest ka järgneva poole aastatuhande vältel kunagi päriselt. See on esimene eeldus.

Kristjan Jaak Petersoni erandlikkus ei seisne üksnes selles, et ta oli toonaste eestlaste enamikust kõvasti ees, vaid asjaolus, et ta jättis endast jälje. Kaasmaalasi, kes olid võimelised maailma tajuma nii nagu tema, leidus tõenäoselt veelgi. Me ei saa seda muidugi kunagi teada, aga alati on rohkem neid, kes märkavad ja mõistavad, kui neid, kes suudavad seda mõisteliselt reflekteerida, rääkimata juba artikuleeritud väljendusest luules, proosas või mõnes muus kirjutusviisis. See on teine eeldus.

Meile on väidetud, et Kreutzwald ei uskunud eesti kultuuri jätkusuutlikkusse, ning mõni teinegi vanema põlve tegelane olevat suhtunud skeptiliselt eesti rahva vastavatesse väljavaadetesse. Eesti kultuuri edendamine olnuvat neile pedagoogilis-instrumentaalse sihiga, seega mitte väga erinev valgustuspastorite rahvaharidustööst (st luua kuulekat ja toimetulevat alamrahvast). Üldse olevat Kreutzwaldi suhtumine oma tegevusse olnud absurdimaiguline. Sellele viitavad tõepoolest mõned kohad ta kirjades. Siiski tuleks viimastesse suhtuda ettevaatusega. Ehk ei peaks me neid puhta kullana, üksüheselt võtma. Iga teksti tuleb käsitleda kontekstis — niihästi ajaloolises kui ka isikupsühholoogilises mõttes.

Absurdi võimalikuks pidamine „rahvuslike vanakeste" puhul on päris vaimukas mõttekäik, millel ei puudu täielikult usutavus (lõppude lõpuks, kes meist ei suhtuks vahel viivuks oma töödesse ja päevadesse kui absurdi?!). Siiski tekib tahtmine esitada vastuväiteid. Lähtugem ikka asjaosalisest endast: kes ja mis oli Kreutzwald sotsiaalkultuurilises mõttes. Kõigepealt tundub, et absurdivaade võiks iseloomustada väga arenenud indiviidi, olgu siis varatarka või oma vaimse kulgemise tipus tagasi „ilmsete" (lihtsate) asjade juurde pöördunud maailmakodanikku. Kreutzwald oli kahtlemata oma aja kohta väga arenenud inimene, ent siiski teises võtmes. Edasi. Üks tema isiksuse dominante oli suur lõhe ühelt poolt

kutsetöö ja olme (saksastunud abielu ja keskkond), teiselt poolt vaimuharrastuste vahel. (Vahemärkusena: võime ka kujutleda, et arsti, kes avalikult uskus midagi nii veidrat nagu orjarahva jaluletõusmine, poleks peetud saksastunud ringkondades tõsiseks inimeseks, resp. *usaldusväärseks arstiks.)*

Amet kujundab inimest ja see oli Kreutzwaldil sõna otseses mõttes elulähedane. Arsti professioonis on alati midagi absurdset — selles tähenduses, et inimene on surelik, ravi teda palju tahes. Kindlasti võis säärane tunne tekkida tohtril, kes päevast päeva kirjutas ränga tööga tuimestatud ja ruineeritud olenditele „seepi tagumikku". Kreutzwald andis välja ka maarahvale mõeldud üldharivat kirjandust („Maailm ja mõnda" jt). Aga kui vaatame tema ilukirjandust, siis sealt on peaaegu võimatu leida tema kutsetöö kajastusi. Ei tundu ka loogiline uskuda Kreutzwaldi absurditunnet laiemalt, st oma belletristliku loomingu või kogu „eesti asja" vastu. Tõenäoselt oli tal n-ö tööjaotus, ja absurditunne, nii palju kui tal seda oli, jäi reaalellu. Seevastu vaimne sfäär oli talle püha ala, kus ta igatsused võisid vabalt lennelda, rääkimata üldisemast kompensatoorsest mõjust isiksusele.

Miks ta siis ikkagi väljendus niimoodi? Nagu teada, on skepsis sageli enesekaitsemehhanism. Kuna ei taheta pettuda, sest see oleks liiga valus, tehakse nägu, et väga ei usutagi („Ega siit midagi loota ole, aga noh, vaatame…"). See on muide väga eestipärane. Seoses Jaan Unduski artikliga „Eksistentsiaalne Kreutzwald" meenub mulle ikka, kuidas küsisin Haapsalus tuttavalt mehelt, kes korstent ladus: „Mis seal teed ka?" Too äigas käeseljaga üle näo ja kostis muigvel tõsidusega: „Vaatame, mis välja tuleb!"

Niimoodi mängitakse peitust ka iseendaga. Seepärast on alati võimalus, et skeptilis-iroonilise või koguni küünilise maski taga varjub hing, mis ihaleb ja ihkab, julgemata seda tunnistada.

Kas Kreutzwald jättis endale taganemistee, „päästis nägu", kuigi ise tegelikult uskus? See on tõenäone sellest hoolimata, et rahvuslust või lihtsalt Eestit oli ümberringi veel vähe. Või pigem just selle pärast?! Siit võib hargneda rada eetilise hoiaku juurde, et elus tuleb tegutseda, tasu lootmata. („Vargamäel peab…" — kas peaksime analoogia põhjal oletama, et Mari oli absurdinaine?)

Eelnev puudutas isikupsühholoogiat. Midagi soovida võib loomulikult iga tubli inimene, isegi kui ta on laiema konteksti suhtes võhik. See on n-ö soov või igatsus üleüldse. Teisiti on lugu siis, kui on õpitud tundma reaalseid asjaolusid: ajalugu, geograafiat, poliitikat jne. Peterson, Faehlmann ja Kreutzwald olid esimesi meile teada eestlasi, kel mõnevõrra avaram ettekujutus maailmast.

Vaadelgemgi nüüd laiemat tausta. Kujutlegem, milline võis olla Kreutzwaldi üldisem maailmapilt, mille najal see oli kujunenud, mida ta üldse luges jne. Selge, et Võru, kus ta elas, oli omakorda perifeeria perifeeria, kuhu info maailmast (näiteks Lääne-Euroopa ajalehtede kaudu) jõudis lünklikult ja kuudepikkuse hilinemisega. Ent jõudis natuke ometi. Sama kehtib suhtluse kohta haritud inimestega, keda polnud palju, ent ikkagi leidus. Kokkuvõttes on loomulik, et

Kreutzwald pidi teadma, mis tuuled maailmas (Euroopas) puhuvad ja missugused on üldised suundumused.

Viimastest üks olulisemaid oli uusaja rahvusluse esilekerkimine — niihästi ideoloogiliselt (J. G. Herder, G. Mazzini) kui ka praktiliselt (karbonaaride jt salaühingud). 1848. aasta revolutsioonid jätsid Kreutzwaldi ükskõikseks. Seda võib mõista, sest need toimusid sootuks teistsuguste, suurema eneseteadvusega etnoste juures, kui seda olid eestlased. Võib arvata, et Kreutzwald pidas mässulisi murrangukatseid siinsel ääremaal täiesti kohatuks spekulatsiooniks, teise universumisse kuuluvaks. Aga see ei välista vähimatki, et temagi alalhoidlikus teadvuses ei võinud võtta kuju küsimus, mille Kristjan Jaak oli pool sajandit varem välja öelnud (mida Kreutzwald muidugi ei teadnud): „Kas siis selle maa keel?!" See oli (ja on tänini) parafraas kogu maarahva saatusele.

Pole midagi loomulikumat, kui et Kreutzwald lausa pidi mõlgutlema võimaluse üle, et see, mis juhtub mujal, võib vähemalt osaliselt juhtuda ka siin. Mil viisil ja vormis, see polegi peamine. Tähtis, et ajastutuuled soosisid usku oma rahva tulevikku.

Üleüldse — juba ainuüksi see, kuidas Aida-Vidri oli noorena kogunud ümbruskonnast sõnalist vanavara (nagu sellest kirjutab Gustav Suits „Noores Kreutzwaldis"), ei lase end kuidagi interpreteerida noore absurdisti mängitsemisena. Pigem oli see sihiteadlik alusepanek tõsisele rahvuslikule misjonitööle. Ja lootus küdes selle panija hinges vähimagi kahtluseta kuni tema maise teekonna lõpuni välja.

See lootus köeb inimestes isegi praegu, kui absurdiliseks suhtumiseks rahvuslusse on rohkem põhjust, kui oli toona.

Raudse süsteemi kiuste

Holger Kaints

Mats Traat: „Valge maja".
Eesti Keele Sihtasutus, 2017. 148 lk.

Mats Traadi äsja ilmunud romaani „Valge maja" esimesi lehekülgi lugedes tekkis korraks mõte, kas ei ole siin tegemist millegi samasugusega, nagu oli kirjaniku viimase juubeli paiku ilmunud luulekogu „Roheline laev", mis koondab autori kõige varasemaid luuletusi ja peaks ajateljel asetuma tema esimeseks luuleraamatuks, mitte pika-pika rea lõppu. Nimelt viib „Valge maja" algus meid umbkaudu viiskümmend aastat tagasi, aegadesse, kui maa-haiglatel oli palgal veel talli- või hobusemees, kes arsti kaugetesse paikadesse abivajajate juurde sõidutas. Hiljem võib kaudse rehkenduse abil järeldada, et romaani avastseenid langevad ajavahemikku 1968—1970. Ülikoolist suunamise saanud noor tohter saabub kõrvalisse alevikku, kus töötingimused on õige ehmatavad. See lähtepositsioon tuletab meelde Traadi 1960. ja 1970. aastatel kirjutatud maa-ainelisi romaane ning nõnda polegi vahest vaja imestada, et vägisi tekkis tahtmine ka selle teksti sünniaeg kuhugi nende kõrvale paigutada.

Ent juba mõni lehekülg edasi hakkab tasapisi selgeks saama, et toonasest ajast käsikiri ei pärine. Traadi kõigi tolle aja maa-aineliste proosateoste juures on täheldatav väga terav vastandus: endas lootusesädet kandev tegelane ning ahistav, vaimu ja tegutsemisvõimalusi pärssiv keskkond. Nõnda on Ruttariga („Maastik õunapuu ja meiereikorstnaga", 1973), Ollimariga („Irdinimene", 1967), Johannesega („Karukell, kurvameelsuse rohi", 1982) jt. Tegelastel on või on olnud head kavatsused, ettekujutus, kuidas asjad peaksid laabuma, kuid lõpuks saab nüri ühiskonnakorraldus neist võitu. Ka „Valges majas" peab ettevõtlik tegelane päratu hulga raskustega toime tulema. Kord tabasin end võrdlemas teda Augeiase talle puhastava Heraklesega. Ent tema teod viivad sihile, tema ei murdu, kuigi muremõtted käivad ka tema peast läbi.

Kas see tähendab ühtlasi, et tagantjärele vaadates on rohi rohelisem? Tegelikult siiski mitte. Teose vaatenurk on lihtsalt hoopis teine. Esmalt torkab silma, kui suur on seekord huumori osa. Huumor ei puudunud ka varasemates Traadi teostes. Näiteks „Türgi ubadest" (1977) on minu meelest täiesti võimatu õigesti aru saada, kui ei taipa, et see on kirjutatud muigega suunurgas. „Valges majas" on huumorit veel rohkem: võtkem või stseen, kus peategelane Martin tohterdab ohjeldamatult „lehma matuseid" pidanud Artemit ja teeb talle keset taluõue maoloputust (lk 26—30), või tuntud revolutsiooniveterani lesestunud abikaasa „elu päästmine" (lk 114).

Olulisema sedastuseni jõuab lugeja veidike hiljem — ikka põhjusel, et romaani algus petab ära oma tugevate paralleelidega, mida võib tõmmata omaaegsete töödega. Nimelt selgub, et „Valge majaga" jätkab Traat oma juba vähemasti kümmekond aastat käidud teed, pannes paberile tugeva dokumentaalse põhjaga pikemaid või lühemaid lugusid. Suurem osa sellelaadilisi on koondatud kogusse „Kolm Solveigi" (2015), mõned hilisemad on veel „Loomingutes" hajali. Mitmed (muidugi mitte kõik) nende lugude tegelased on säärased, kelle piiritut pühendumust on krooninud edu. Parimaks näiteks ehk Ludvig Puusepp (lühiromaanis „Puusepp"). Ka „Valge maja" peategelane Martin Lundelin on inimene, kel õnnestub suuri asju korda saata.

Martin Lundelin on vaevu jõudnud ennast alevihaiglas sisse sättida, kui hakkavad levima kuuldused, et lähedalasuva järve põhjast on avastatud raviomadustega muda. Martinil tekib kohe mõte, et seda muda tuleks kohapeal kasutama hakata, rajada lausa mudaravikeskus ja sanatoorium. Raamat lõpeb 1980. aastate keskel, kui kõigi katsumuste kiuste valmib valge maja — Martini oma haigla. Erinevalt „Puusepast" ja mitmest teisest dokumentaalloost on „Valge maja" te-

gelaste puhul kasutatud pseudonüüme. Üksnes mõni üldtuntud ja episoodilist mainimist leidnud persoon — professor Linkberg, Leonid Lentsman — esineb oma pärisnime all. Aga lugeja aimab tõenäoliselt, missuguse raviasutusega on tegemist, sest kõik ülejäänud Eesti mudaravikohad asuvad mere ääres.

Tee tulemuseni on ülimalt takistuste rohke ja näib sarnanevat muinasjutuga, kus kangelasele järjest uusi „ületamatuid" raskusi ette lükatakse. Ei imestaks, kui nõukogude oludes pealiskaudselt orienteeruv lugeja arvaks, et autor on kõvasti liialdanud või isegi paavomatsinlikult bluffinud: kuna säärane kujutamisviis on tänapäeva nooremate autorite hulgas üsna levinud, on ka oletus kerge tulema. Tegelikult võib kõike, mida Traat kirja on pannud, täiesti tõepärasena võtta, seda enam, et ilmselgelt toetub ta üsna olulisel määral dokumentaalsele materjalile. Õigupoolest on tegemist paradoksaalse olukorraga: tänapäeva inimesel jääks fantaasiast puudu, kui ta tahaks ette kujutada seda, kuidas tollel ajal ehitused valmisid ja ka kõikmõeldavaid muid asju aeti. Dokumentide põhjal toonase reaalsuse taastamine on kirjandusväline boonus, mida lugeja romaani lugedes saab.

Kui mitte varem, siis kohas, kus töömeeste süüdimatu lohakuse tõttu upub raviasutusele nii oluline mudapraam (lk 158), saab selgeks, et „Valge maja" tegevus toimub täpselt samalaadses keskkonnas kui „Karukella" oma. See on just seesama aeg, mille ahistusele „Karukella" Johannes püüab kõigest väest vastu panna ja mille minnalaskmismeeleolusid ta nii rängalt läbi elab. Martin Lundelin on lihtsalt teistsuguse natuuriga inimene ning dokumentaalse põhjaga loole iseloomulikult on autor keskendunud siin rohkem peategelase tegudele kui siseelule. Kujutamisviiski on võrreldes 1970.—1980. aastate romaanidega hoopis teistsugune. Põhjaliku läbimaalimise asemel kasutatakse üksikuid, aga läbimõeldud ja täpseid pintslilööke, mis olulise lakooniliselt esile toovad.

Dokumentaalsel materjalil põhinev kirjatöö võimaldab kasutada ka võtteid, mida elu realistlikult käsitlev proosa üldjuhul väldib. Lahendusviisi, mida kasutati antiiktragöödiates ja mida tähistatakse terminiga *deus ex machina*, ei peeta realismis heaks tooniks. Elus tuleb aga siiski mõnikord ette ka õnnelikke juhuseid ja dokumentalistilgi pole sel puhul põhjust olusid võltsida. Dr Lundelini eneseteostust võimaldavaks suureks juhuseks oli see, et tema mudaravi-ideest huvitusid juba päris algfaasis EKE süsteemi asjamehed. Kirjandusarvustus pole koht, kus pikalt seletada, piisab, kui märkida, et EKE (Eesti Kolhoosiehitus) ja MEK ([kolhoosidevaheline] mehhaniseeritud ehituskontor) olid süsteemid, mis olid mingil määral justkui riigid riigis ja kus igasugust majandustegevust ohjavad bürokraatlikud reeglid olid veidike lõdvemad, või vähemalt sai neile läbi sõrmede vaadata — nagu romaani tekstist mitut puhku ka välja tuleb. Just EKE oli ainuke, mille kaudu oli võimalik proovida seesugust unistust, mis Martinil tekkis, ellu viia. Ning nagu näeme, lõppkokkuvõttes edukalt. Kahtlemata oli tegemist üsna suure erandiga. Ehkki tollest ajast võib tuua veel mõne näite, kus teotahtelisel inimesel õnnestus soovitud tulemuseni jõuda (Arnold Seppo kliinik), leidub ka lausa traagiliselt lõppenud üritusi (Johannes Hint). Seega oli Martin Lundelin üks õnneseentest.

Valge maja, kui sellega ei mõelda just mõnda tähtsat riigiasutust, sümboliseerib hoonet, millel on mingi omapärane ligitõmbav aura. On see siis põhjustatud tema ilust, väärikusest või muust. Siinses romaanis lisandub neile omadustele unistusi iseloomustav kättesaamatus, milleni aga lõpuks ikkagi reaalselt jõutakse. Ning jõudja ise on sümpaatne tegelane, kes ei sammu üle laipade. On kurdetud, et tänapäeva kirjandus kipub olema liiga pessimistlik ja levitab sünget meeleolu. Mats Traadi „Valge maja" on kõrgetasemeline näide vastupidisest.

Elu — lehekülgedel

Iiris Viirpalu

Jaak Jõerüüt: „Elu lehekülgi lehitsetakse kiiresti".
Eesti Keele Sihtasutus, 2017. 239 lk.

Jaak Jõerüüdi värskeim teos toob novellide ja lühiromaani kaudu lugejani nii tänapäeva ühiskonna probleemid ja suundumused kui ka emotsionaalsed kaevud inimeste sees. Mitmepalgeline raamat kõnetab enim vahest neid lugejaid, keda huvitab see, mis jääb meie ütlemiste, käitumise ja pilkude taha — lühidalt see, mis toimub iga indiviidi ja niisiis ka laiemalt inimese tunde- ja vaimumaailmas.

Nagu romaanis „Muutlik" ja novellis „Teateid surmast", on siinsetelegi novellidele ja lühiromaanile iseloomulik mäng fiktsionaalse tekstisisese aegruumiga. „(Elu-)tunnetus, mida „Muutlik" ja „Teateid surmast" edasi annavad, on paratamatult seotud ajakihtide segipaiskamisega," viitab Jõerüüdi ühele võttele oma bakalaureusetöös Marje Paddar[1].

Narratiivi kulg on samuti seotud eelkõige kulgemisega ajas, esimeses novellis võetakse luubi alla üks hetk kohvikus ja järjepanu kirjeldatakse ühel ajal toimuvaid mõtteprotsesse eri indiviidide teadvuses. Sel moel luuakse mulje venitatud aegruumist, hetkest, mis laieneb lugeja peas tunnipikkuseks stseeniks. Esimene novell on õnnestunud ja irooniamaiguga sissevaade üdini tänapäevaste inimeste argipäeva, pinevust loobki siin eelkõige mõtete kirjeldamise ja igapäevaolustiku vahekord. Stseen kohvikus on sõna otseses mõttes lihtne, rutiinne, argipäevane, sellele sekundeerivad kohati lihtsad ja pinnapealsed, kohati veidrad ja olulisemaid küsimusi kätkevad mõtted. Ka stiililiselt on niisugune tegelaste avamine ja sisemaailmade üksteise otsa kuhjamine huvitav võte: see loob otsekui kangast, mis lubab igal osalisel esile kerkida vaid korraks — massistseenis, mis valmistab ette novelli ootamatut ja praeguses kontekstis väga mõtlemapanevat ja mõjusat lõpplahendust. Sündmuste ajaline lineaarsus on kõrvu ajas laiali pillutatud sündmuste ja olukordadega — jutustajahääl kujundab just nagu erinevatest, üksteise kohale asetuvatest ajakihtidest ja sündmustest mosaiiki.

Ühe miinusena torkab teose puhul silma fragmentaarsus: novellid moodustavad igaüks eraldi mikrokosmose ja nende seos lühiromaaniga jääb selgusetuks. Nõnda tundub, et ühtede kaante vahele on saanud nii tonaalsuselt, hoiakult kui ka teema- ja stiilivalikult erinevad tekstid. Seetõttu ei jää teosest muljet kui tervikust, olgugi et iga tekst omaette kannab igati terviku- ja lõpetatusetunnet. Ehk oleks võinud novellid ja lühiromaani avaldada eraldi raamatutena.

Teoses leidub hulk intertekstuaalseid vihjeid, millest kõige otsesem ja omapärasem on novellis „Lõputu sõlm ehk geomeetria õppetund", kus viidatakse Jorge Luis Borgese sel aastal eesti keelde tõlgitud jutukogumiku ühele loole. Jõerüüti ja Borgest ühendab jutustusesisese aja ja ruumiga manipuleerimine ning kohatine sürrealismielement, ehkki Jõerüüdil on see kõik tugevalt juurdunud olustikulises ja pragmaatilises, maagilisse realismi kandumata. Intertekstuaalsus, mis on olulise elemendina tõusnud esile ka Jõerüüdi varasemates proosateostes, eriti romaanis „Muutlik", demonstreerib ühtaegu nii autori lugemust ja isiklikke kirjanduslikke mõjusid kui viitab ka sellele, et teosed ei ilmu tühjale kohale. Jõerüüt avab intertekstuaalsuse ja tsiteerimise kaudu pika ajalooga kirjandustraditsiooni, viidates nähtavasti sellele, et tema endagi teosed on paratamatult mõjutatud teistest autoritest, nende stiilist ja kirjanduslikest paradigmadest.

Jõerüüti on iseloomustatud ka kui

1 **M. Paddar**, Olevik Jaak Jõerüüdi teostes „Muutlik" ja „Teateid surmast". TÜ, 2017.

modernistlikku kirjanikku. Mõned olulisemad tunnused, mida Jõerüüt kasutab ja mis Tiit Hennoste sõnutsi modernistlikku proosat iseloomustavad, on järgmised: subjektiivne ajavool, teadvuse voolu kasutamine, tegelase siseilma süüvimine, muutunud maailma vaatlemine, inimese tunnetus- ja tajuprotsesside esiletõus, tehnoloogia.[2] Need elemendid on ühel või teisel moel olemas ka selles teoses, enim tõusevad esile aga subjektiivne ajavool, tegelase siseilma süvenemine ning tunnetus- ja tajuprotsesside uurimine-kirjeldamine. Nõnda võibki öelda, et Jõerüüdi uurimisobjektiks on siin inimene. Inimene kui selline — indiviid, kelle aja- ja tajukogemuses avaldub tema rikas ja alati muutuv siseilm.

Kui otsida raamatut iseloomustavat märksõna, võiks see olla „küsimus" või „mõte". Inimese võime ja kalduvus pidevalt küsida, otsida, ilma eluajal kohale jõudmata, näib olevat miskit, mida autor luubi all vaatleb. Teisalt huvitavad teda mõtteprotsessid: mitte üksnes see, mida, vaid ka kuidas mõeldakse. Kuidas sünnib taipamine, tundmuse või seisundi verbaalne sedastus, olgu siis sisekõnes või kahe inimese kohtumisel? Mis ja kuidas inimeses millegi tagajärjel teiseneb või paika loksub? Just mõtlemisvõime, abstraktsed seosed ja arutlus, iseloomustab Jõerüüdi proosategelasi. Peale selle helgib tekstis aeg-ajalt mingi müstilisuse, millegi vaimse ja hingelise kohalolu, mis väljenduse saanuna viitab inimese ja tema lõplikkuse olemusele. „Taevas jäi oma kohale, hõbedane põder samuti, sigareti süütamise lõhn oli sõõrmetes alles, aga noorem mees ja vanem mees olid sellest hetkest peale teised, olid muutunud, olid jäädavalt seotud saladusega, mis teiste inimeste eest jäigi varjatuks. Saladusega, milles peitusid kaks pealtnäha mitte kokku kuuluvat asja — eesti meeste omavaheline katkematu salaside, mis ei sõltu riigikorra vaheldumistest, ja surmaingli hetkeline tiivalöök isa ja poja vahel, kusagil kõrgustes." (Lk 77.)

Jõerüüdi proosateoste seas tõuseb „Elu lehekülgi lehitsetakse kiiresti" esile oma poeetilisusega, mis kujundikasutuse ja mõtliku stiili poolest läheneb kohati juba lüürilisemale, luules tavapärasemale stiilile. Teose viimases ja mahukaimas osas, lühiromaanis, kaugenetakse argisest veel enam ning tulemuseks on sisemaailmade kahekõne ja inimloomuse emotsionaalne lahkamine. Siin on põhirõhk sellel, miks ja kuidas inimene või tegelaskuju tunneb — nii omaenese hinge kui ka talle olulisi ja lähedasi inimsuhteid. Romaanist leiab ohtrasti tabavaid ja mõtteerke sedastusi inimloomuse, meie ajalikkuse ja olemasolu vaevade kohta. Näiteks: „Sest et iga inimese lugu eraldi kordab kogu maailma lugu" (lk 227), või teisal: „Mul on tunne, nagu elaks nüüd juba mitmendat elu." (Lk 193.)

Lühiromaanis „Elu lehekülgi lehitsetakse kiiresti" on narratiiv edasi antud kahe peategelase tundeilmu avava kirjavahetusena, sellele on omakorda tunnistajaks-lugejaks romaani minajutustaja. Kiri saab siin, eriti pealkirjale mõeldes, inimese teekonna sümboliks. Nõnda nagu loetakse kirju, avaneb lugeja ees kahe inimese hingemaastik ja isiksus. Need kirjad on emotsionaalsed, kujutavad sedasorti lähedust, mis on nii tugev ja enesestmõistetav, et sellest ei pea kirjades eraldi rääkimagi. Ka mingit leppimist ja täiskasvanulikku tasakaalukust on neis kirjades. Kasutades kirjamotiivi, on autor saanud jätta nii mõnegi süžees olulise sündmuse välja kirjutamata: need on kirjades vaikimisi kohal, tavaliselt meenutustena, vihjetena minevikule, kuid nendest juttu ei tehta. Nõnda kujuneb kerge saladuse, kahe inimhinge vahel jagatud vaikimise oreool.

Olemuselt ongi lühiromaan vihjeid täis epistolaarne armastuslugu, mille keskseks teemaks on elutee, saatus, kohtumised, mõistmised. Nii on see justkui

2 **T. Hennoste**, Eesti kirjanduslik avangard 20. sajandi algul. Hüpped modernismi poole I. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016, lk 240—241.

konkreetsete inimeste arengu lugu, tänu millele joonistub välja inimese olemus ja meie põhilised soovid. „Mida kaugemale inimene oma teel läheb, seda „keerulisemaks" ja „arusaamatumaks" ta muutub ja seda rohkem ta paradoksaalselt teatud toetust ja mõistmist vajab. [---] Aga siis kunagi jõuab inimene ühte punkti, kus ta „keerulisus" uuesti lihtsuseks muutub, ja siis tekib suur südamerahu, siis ta teab, mis ta tahab." (Lk 183.) Just sellesama südamerahu poole romaani tegelased liiguvadki. Armastus on siin seejuures huvitavalt implitsiitne, seda ei avaldata otse, kuid see hõljub tegelaste kirjades nagu vaim — kinnitus kahe inimese koos kasvamisest ja seda eelkõige hingelises plaanis.

Omaette teemaks on lühiromaanis „teos teoses" motiiv: kirjavahetuses on pidevalt juttu ühe tegelase kirjutatud näidendist, mis kannab endas üldinimlikku elutunnetust ja kunsti loomise põhimõtteid, koondades nii rõõmu kui nukruse, nii rahu kui viha, teine leiab sellest aga tuge omaenda olemise mõtestamiseks ja sisemise rahu leidmiseks. Säärast võtet võib näha kui mitmetasandilise aegruumi loojat, mispuhul üks süžeeliin on raamiks ja tegevus toimub minevikus, ajal, mis saab nii raamjutustuse tegelasele kui ka teose lugejale nähtavaks kirjade kaudu.

Stiililiselt ja keelekasutuse poolest torkab kogu teoses silma joon, mis ilmnes ka „Muutlikus": proosalise keele vahele on justkui argipäeva ülendamiseks ja igavikulis-eksistentsiaalse mõõtme väljatoomiseks või allajoonimiseks pikitud poeetilisi keelendeid. Näiteks on sedalaadi poeetilised fraasid tihti seoses atmosfäärikirjelduse või võrdlustega: „Tahtsin veel ütelda, et argipäev on nagu pilves taevas, millest ime läbi kumab, ja taeva olemus pole pilved, vaid ime. Valgus." (Lk 200.) Neile lisanduvad tasased, ent huvitavad „mõttepausid" — üksikud inimese olemasolu ja aja- või igavikutunnetust kätkevad fraasid, mis meenutavad seda hetke, mil inimene oma sisekõnes mingi mõtte sõnastab ja taipamisele jõuab. Säärane väljenduslaad loob tekstis filosoofilist meeleolu. Jõerüüdi trumbiks on endiselt vaheda ja otsekohese, isegi kainelt ratsionaalse väljenduslaadi kombineerimine inimest igavesti painavate eksistentsialistlike mõtiskluste ja tundelisemate tõdemustega.

Teose kui terviku erilisus tuleneb vahest novellide teravusest, mis on seatud suhtesse lühiromaani romantilise ja eksistentsialistliku otsingu tooniga. Olemuse otsing ja eksistentsialistlik toon on miski, mis iseloomustab nii Jõerüüdi värsket teost kui ka varasemaid, sealhulgas romaani „Muutlik" ja samuti paljusid luuletusi. Jaak Jõerüüdi looming paneb mõtisklema aja, ruumi ja inimeseks olemise eri külgede üle ning erandiks pole ka siinne teos. Teos, mille leheküljed avavad inimese olemust aeglaselt, ent seda mõtlemapanevamalt.

Inventuur literatuurses hulgilaos

Veiko Märka

Holger Kaints: „Mälestusi raamatutest".
„Hea Lugu", 2017. 159 lk.

Niivõrd raamatukeskset raamatut kui Holger Kaintsi uus teos pole Eestis ilmunud Friedrich Puksoo aegadest peale. „Mälestusi raamatutest" pühendub nimelt raamatutele, mitte kirjandusele. Näiteks see, kuidas Balzaci kogutud teosed autori lapsepõlvekodus olid paigutatud, on tähtsam kui Balzaci elu või looming.

Kõige omapärasem ja paeluvam on viimane peatükk: mälestused tööst väga kentsakas ametis — välismaiste (kapitalistlike ja arengumaade) raamatute hulgilaos Tallinnas Laki tänaval 1980. aastatel. Autor võrdleb seda olukorraga, kui nõukogude autohuviline oleks sattunud lääne autosalongi. See on rohkem

kirjanduspoliitiline kui deskriptiivne peatükk. Milliseid välismaa raamatuid üldse müüdi, kui palju ja millises korras, ütleb nõukogude elu kohta paljugi. Leheküljel 127: „Samas oli ikkagi suur ime, et Nõukogude Liit, kes pidi igal aastal järjest suuremates kogustes välismaalt valuuta eest teravilja sisse ostma, et lausnäljahäda ära hoida, suvatses niigi palju raamatutele kulutada. Eesti osaks oli igal aastal määratud *ca* 450 000 rubla..." Huvitav, et Eestile oli ette nähtud kõigist NSV Liitu saadetud lääne raamatutest 5,5%. Kuna vabariigi rahvaarv oli 1980-ndatel vaid veidi üle 0,5% NSV Liidu omast, hinnati keskmist eestlast niisiis ligi kümme korda laiema silmaringiga inimeseks kui teiste vabariikide elanikke.

Üldist suhtumist raamatutesse kirjeldatakse rohkem või vähem kogu teoses, näiteks peatükkides „Keelatud raamatud" ja „Eestiaegsed raamatud". Ikka ja jälle ilmneb, kuidas raamatud kujundasid mentaliteeti nii üksikisiku kui ühiskonna tasandil. Nõukogude perioodi võib selle poolest jagada kaheks teravalt vastanduvaks osaks. Esiteks kuni umbes 1956. aastani, kui raamatud mentaliteeti praktiliselt ei mõjutanud, sest nad olid kõik ühtemoodi tobedad. Teisel perioodil, vastupidi, mõjutasid väga palju, ehk isegi üleliia palju. Defitsiidist ilmajäänute sapised artiklid raamatutõusikute pihta, kes neid ainult esinduslikkuse pärast riiulitele koguvad, olid seitsmekümnendatel väga armastatud satiiriliik. Esile tuleb teinegi tolle aja paradoks: kui mõnda autorit ideoloogiliselt materdati, siis tasus teda tingimata lugeda. Et Kaints on sündinud teise perioodi alguses (1957), saame tervikpildi just sellest.

Huvitav on peatükk „Keelatud raamatud". Tõsi, nõukogude tsensuurist on meil palju kirjutatud, aga kahjuks ka igasugust jama. Kaints lähtub isiklikest kogemustest ja mälestustest ega vassi kuskil. Muide: enamasti pole kõikvõimalikes vassingutes nõukogude ajal raamatute ärakeelamise kohta — millele autor asjatundlikult viitab — süüdi niivõrd ajakirjanike lollus kui pealiskaudsus. Sellist asja, et Franz Kafka väljaandmine oli NSV Liidus keelatud, saab kirjutada vist ainult täielik sileaju. (LR andis Kafkat välja 1962, 1966 ja 1983, seega päris järjepidevalt. Pealegi oli Kafka ammu surnud ega saanud näiteks Praha kevade ajal midagi nõukogudevaenulikku teha.) Huvitav, kust selline „pärl" pärit on?

Kuivõrd autor räägib oma suhetest raamatutega just sel perioodil, ei paku teos — viimast peatükki arvestamata — eriti palju üllatusi. Inimesed lugesid samu raamatuid, kogusid samu sarju. Raamatuid ilmus vähe ja nende seas omakorda vähe üldhuvitavat. Isegi praegu võib igaüks, kes soovib, kõik sel ajal ilmunud väärtusliku üsna odavalt kokku koguda. Tiraažid olid meeletud ja vahepeal pole olnud ei sõda ega raamatuhävitamisaktsioone, mis eksemplaride arvu märkimisväärselt vähendanuks.

Kaintsi vaatenurk on terviklik, tema suhtumine raamatutesse asjatundlik, silmaring lai. Kõik on raamatus õige, aga sageli tundub, et liiga õige. Pole millelegi vastu vaielda või isegi millegagi polemiseerida. Enamasti olen autoriga reservatsioonideta nõus. Kas või selles, et vana, pruunide kaantega ENE oli palju soliidsem ja lugejasõbralikum kui mustakaaneline, millel *N*-täht pärast neljandat köidet pealegi ära kaotati. Ühesõnaga: üllatusmoment puudub. Teatud paralleeli võib tõmmata ETV sarjaga „Vana aja asjad", milles Mati Undi süüdimatut ja seosetut loba esitab sugestiivse elamuslikkusega Robert Gutman. Kaints nii printsiibitu muidugi pole. Pealegi keskendub ta raamatutele, Unt aga ükskõik millele.

Olen Kaintsist mõnevõrra noorem, kuid raamatuvalikus leidsin väga palju ühist (isegi „Looduse kroonise romaaniga" oli mul lapsepõlves kindel side). See tõendab muidugi nii Eesti väiksust kui selleaegse ühiskonna totalitaarsust. Lapsena vanaisa juures kapist väljatuhnitud ja mällu salvestunud Gianni Ro-

dari „Cipollino" ja Hanzelka-Zikmundi „Aafrika I—III" esinevad ka Kaintsil. Ainult et mulle polnud need kaasaegsed objektid, vaid salapärased muinsused kadunud ajast, mil Nõukogude Liitu valitses kentsakas kiilaspäine jõmm sama kentsaka nimega: Hruštšov. Mees oli kohalt maha võetud ja teadmatusse kadunud juba paar nädalat enne minu sündi. Enamjaolt võin autorile järele kiita või sedastada tühiseid ja ebaolulisi erinevusi tema ja enda eetilistes ning esteetilistes hoiakutes. Näiteks „Mirabilia" sarja väljanägemine meeldis mulle lapsena väga ja sari ise on praegugi esindusriiulil — aga mis siis sellest. Säärased pisiasjad nagu LR kuuiknumbri väljaandmine 1975. aasta lõpus ja vana sild Keskhaigla territooriumil on mindki huvitanud.

Vaheldusrikkust loovad Kaintsi raamatuvälised hoiakud, näiteks see, milliseid Aaviku väljamõeldud uudissõnu soovitab ta veel kasutusele võtta (lk 41). Veel põnevam oli teada saada, et Eestis ei olegi jaanipäeva paiku öösiti pime, vaid hoopis nautiline hämarik. Ning et Tallinnas kestab see koguni üheksa ööd kauem kui Tartus (lk 66). Tabav on ideoloogiline kokkuvõte Pätsi diktatuuri aegsest Eesti elukorraldusest: „Riigi president on nagu suure talu peremees, kelle keeldude-käskude ja muude otsuste õigsuse üle pereliikmed ei vaidle, kellega aga vastutustundlik perepea vajadust nähes nõu peab — targematega (Riiginõukogu) rohkem, kogenematutega (Riigivolikogu) vähem. Aga kui nõuanded ei sobi, otsustab neist sõltumatult." (Lk 95.)

Kokkuvõttes on „Mälestusi raamatutest" tasakaalukas ja hästi komponeeritud: iga järgmine peatükk on eelmisest natuke või palju huvitavam. Raamat pakub ka praktilisi nõuandeid. Näiteks autori vanaema meetod alustada lugemist raamatu keskelt. Kui on huvitav, lugeda lõpuni ja alustada siis juba algusest. Kui väga meeldib, lugeda ka teisel korral lõpuni (lk 12). Lihtne ja ökonoomne. Veel tuletas raamat mulle meelde üht väärt teost, mille olin sootuks unustanud: Kalju-Olev Veskimägi „Nõukogude unelaadne elu". Ka selles olen Kaintsiga nõus, et juba avaldatud loomingu muutmine autori poolt järgmistes trükkides teeb selle ebaloomulikuks. (Võin tuua ühe drastilise näite: Peet Vallaku „Piibumeistri Joobi ulaelu" 1930. aasta „Loomingu" 8. numbris ja kogus „Lambavarga Näpsi lorijutte" 1938.)

Raamatut rikastab elust enesest pärit leebe huumor. Näiteks lugu arstist, kes raamatukogust laenutatud Aleksandr Solženitsõni „Üks päev Ivan Denissovitši elust" aastal 1974, kui nimetatud kirjaniku teosed NSV Liidus keelati, „ära kaotas" (lk 77) ja raamatu kolmekordse hinnaga — 60 kopikat — kinni maksis.

Unustamatu Koidula

Elo Lindsalu

Malle Salupere: „Koidula. Ajastu taustal, kaasteeliste keskel". „Tänapäev", 2017. 568 lk.

Lydia Koidula — esimene naiskirjanik, -ajakirjanik ja eesti näitekirjanduse rajaja — on märgilise tähendusega, müütiline kuju. Ta on enim läbiuuritud naislooja meie kirjandusloos, lisaks on ta andnud kirjanduslikku ainest paljudele teistele kirjanikele. Aino Kallase kirjutatud belletristliku elulooga „Tähelend" (1915, ee 1918) sai alguse Koidula isikutõlgenduse domineerimine tema loomingukäsitluse üle — nii ka Malle Salupere monograafias, mis on juba seitsmes raamatuna ilmuv Koidula-uurimus.[1] Tegu on se-

1 Bernard Söödi lühimonograafia on vaid 130 lehekülge pikk, Aino Undla-Põldmäe suurepärane „Koidulauliku valgel" on vormistatud artiklikogumikuna ja Kirjandusmuusemi teadurite koostatud kaunis Koidula juubelialbumis domineerib pildimaterjal.

nistest mahukama, detailirikkama ja väga faktitruu kultuuri- ja eluloolise käsitlusega Koidulast, tema perekondadest, isa Jannsenist ja rahvusliku ärkamisaja teistest võtmetegelastest. Paljude fotode, autograafide ja dokumentidega varustatud teos on ühtaegu teaduslik — lähtub historiograafilisest ja allikakriitilisest meetodist ning on korraliku allikaloendi ja isikunimede registriga — kui ka esseistlik, kirjutatud suure kaasaelamisega oma uurimisobjektile ning kohati temperamentselt polemiseerides. Malle Salupere on arvele võtnud pea kõik varasemad uurimused ning parandanud neis leiduvaid faktivigu ja ebatäpsusi, ekslikke tõlgendusi ja väärväiteid.

Käibemüüti Koidulast kui rahvusliku ärkamisaja sümbolkujust tunneb vist iga eestlane ning kui mitte muidu, siis tema sõnadele tehtud hümnilisi isamaalaule kuulates või lauldes ehk ikka mõeldakse tema peale. „Aga luuletaja Koidula on vaid üks tahk Jannseni tütre olemusest. Vahest oli tema ühiskondlik ning ajakirjanduslik tegevus omal ajal rahvuse sünniprotsessis tähtsamgi" (lk 14), on kirjas teose algul ning see rõhuasetus näibki olevat Malle Salupere uurimuse ideeliseks teljeks. Ta on veendunud Jannseni ja Koidula — vähemal määral ka Jakobsoni — erakordses ja määravas rollis maarahvast eestlasteks pööramisel ning osutab korduvalt, et oleks võinud minna ka teisiti, kui neid kaht poleks olnud: veidi rohkem haridust saanud eestlaste saksastumine oli XIX sajandi teisel poolel juba valdav. Teisalt lähtub autor naisuurimuslikust põhimõttest tuua oluline naine meeste varjust välja. Koidula ise hoidis end oma aja normide kohaselt tagaplaanile (varjas kirjutiste autorsust kohaliku seltskonna eest) ja järelajal on ärkamisaega käsitlevad (mees)ajaloolased jätnud ta piisava tähelepanuta.

Autor tutvustab põhjalikult Koidula sugupuud, nii isa- kui emapoolseid esivanemaid ja lükkab ümber varasemate uurijate piinliku eksimuse, nagu oleks Koidula ema olnud sakslanna.[2] Maalides pilte Koidula lapsepõlve- ja kooliaastatest Vändras ja Pärnus, toetub autor suuresti Jannseni päevikutele ja Koidula enda mälestustele, Tartu-perioodi kirjelduses tutvustatakse ka Koidula kirju õele. Iga suurema peatüki algul on esitatud tähtsamate sündmuste kronoloogia. Erilist tähelepanu on autor pööranud Koidula lehetööle ning entusiastlikule, teisi sütitavale osalusele rahvuslike algatuste juures, tihti ühe juhtfiguurina. Ta on suutnud Koidula lugejale lähedaseks kirjutada. Tuttava tunde tekitas näiteks vanema õe roll: nooremaid kantseldades ja õpetades ning päevast päeva isaga koos ajalehte tehes elas Kirjaneitsi hoopis teist elu kui tema eakaaslased. Kahtlemata poleks ta kultuuriheerosest isa toetuse ja õpetuseta nii head haridust saanud ega saavutanud tolleaegse eesti luule tipptaset. Veelgi suurem äratundmine tabas mind Kroonlinna-perioodi peatüki juures, mis kirjeldab mõttekaaslaste innustavast suhtlusringist väljajäämise tagajärjel tekkinud frustratsiooni.

Võrreldes varasemate uurimustega, näiteks Madli Puhveli naisuurimusliku kallakuga biograafiaga „Lydia Koidula. Elu ja aeg" (1995, ee 2016), on käesolevas rohkem ruumi jagunud Koidula ja ta lähikondsete kirjavahetusele ja arhiivimaterjalidele. Faksiimiled ja fotod suurendavad teose autentsust ja aitavad lugejal ajastusse sisse elada. Peatükis „Lahetagused hingesugulased" antakse ülevaade neist soome kirjameestest, kellega Koidula vähem või rohkem, enamjaolt kirja teel suhtles: senaator ja ajaloolane Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, tulevane arheoloog Johan Reinhold Aspelin ja „Uusi Suometari" peatoimetaja, tõlkija ja õppejõud Antti Almberg-Jalava. Samm-sammult käiakse läbi tema ja Koidula intellektuaalne *rendez-vous*, mis kulmineerus Koidula ägeda tundepalanguga 1871. aasta Soome-reisil ning vahetult selle

2 Koidula ema eesti päritolu tõendas Malle Salupere juba 1993. aastal ilmunud artiklis.

järel, taandudes seejärel aastaid kestnud kirjasõpruseks.

Muidugi kirjutab Malle Salupere ka Koidula loomingust. Põhjaliku ülevaate annab ta „„Eesti Postimehe" Jututoa" täitmisest ning ajalehe toimetamise argipäevast, samuti võitlusest tsensoriga, mis kõik on väga huvitav. Koidula draamaloomingu ülevaates kirjeldab ta Peterburi teatriraamatukogust leitud näidendi „Kosjaviinad" originaalkäsikirja, mis erineb trükitust. Jutuloomingu ülevaatest selgub, kui palju on Koidula proosat ilmunud Jannseni nime all. Lugeda saab ka mõnest uuest proosa- ja luuleleiust. Salupere seab kahtluse alla esitrükkidele tugineva publitseerimistava, mis ei arvesta autori viimast tahet. Koidula debüüdi aegu 1860-ndatel valitses vana kirjaviis ja esitrükkide luuletekstid on saksapärasema keelega kui need, mille Koidula hiljem uude kirjaviisi üle kandis. Tähelepanuväärne on ka Jaan Bergmanni kui Koidula luule redigeerija rehabiliteerimine. Mis aga puudub, on oodatav isamaa- ja armastusluule analüüs. Selle asemel korrigeerib autor Koidula luule avaldamise, dateerimise, omistamise ja toimetamisega seonduvaid andmeid. Koidula luulepärandit mittetundvale lugejale võib nüüd pilt poetessist jääda puudulikuks, sest tema luuletajasuuruses ei saa lugeja samm-sammult ise veenduda. Üllatav, et Koidula luulest ei olegi meil tänapäevast ülevaatlikku käsitlust — Aarne Vinkeli järelsõnale Koidula teoste I köites „Luuletused" (1957) ning Aino Undla-Põldmäe analüüsile „Eesti kirjanduse ajaloo" II köites (1966) ja Koidula luule valikkogu saatesõnas (1987, teine trükk 1993) pole uusi tõlgendusi lisandunud. Ehk vääriks Koidula tõesti juba uut teoste kogu või vähemasti valikkogu luuleparemikust, mille järelsõnana võiks taasavaldada emma-kumma luuletõlgenduse, jättes välja kohustuslikud nõukogude vormelid.

Vist suurim vaidluskoht läbi aegade on olnud Koidula Kroonlinna minek. Kuidas võis tema, kes ta laulis nii kirglikult sügavast isamaa-armastusest, nagu seda varem keegi polnud söandanud („Süda, kuis sa ruttu tõused / kuumalt rinnas tuksuma, / kui su nime suhu võtan, / püha Eesti isamaa!"), vahetada oma püha isamaa Vene Kroonlinna vastu!? Kas ei olnud see oma rahva reetmine? Üldine hoiak on, et Koidula astus Kroonlinna minekuga eksisammu. Selle saatusliku otsuse tagamaid kirjeldab Salupere usutavalt, mõistes naiseliku vaistuga teise naise valikuid. Alternatiiv Michelsoniga abiellumisele oleks olnud vallalisena invaliidistuda isa ja ülbe venna Harry käsualusena (vt peatükist „Probleemsed vennad", kuidas Harry „Postimehe" maha müüs jne). Kroonlinna-peatükki lugedes tundub, nagu astuks uhke Koidulaulik postamendilt alla: eeskujulik paraadportree asendub lihast ja luust inimesega, kel on oma nõrkushetked ja puudusedki. Tema tragöödia — depressiooniaastad kõledas militaarlinnas, poja kaotus ja 42-aastaselt vähki hääbumine — on üksipulgi lahti kirjutatud, säästmata lugejat ka õnnetuste ja haigustega kaasnenud ehmatavaist seikadest. Koidula oleks nagu oma enneaegset surma ette aimanud, kirjutades 1880. aastal õele, kuidas pärast tema lahkumist tsiteeritakse laulupeo kõnedes „unustamatu" laule. Raamatu lõpus hargneb Koidula tütarde lugu, kes võõrsile viiduna kasvasid venelasteks ja kelle saatus oli samuti traagiline.

Võrratuima sissevaate Koidula isiksusse ja mõttemaailma annab tema kirjavahetus Kreutzwaldiga, „sugulashingede kiriromaan", kuid selle kõrvale on hea lugeda just elulugu. Malle Salupere doktorikraadi vääriline monograafia täidab mitu tühikut Koidula elu ja ka rahvusliku ärkamisaja käsitlustes. Üks üllatavaim tõdemus on, et Koidula, erinevalt Kreutzwaldist, uskus eesti rahvuslikku iseseisvusse. Võib-olla poleks Juhan Liiv ilma Koidula luuleta julgenudki 35 aastat hiljem luuletada „ükskord on Eesti riik". Äkki oleks juba aeg vändata üks hoogne film eesti esimesest laulupeost ja tulisüdamega Koidulast ärkamisaja meeskooride keskel?

Kroonikat

28. novembril esitlesid Liis Sein ja illustraator Anne Linnamägi Eesti Lastekirjanduse Keskuses oma lasteraamatut „Kuidas Saara suureks kasvas" („Päike ja Pilv").

30. novembril andis Eesti Lastekirjanduse Keskus üle Aasta Rosina auhinna kõige omanäolisemale lasteraamatule. Keskuse töötajatest koosnev žürii valis selleks Heli Lukneri ja Mare Müürsepa kirjutatud ning Angelika Schneideri kujundatud raamatu „Füübits" („Tammerraamat").

1. detsembril kanti Kirjanike Liidu saalis ette Dylan Thomase „Piimmetsa vilus. Mäng häälele" Paul-Eerik Rummo tõlkes ja lavastuses. Esitasid Viiu Härm, Ester Kuntu, Garmen Tabor, Katariina Unt, Andres Ots, Margus Tabor, Risto Vaidla ja Paul-Eerik Rummo.

2. detsembril oli Tartu Kirjanduse Maja raamatupoes „Utoopia" Aleister Crowleyle pühendatud esoteeriline laupäev, kus osalesid Berk Vaher, Siim Lill jt.

2. detsembril esinesid Kirjanike Liidu saalis muusika ja juttudega Veronika ja Matilde Kivisilla.

4. detsembril peeti A. H. Tammsaare muuseumis 13. sügiskonverents „Linn ja sõnad", mis keskendus ilukirjanduse ja linnaruumi suhetele. Ettekandega esinesid Elle-Mari Talivee, Ene-Reet Soovik, Maarja Vaino, Ivo Heinloo, Janika Kronberg, Joanna Kubu ja Toomas Haug.

5. detsembri kirjanduslikul teisipäeval „Kuidas naine Maa telge otsis, kuidas uni teosammul tuli" esitles Triin Soomets Tartu Kirjanduse Maja saalis oma jutukogu „Targa ja rumala jutud". Autoriga vestles Mathura.

6. detsembri kirjanduslikul kolmapäeval esitlesid Margus Mikomägi ja kirjastus SE&JS Kirjanike Liidu saalis kogumikku „Kaksteist armastavat naist". Autoriga vestles Jüri Aarma.

7. detsembril toimus Tallinna Ülikooli ökoloogiakeskuses seminar „Tormid, põuad ja sabaga tähed: kliima ja erakordsed ilmastikunähtused Eesti ajaloos, kirjanduses ja kultuuris", mille korraldasid TLÜ keskkonnaajaloo keskus ning ETA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus TLÜ ajaloo, arheoloogia ja kunstiajaloo keskuse toetusel. Esinesid Jaak Jaagus, Are Kont, Marju Kõivupuu, Kati Lindström, Andres Tarand, Kadri Tüür, Ulrike Plath, Priit Raudkivi, Heldur Sander, Elle-Mari Talivee, Hannes Tõnisson, Kaarel Vanamölder ja Kadri Vilumaa.

7. detsembril oli Tartu Kirjanduse Maja raamatupoes „Utoopia" „Utoopiline salong. Tokio-Kafka". Kaspar Jassa ja Marko Kompus vestlesid ja lugesid luulet.

8. detsembril anti Tartu Kirjanduse Majas pidulikult üle SA Kultuurilehe väljaannete toimetajate asutatud Ants Orase nimeline kirjanduskriitika auhind. Žürii koosseisus Hanna Linda Korp, Pille-Riin Larm, Brita Melts, Indrek Mesikepp ja Kajar Pruul tunnistas parimaks Berk Vaheri arvustuse „Pahema jala kindad" (Aarne Rubeni romaan „Talvehommiku härmas kindakirjad. Mõistatuslik lugu Djatlovi kurust", „Looming" 2016, nr 12). Teised kandidaadid olid Alvar Loog arvustusega „Vari on huvitavam kui valgus" (Rein Raua luulekogu „Unelindude rasked saapad", „Looming" 2017, nr 2), Ulrike Plath arvustusega „Klaasveranda ilma klaasita. Kolm võimalust mõista mõisakultuuri 21. sajandil" (Tõnu Õnnepalu poeem „Klaasveranda", „Vikerkaar" 2017, nr 1—2), Joosep Susi arvustusega „Märkmeid Aare Pilve luulest" (Aare Pilve luulekogu „Kui vihm saab läbi. Mälestisi ühest ajastust (2007—

2015)", „Keel ja Kirjandus" 2017, nr 8—9) ja Jaak Tomberg arvustusega „Kirjandus kui käegakatsutav kogemus" (Tõnis Tootseni romaan „Esimene päev", „Sirp" 10. II 2017). Žürii nimel võttis sõna Pille-Riin Larm, kõne pidas laureaat Berk Vaher, luulet luges fs.

8. detsembril esitlesid kirjanik Piret Jaaks ja illustraator Marion Undusk Eesti Lastekirjanduse Keskuses oma lasteraamatut „Kadunud soki saladus" („Varrak").

8. detsembril Kirjanike Liidu saalis tutvustas Tallinna Ülikooli kirjastus sarjas „Bibliotheca Mediaevalis" ilmunud Bingeni Hildegardi raamatut „Valik kirju". Vestlesid tõlkija Riina Ruut ja Tiina Kala. Kirju lugesid Maria Peterson ja Andri Luup. Esines ansambel Rondellus.

11. detsembril arutas Eesti Kirjanike Liidu juhatus jooksvaid küsimusi ja võttis loomeliitu vastu uued liikmed: Andrus Kasemaa, Joel Jans (Metsavana), Made Luiga (Mudlum), Merle Karusoo ja Kriszta Tóth.

11. detsembril esitles Mudlum Tallinnas raamatupoes „Puänt" oma kriitikakogumikku „Ümberjutustaja" („Elusamus"). Autoriga vestles Joosep Susi. Tartus toimus raamatu esitlus 14. detsembril Tartu Kirjanduse Majas, autoriga vestles Johanna Ross.

12. detsembri kirjanduslikul teisipäeval esitlesid kirjastused „Ji" ja „MM" Tartu Kirjanduse Maja lokaalis „Arhiiv" uusi raamatuid: Kauksi Ülle „ObiNizza", Leonora Palu „Pane maailm ristist kinni", Kristel Rebane „Kirjad iseendale", Einar Ojarand „Pöörane Max, Machina Animata", Toomas F. Aru „Kuidas seletada Varro Vooglaiule surnud jumalat", (:)kivisildnik „Kehakultus" ja „Pariis 1911", Juhan Liiv „Kuhu asjad mõnikord kaovad?", Urmo Jaanimägi „Televisiooni mõju" ja Marko Vaino „Ma armastasin hullu naist". Esinesid autorid, (:)kivisildnikku küsitles Mihkel Kunnus.

13. detsembri kirjanduslikul kolmapäeval esitleti Kirjanike Liidu saalis Charles Bukowski valikkogu „Ikkagi on tore olla Bukowski" („Kaksikhammas"). Kõnelesid ja Bukowski luulet lugesid Kristjan Haljak, Hasso Krull, Anna-Magdaleena Kangro, Maarja Kangro, Carolina Pihelgas, Jürgen Rooste ja Peeter Sauter.

13. detsembril esitles kirjastus „Viiking" H. P. Lovecrafti kogumikku „Cthulhu kutse", mille koostaja Raul Sulbi vestles ühega tõlkijaist, Priit Kenkmanniga ja ulmeajakirja „Reaktor" toimetaja J. J. Metsavanaga.

14. detsembril tutvustas Jüri Hain ETA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse muuseumis Marie Underile ja Artur Adsonile ning Friedebert ja Elo Tuglasele kuulunud kunstiteoseid.

14. detsembril esitlesid lastekirjanik Kadri Lepp ja illustraator Kadri Ilves Eesti Lastekirjanduse Keskuses oma lasteraamatut „Tüdruk, kellel oli saladus" („Tänapäev").

14. detsembril oli Tartu linnaraamatukogu kirjanduskohvikus vaatluse all Hermann Hesse 1919. aastal ilmunud romaan „Demian" (eesti keeles 1994). Arutelu juhtis kirjandusuurija, germanist Eve Pormeister.

15. detsembril peeti ETA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuses teadusseminar, kus Aare Pilve juhtimisel arutleti kirjandusteadusliku terminiloome üle Mihhail Bahtini näitel.

15. detsembril toimus Eesti Rahvusraamatukogus Paabeli Raamatukogu kirjanduskonverents „Tee ilu". Ettekandega esinesid Tiit Aleksejev, Mikk Sarv, Andra Teede, Janika Kronberg,

Øyvind Rangøy, Margus Mikomägi, Riina Ruut ja Robert Staak. Hendrik Relvega vestles Triinu Tamm. Doris Kareva ja Helena Uleksin esitasid luuleja muusikakava. Ürituse korraldas Eesti Kirjanike Liit koostöös Eesti Rahvusraamatukogu ja Eesti Kirjastuste Liiduga, toetas Eesti Kultuurkapital.

15. detsembril tähistati Tartu Kirjanduse Majas ulmeajakirja „Reaktor" 6. sünnipäeva ja esitleti ulmeantoloogiat „Eestid, mida ei olnud". Esinesid Indrek Hargla, Siim Veskimees, Meelis Friedenthal, Veiko Belials jt.

16. detsembril esinesid Tartu Kirjanduse Majas vene kirjanduse programmis „Библиодекабрь — Bibliodetsember" Olga Anikina, Dmitri Legeza ja Pjotr Obraztsov.

16. detsembril toimus Tartu linnaraamatukogus kohtumine Peterburi kirjaniku ja tõlkija Olga Anikiniga ning Moskva kirjaniku ja teadlase Pjotr Obraztsoviga. Kohtumise korraldas MTÜ Žukovski fest.

16. detsembril korraldati Tartu Kirjanduse Majas kirjandusviktoriin.

18. detsembril tähistas Eesti PEN teatri NO99 ruumes oma 90. sünnipäeva. Hermon Ouldi kirju Ants Orasele lugesid ette Kätlin Kaldmaa, Saskia Lillepuu ja Ilmar Taska. Oma luulet luges Andra Teede, esinesid duo Las Cuervas Trágicas (Kätlin ja Hanneleele Kaldmaa), Asko Künnap koos Adam Culleni (viiul) ja Kivi Larmolaga ning P. I. Filimonov koos ansambliga Jam Poets.

18. detsembril toimus Eesti Kirjandusmuuseumis sümpoosion „Ivar Ivask. Maailmamees kirjanduses". Ettekandega esinesid Tiina Ann Kirss („Ivar Ivaski „Balti eleegia""), Aija Sakova („Ivar Ivaski kirjanduslikud võrgustikud ja ühiskondlik mõjukus"), Sirje Olesk („Ivar Ivask ja Soome"), Janika Kronberg („Eesti kui eleegia"), Guntars Godiņš („Astrīde Ivaska ja Ivar Ivask") ja Skype'i vahendusel Sirje Kiin („Ivar Ivask vahendajana okupeeritud Balti riikide ja vaba maailma vahel"). Sirje Olesk ja Janika Kronberg kuulutasid välja Eesti Rahvuskultuuri Fondi Ivar Ivaski mälestusfondi stipendiumi, mille sai Aare Pilv. Päeva lõpetas Aare Pilve sõnavõtt.

19. detsembril oli Tartu Kirjanduse Maja „Arhiivis" „Värske Õhtu". „Värske Rõhk" esitles kahte debüütkogu: Talvike Mändla „Kosmonaut" ja Kristel Algvere „Merehurmarohi". Oma loomingut esitasid autorid, muusikat tegi Andres Alaru.

20. detsembril esitleti Tartu linnaraamatukogus koostöös kirjastusega „Petrone Print" raamatut „Minu Malta. Väike ja vägev" ja toimus vestlusõhtu raamatu autori Ingrid Eomoisiga.

Õnnitleme!

9. jaanuar — Peeter Ilus 70
16. jaanuar — Larissa Vanejeva 65
27. jaanuar — Valentin Kuik 75

Estica

„Tõde ja õigus" jõuab leedu keelde

„Tõe ja õiguse" esimene osa avaldati Leedus 1963. aastal, kuid siis vahendas kirjanik ja tõlkija Juozas Baltušis romaani vene keele kaudu. Uuesti ilmus „Tõe ja õiguse" esimene osa leedu keeles 2009. aastal, nüüd juba tõlgituna eesti keelest. Tõlkija Danutė Sirijos Giraitė pälvis 2010. aastal Leedu PEN-klubi kõige tähtsama auhinna — Tõlkija tooli. Möödunud aastal avaldas Vilniuse kirjastus „Krantai" samalt tõlkijalt pentaloogia teise osa, ilmumas on kolmas.

Leedu ja võrdleva kirjandusteaduse

professor Sigutė Radzevičienė ütles leedukeelse „Tõe ja õiguse" II osa esitlusel muu hulgas järgmist:

„Leedus ei ole tõesti oma Tammsaaret, ehkki romaani kogemus ja žanri poeetika otsingud on XX sajandil vaieldamatud. Silmapaistvate Leedu kirjanike (näiteks Ignas Šeinius, Jurgis Savickis) eepiline looming on väga kaugel fundamentaalsest jutustamistraditsioonist, mille poolest on tuntud eestlase Tammsaare proosa. Leedulaste eepika jääb kogetud mulje, fragmentaarse jutustamislaadi, allteksti žanrilisse narratiivi. Just sellepärast ongi Tammsaare eepika retseptsioon Leedu kultuurikontekstis aktuaalne ja huvitav."

„Tõe ja õiguse" II osas nägi Sigutė Radzevičienė traditsioonilisema I osa taustal „kunstisõna ilmselget moderniseerimist", see on tema sõnul „küpse modernse romaani premiss, kus eepilise klassikalise traditsiooni ja modernse proosateksti proportsioonid on peaaegu võrdsed". Modernse pöörde keskmes on Indreku tegelaskuju. Tema lõhestunud isiksus, „iseennast lõhkuv ja taas tervikuks korrastuv, ongi uue (ja mõnevõrra hiljem ka postmodernistliku) romaani iseloomulik joon". Tammsaare romaani tugevaks küljeks on psühholoogilise karakteri loomine ja romaani poeetika uudsus, leiab leedu kirjandusteadlane.

Tõlke kohta ütleb Sigutė Radzevičienė, et harva on võimalik kogeda sellist meeldivat rahulolu, mis tekib niisugust rikast, ladusat ning ajastutruud tõlkekeelt lugedes.

Nasta Pino
1. VII 1934 — 15. XII 2017

Nasta Pino sündis Petserimaal Mikitamäe vallas. Ta õppis Mikitamäe 7-klassilises koolis (1942—1948), Tartu III keskkoolis (1949—1953) ning Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas (1953—1958), mille lõpetas eesti filoloogina. Ta töötas ajakirjanikuna ajalehtedes „Uus Tee", „Noorte Hääl", „Edasi", „Vperjod", „Tartu Postipoiss", „Talu Maa" ja „Maaleht". Nasta Pino oli Ajakirjanike Liidu liige aastast 1967 ja Kirjanike Liidu liige aastast 1995.

Ajakirjanikuna kirjutas Nasta Pino peamiselt põllumajandusest ja maaelust, tema sulest on ilmunud hulk publitsistikaraamatuid. Esikromaan „Igal õhtul Solenzaras" (1985) märgiti ära romaanivõistlusel. Samas žanris järgnesid „Ja andke meile andeks meie võlad" (1994), „Vaikne on" (2000), mis pälvis Eduard Vilde nimelise kirjandusauhinna, „Minu kallis halb inimene" (2011), „Trepikoda" (2014), jutukogud „Kopliperasoos on rahapada" (1989), „Suvekurbus" (2003), „Siinsamas" (2005) ning mälestusteraamatud „Seal, kus rukkiväli" (2011) ja „Minu aeg ja selle lugu" (2015).

Nasta Pino on öelnud, et ta kirjutab väga tavalistest inimestest. „Niisuguseid kohtame iga päev, aga ei pane eriti tähele, sest nad on liiga tavalised. Kas ikka on?" („Trepikoja" tutvustusest.)

Nasta Pino oli omas ajas oluline ajakirjanik ja pisut hiljem ka ootamatult oluline kirjanik.

Võib-olla me alles hakkame tema tasaseid ja tõhusaid sõnu üles leidma.

Vaikne on.

Eesti Kirjanike Liit

LOOMING

Peatoimetaja
Janika Kronberg
tel 627 64 21
janika@looming.ee

Peatoimetaja asetäitja
Toomas Haug
Tel 627 64 22
toomas@looming.ee

Vastutav sekretär
Inna Lusti
tel 627 64 20
inna@looming.ee

Ilukirjandus
Asta Põldmäe
tel 627 64 24
asta@looming.ee
Doris Kareva
tel 627 64 23
doris@looming.ee

Kriitika ja ringvaade
Indrek Mesikepp
tel 627 64 24
indrek@looming.ee

Keeletoimetaja
Hille Lagerspetz
tel 627 64 23
hille@looming.ee

Sekretär
Britt Perens
tel 627 64 20
britt@looming.ee

Toimetus:
10146 Tallinn, Harju 1
looming@looming.ee

Kaas ja kujundus:
Asko Künnap

Praakeksemplari korral
pöörduda trükikotta: Tallinna
Raamatutrükikoda,
Tallinn, Laki 26, tel 650 9990

„Looming" on müügil:

1. Eesti Keele Sihtasutuse raamatupoes
„Ateena", Roosikrantsi 6, Tallinn.

2. SA Kultuurileht müügiosakonnas,
Voorimehe 9, Tallinn.

3. AS-i Lehepunkt müügikohtades.

4. Kõikides „Rahva Raamatu"
kauplustes üle Eesti.

5. Kõikides „Apollo" kauplustes üle Eesti.

6. Tartu Ülikooli raamatupoes,
Raekoja plats 11, Tartu.

Üksikud numbrid on müügil toimetuses,
Tallinn, Harju 1.

„Loomingut" on võimalik tellida
tel 617 77 17 või www.tellimine.ee.

Ajakirja elektrooniline versioon on saadaval
alates 2011. a jaanuarinumbrist „Apollo"
ja „Krisostomuse" kaupluste kodulehel.
E-Loomingu tellimisvõimaluste kohta lähemalt:
www.looming.ee.

Paberväljaande tellijale on digiväljaande
lugemine tasuta (www.kultuurileht.ee).

„Loomingu" aastakäigud alates 1923. aastast
leiab aadressilt www.digar.ee.

Honorari maksab SA Kultuurileht,
Tallinn, Voorimehe 9, tel 683 31 00.

Toimetus palub lisada kaastööle aadress,
kodanikunimi ja telefoninumber, et oleks
võimalik kaastöö asjus kontakti võtta.

© Autorid, 2018

„Looming" ilmub Eesti riigi toetusel.
2018. aastal on ajakirja rahaliselt abistanud:
Eesti Kultuurkapital, SA Kultuurileht, Eesti
Kirjanike Liit.

ISSN 0134-4536

LOOMING

Järgmises numbris:

Tõnu Õnnepalu Vilsandi

Indrek Tenno lõhestatud Setomaa

Rein Vahisalu Eesti süda 100

Hind 2.80

9 770134 453010 01